

e- ISSN :

**KARADENİZ
EKONOMİ
ARAŞTIRMALARI
DERGİSİ • KARED**

**KARADENİZ JOURNAL OF
ECONOMIC RESEARCH**

**İktisadi ve İdari Bilimler
Fakültesi**

Yıl: 2020
(Year)

Cilt: 1
(Volume)

Sayı :1
(Number)

Karadeniz Ekonomi Araştırmaları Dergisi, 1(1), 2020.

Karadeniz Journal of Economic Research, 1(1), 2020.

e-ISSN:

KARED

Yıl / Year: 2020

Cilt / Vol: 1

Sayı / No: 1

Karadeniz Ekonomi Araştırmaları Dergisi Karadeniz Teknik Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi tarafından yılda iki kez Temmuz ve Aralık aylarında yayınlanan hakemli bir dergidir. Dergide yer alan yazılar kaynak gösterilmeksizin kısmen ya da tamamen alıntılanamaz. Dergide yer alan yazıların sorumluluğu yazarlarına aittir.

KARADENİZ EKONOMİ ARAŞTIRMALARI DERGİSİ | **KARADENİZ JOURNAL OF ECONOMIC RESEARCH**

Sahibi

İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Adına

Prof. Dr. Metin BERBER

Editörler / Editors

Prof. Dr. Metin BERBER

Prof. Dr. Seyfettin ARTAN

Editör Yardımcıları / Editorial Assistants

Dr. Öğr. Üyesi Umut ÜZAR

Arş. Gör. Bilgen AKMERMER

Arş. Gör. Selim Koray DEMİREL

Bölüm Editörleri / Section Editors

Prof. Dr. Selçuk PERÇİN

Doç. Dr. Levent Yahya ESER

Doç. Dr. Cemalettin KALAYCI

Doç. Dr. Özgür TÜFEKÇİ

Dr. Öğr. Üyesi Yeşim DİNDAROĞLU

Doç. Dr. Zehra ABDİOĞLU

Dr. Öğr. Üyesi Emrah FIRİDİN

Yayın Kurulu / Editorial Board

Prof. Dr. Metin BERBER

Prof. Dr. Mustafa EMİR

Prof. Dr. Hüseyin SADOĞLU

Prof. Dr. Mehmet TUNÇER

Prof. Dr. Tuba Yakıcı AYAN

Prof. Dr. Süleyman ERKAN

Prof. Dr. Güven MURAT

Prof. Dr. Ahmet YILMAZ

Prof. Dr. Ali ACARAVCI

Prof. Dr. Ersan ÖZ

Prof. Dr. Murat ÇEMREK

Prof. Dr. Mustafa AYKAÇ

Prof. Dr. Bünyamin ER

Prof. Dr. Alper ÖZER

Prof. Dr. Suat OKTAR

Kapak ve Sayfa Tasarımı / Cover and Page Designer

Arş. Gör. Bilgen AKMERMER

İngilizce Editörü / English Editor

Arş. Gör. Yasin Çağlar KAYA

İletişim / Contact

KTÜ İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, 61080 Ortahisar/Trabzon/TÜRKİYE

Telefon : +90 (462) 377 29 58

Fax: +90 (462) 325 72 81

E-mail: kareddergi@gmail.com, **URL** <http://dergipark.gov.tr/kared>

İÇİNDEKİLER /TABLE OF CONTENTS

ARAŞTIRMA MAKALELERİ /RESEARCH ARTICLES

	SAYFA PAGE
Parasal Aktarım Mekanizmasının İşleyişi ve Etkinliği Functioning and Effectiveness of the Monetary Transmission Mechanism <i>Metin BERBER, Ceyda BAYRAKTAR DAŐTAN</i>	1-19
Finansal Yeniliklerin Para Talebi Üzerine Etkileri The Effects of Financial Innovations on Money Demand <i>Seyfettin ARTAN, Elif Duygu KULLUKÇU</i>	21-33
Finansal Teknolojilerdeki (Fintek) Gelişmeler: Fırsatlar ve Riskler Advances in Financial Technologies (FinTech): Opportunities and Risks <i>Ömer Faruk KÖMÜRCÜOğLU, Haydar AKYAZI</i>	35-48
Bilgi Teknolojilerinin Hizmet Sektöründeki Tedarik Zinciri Üzerindeki Hizmet ve Alıcı Firma Performansına Etkisinin İncelenmesi: Erzurum İli Uygulaması Investigation of the Effects of Information Technologies on Service Performance and Buyer Firm Performance in the Supply Chain in Service Sector: An Application in Erzurum <i>Dilşad GÜZEL, Murat KARADAŐ</i>	49-65
21. Yüzyılda Ayrılıkçılık: Katalan Örneği Separatist Nationalism in the 21st Century: The Catalan Case <i>Abdulgazi YIKICI, Tuğba SALMAN</i>	67-78

Parasal Aktarım Mekanizmasının İşleyişi ve Etkinliği*

Metin BERBER¹

Ceyda BAYRAKTAR DAŞTAN²

Öz

Parasal aktarım mekanizması, parasal politikaların reel ekonomik faaliyetler üzerindeki etkisinin çeşitli kanallarla ortaya konulmasını ifade eder. Ekonomik serbestlik düzeyi, kamunun ekonomideki rolü ve ağırlığı, finansal sistemin yapısı ve derinliği gibi etkenler parasal aktarım mekanizmasının işleyiş ve etkinliği üzerinde etkili olmaktadır. 1960'lı yılları takiben çok sayıda çalışmayla literatürde incelenen parasal aktarım mekanizması konusu, para teorisi alanındaki yerini bugünlerde de korumakta ve önemini sürdürmektedir. Kuşkusuz bu önem, mekanizmanın etkinliğine ait bilgilerin para politikasının başarısında büyük öneme sahip olmasından ileri gelmektedir. Bu çalışmanın amacı, parasal aktarım mekanizmasının işleyiş ve etkinliğini Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası (TCMB) ve Avrupa Merkez Bankası (AMB) uygulamaları eşliğinde incelemektir. Çalışmada izlenen yöntem, konuyla ilgili literatür incelemesini takiben, Türkiye ve Avrupa Birliği parasal aktarım mekanizması uygulamalarının literatüre dayalı karşılaştırılması ve elde edilen bulguların analizine dayanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Para politikası, parasal aktarım mekanizması, Türkiye ve Avrupa Birliği parasal aktarım uygulamaları

JEL Kodu: E50, E58, E59

Functioning and Effectiveness of the Monetary Transmission Mechanism

Abstract

Monetary transmission mechanism refers to the manifestation of the effect of monetary policies on real economic activities through various channels. Factors such as the level of economic freedom, the role and weight of the public in the economy, the structure and depth of the financial system affect the functioning and efficiency of the monetary transmission mechanism. The monetary transmission mechanism, which has been studied in the literature with numerous studies following the 1960s, maintains its place in the field of monetary theory and continues to be important today. Undoubtedly, this importance stems from the fact that information about the effectiveness of the mechanism is of great importance in the success of monetary policy. The purpose of this study is to examine the functioning of the monetary transmission mechanism and effectiveness whit the accompaniment of the Central Bank of the Republic of Turkey (CBRT) and the European Central Bank (ECB). The method followed in this study is based on the comparison of the Turkey and the European Union monetary transmission mechanism applications and the analysis of the findings obtained following the literature review.

Keywords: Monetary policy, monetary transmission mechanism, Turkey and European Union monetary transmission mechanism.

JEL Classification: E50, E58, E59

* Bu çalışma, 07 - 09 Kasım 2019 tarihleri arasında Gümüşhane'de gerçekleştirilen II. Uluslararası Sosyal Bilimler Kongresinde sözlü olarak sunulmuş bildirinin gözden geçirilmiş halidir.

¹ Prof. Dr., Karadeniz Teknik Üniversitesi - İİBF - İktisat Bölümü, berber@ktu.edu.tr

² Doktora Öğrencisi, Karadeniz Teknik Üniversitesi - SBE - İktisat Anabilim Dalı, ceyda.bayraktar@yahoo.com

1.Giriş

Bilindiği üzere, önceden belirlenen makroekonomik amaçlara ulaşabilmek için paranın elde edilebilirliğini ve maliyetini etkilemeye yönelik kararlar şeklinde tanımlanan para politikasının uygulanmasından merkez bankaları sorumludur. Bu bağlamda para politikasının üretim, milli gelir ya da işsizlik gibi makroekonomik göstergeler üzerindeki etkisi merkez bankalarının dikkatlice izlenmektedir (Mateju, 2019: 59; Binatlı ve Sohrabji, 2019: 80). Merkez bankaları tarafından uygulanan politikaların ekonomik faaliyetler üzerindeki etkisi parasal aktarım mekanizmaları aracılığıyla gerçekleşir. Örneğin merkez bankasının faiz oranına ilişkin alınan bir para politikası kararı aktarım mekanizması aracılığıyla ekonomik faaliyetleri ve enflasyonu etkiler.

Literatürde parasal aktarım mekanizması kanalları; geleneksel faiz kanalı, diğer varlık fiyatları kanalı (döviz kuru ve hisse senedi fiyatları), kredi kanalı (banka kredi ve bilanço) ve beklentiler kanalı şeklinde sınıflandırılır. Bu çerçevede, para politikasının kredi, döviz kuru, faiz oranı, servet ve beklentiler gibi çeşitli kanallarla toplam talebi ve dolayısıyla toplam hasılayı etkileyebileceği literatürle desteklenmektedir (Juniora, Rossib ve Cunhac, 2019: 279).

20.yüzyılın ikinci yarısında çok sayıda çalışmayla ele alınan parasal aktarım mekanizması konusu halen önemini sürdürmektedir. Çünkü para politikasında meydana gelen değişmenin reel ekonomiyi nasıl ve hangi kanallarla etkilediğinin bilinmesi, politika yapıcılar ve para politikasının etkinliği açısından önem arz etmektedir. Zira parasal aktarım mekanizması, genel olarak ekonomik yapının özelde ise fiyatlar genel düzeyinin belirleyicisi olması nedeniyle bireylerin ve işletmelerin bekleyişlerinin de belirleyicisi durumundadır. Örneğin, merkez bankası tarafından faiz oranlarına ilişkin alınan bir karar, mevduat ve kredi faiz oranları üzerinden piyasa faiz oranlarını değişen derecelerde etkilemekte ve ekonominin gelecekteki seyri ile ilgili beklentilerin yanı sıra varlık fiyatlarını ve döviz kurunu da etkilemektedir. Söz konusu değişiklikler sırasıyla bireylerin ve firmaların ekonomideki harcama, tasarruf ve yatırım davranışlarını etkilemekte, ardından arz kapasitesi ve talebin seviyesine göre enflasyonist baskı üzerinde etkili olmaktadır (www.bankofengland.co.uk, 1999).

Ekonomik serbestlik düzeyi, ekonomide kamunun rolü ve ağırlığı, finansal sistemin yapısı ve derinliği gibi faktörler parasal aktarım mekanizmasının işleyişi ve etkinliği üzerinde belirleyici olmaktadır. Bu çerçevede literatürde parasal aktarım mekanizmasının işleyişini etkileyen faktörler olarak; resmi müdahaleler (faiz oranı kontrolleri, banka kredileri limitleri, vb.), ekonomideki fiyatlama mekanizması, finansal sistemin yapısı, finansal sözleşmelerin vade yapısı, bankacılık sisteminin finansal durumu, sermaye hareketleri, finansman kaynakları ile hanehalkı ve firmaların yapıları şeklinde sıralama yapılmaktadır.

Yukarıdaki esaslarla ele alınan bu çalışmanın amacı parasal aktarım mekanizmasının işleyiş ve etkinliğini Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası (TCMB) ve Avrupa Merkez Bankası (AMB) uygulamaları eşliğinde incelemektir. Çalışmada izlenen yöntem, konuyla ilgili literatür incelemesini takiben, Türkiye ve Avrupa Birliği parasal aktarım mekanizması uygulamalarının literatüre dayalı karşılaştırılması ve elde edilen bulguların analizine dayanmaktadır. Çalışma içeriği parasal aktarım mekanizmasına ilişkin tanım ve açıklama, parasal aktarım mekanizması kanalları ve işleyişi ile Türkiye ve Avrupa Birliği'nde parasal aktarım mekanizmasının işleyişi ve etkinliği alt başlıklarından oluşmaktadır.

2.Parasal Aktarım Mekanizmasının Tanımı ve Açıklaması

Parasal aktarım mekanizması, merkez bankaları tarafından uygulanan para politikalarının reel kesime ulaşıncaya kadar izleyeceği yolu (Paya, 2013: 124) veya parasal politikalarla reel ekonomi arasındaki etkileşimi ortaya koyan mekanizmayı (Özyurt, 2015: 329) ifade etmektedir. Diğer bir yaklaşımla parasal aktarım mekanizması, para politikası kararlarının reel ekonomi ve fiyatlar genel düzeyi üzerinde hangi kanallarla, ne kadar bir gecikmeyle ve ne ölçüde etkili olduğunu ifade etmek için kullanılmaktadır (Cengiz, 2009: 226).

Özü itibariyle parasal aktarım mekanizması, para politikası otoritesince gerçekleştirilen karar değişiminin enflasyon ve toplam hasılayı etkileme sürecini açıklamaya çalışmaktadır (Macit ve Durgun, 2019: 77). Para politikasının nihai hedefleri ara değişkenler vasıtasıyla etkilediğini ve politika araçları ile ara değişkenler ve nihai hedefler arasındaki ilişkinin karmaşık olduğunu ifade eden Paya (2013: 124), para politikası ile başlayan uyarının reel kesime ulaşıncaya kadar çok değişik aktarım kanalları/mekanizmaları izleyebileceğini vurgular. Söz konusu karmaşık yapıda birden fazla kanalın aynı anda işlemesi doğal olarak farklı sonuçların doğmasına neden olabilmektedir. Ampirik analizlere dayalı yaklaşımlar ışığında para mekanizmasını kara kutuya benzeten Bernanke ve Gertler (1995: 27), süreçte nelerle karşılaşılacağı hususunun çok net olmadığını ifade etmişlerdir.

Literatürde parasal aktarım mekanizmasının işleyişi genel olarak, geleneksel ve modern yaklaşımlar (Cengiz, 2007: 19) ya da Paracı ve Keynesyen/Neo Keynesyen yaklaşımlar kapsamında tartışılmaktadır (Keyder ve Ertunga, 2012: 442-452; Özyurt, 2015: 332; Mishkin, 2016: 673). Yaklaşımlar arasındaki temel farklılık, Keynesyen yaklaşımda aktarım mekanizmasının faiz kanalı üzerinden işlediği; Paracı yaklaşımda ise aktarımda diğer varlık fiyatlarındaki değişimin (nispi fiyat değişimi) de etkili olduğu yönündedir (Özbilen, 2016: 762).

Keynesyen yaklaşımda aktarım mekanizması IS-LM analizi (*fiyatlar genel seviyesindeki değişmelerin göz ardı edildiği model*) ve makroekonomik portföy teorisi çerçevesinde ele alınmaktadır. IS-LM analizinde, örneğin, genişletici bir para politikası bağlamında aktarım mekanizması; para arzının artışı ile reel faiz oranlarının düşeceği, takiben sermaye

maliyetlerinin düşmesi ile yatırımların artacağı, daha sonra toplam talebin artması ve toplam talepteki artışın da çarpan mekanizması yardımıyla toplam hasılanın yükselmesine yardımcı olacağı biçiminde değerlendirilmektedir (Mishkin, 2016: 673). Tersinden daraltıcı nitelikte bir para politikasında ise faiz oranlarının yükseleceği, ardından sermaye maliyetlerinin artması ile yatırımların ve dolayısıyla toplam talebin düşmesi, toplam talepteki düşüşün de toplam hasılanın düşmesine neden olacağı şeklinde ifade edilebilir.

Makroekonomik portföy teorisinde ise genişletici bir para politikasını takiben portföydeki para miktarında meydana gelen nispi artış, diğer finansal araçlara nazaran paranın getirisini düşürmekte ve bu durumun sonucunda da yatırımcıların finansal varlıklara yönelmesi durumunu ortaya çıkarmaktadır. Yatırımcıların yönelimine bağlı olarak finansal varlıkların değerlendirilmesi ve faiz oranlarının düşmesi, firmaları yeni kaynak bulma noktasında tahvil ihraç etmeye teşvik etmektedir. Borçlanmaya dayalı elde edilen fonların yatırımlara aktarılması sonucunda da para politikasındaki değişimler reel kesime aktarılmış olmaktadır (Cengiz, 2007: 35).

Paracı yaklaşımda ise konu, aktarım kanallarının etkisinin sürekli değişebileceği bağlamı olarak ele alınmakta, nominal ve reel olarak ayrılması gerektiği düşünülen para stokunda değişiklik meydana getiren parasal bir politikanın yalnızca faiz oranları veya borçlanma maliyetlerini değil, aynı zamanda piyasadaki diğer varlık fiyatlarını ve dolayısıyla fiyat beklentilerini de değiştireceği öne sürülmektedir (Mishkin, 2014: 61).

3.Parasal Aktarım Mekanizması Kanalları ve İşleyişi

Para politikalarının reel ekonomiye ulaşmasını sağlayan parasal aktarım mekanizması kanallarını genel olarak aşağıdaki gibi sınıflandırılmak mümkündür (TCMB, 2013: 3-8; Paya, 2013: 124-128; Mishkin, 2007: 597-605; 2016: 672-680; Özyurt, 2015: 338-352):

- Geleneksel faiz oranı kanalı
- Diğer varlık fiyatları kanalı
 - Döviz kurunun net ihracat üzerindeki etkileri
 - Hisse senedi fiyatları kanalı
 - Tobin'in Q teorisi
 - Servet etkisi
- Kredi kanalı
 - Banka kredi kanalı
 - Bilanço kanalı
 - Nakit akımı kanalı
 - Beklenilmeyen fiyat düzeyi kanalı
 - Hanehalkı likidite etkisi kanalı
- Beklentiler kanalı

Söz konusu kanalların işleyişi hakkında özet niteliğinde açıklamalara aşağıda yer verilmiş ve işleyişin genel görünümü Şekil 1’de paylaşılmıştır.

Geleneksel Faiz Kanalı: Temel parasal aktarım kanalı olarak kabul edilen bu kanal Keynesyen yaklaşıma dayanmaktadır. Bu kanalda para politikası ile reel ekonomi arasındaki bağlantı faiz yoluyla gerçekleştirilmekte ve politika faiz oranları ile banka faiz oranları arasındaki etkileşimin, para politikasının ana iletim kanallarından birini oluşturduğu ifade edilmektedir (Binici, Kara ve Özlü, 2019: 1869).

Merkez bankalarının faiz oranlarındaki değişiklik kararı, bireylerin ve firmaların tasarruf ve yatırım kararlarını, ardından toplam talebi ve toplam hasılayı etkileyebilmektedir. Örneğin, genişletici para politikasının uygulanması durumunda, para arzının artırılması faiz oranlarını düşürerek, firmaların yatırım, bireylerin ise konut ve dayanıklı tüketim malı harcamalarını artırarak toplam talebin ve dolayısıyla toplam hasılanın artmasını sağlayacaktır. Diğer taraftan politika faizindeki bir artış, uzun vadeli faizleri yükselterek tüketim ve yatırım harcamalarının azalmasını, ardından toplam talebin ve sonuç olarak enflasyonun düşürülmesini sağlamaktadır.

Faiz kanalının etkinliği, merkez bankası güvenilirliği ve piyasa beklentilerini etkileme gücü (kredi ve mevduat faiz oranlarını etkileyebilme) ile doğrudan ilişkili olup, finansal piyasaların gelişmişlik düzeyi, bankalar arası rekabet ve bankalarla kredi talebinde bulunanların bilanço yapıları gibi birçok faktöre bağlanmaktadır (European Central Bank [ECB], 2008: 86).

Diğer Varlık Fiyatları Kanalı: Keynesyen yaklaşımda ele alınan tek bir varlık fiyatı (faiz oranı) yerine döviz kuru ve hisse senedi fiyatı gibi diğer varlık fiyatlarının da parasal aktarım mekanizmasında etkili olacağı yönündeki yaklaşımı ifade etmektedir (Mishkin, 2007: 598). Diğer varlık fiyatları kanalı içerisinde alt başlık şeklinde tasnif edilebilecek kanallar aşağıdaki gibidir:

Döviz Kuru Kanalı; Dışa açık ekonomilerde etkili olduğu belirtilen (TCMB, 2013: 7) döviz kuru kanalı, para politikası uygulamaları sonucunda döviz kurlarında meydana gelen değişimlerin fiyatlar genel seviyesinde ve milli gelirden meydana getireceği etkiyi ortaya koymak amaçlı ifade edilmektedir. Döviz kuru kanalı birincisi, döviz kurundaki değişimin ihracat ve ithalat düzeyine etkisi ve ikincisi kurlardaki değişime bağlı olarak döviz varlık ve yükümlülüğü bulunanların net servetlerini etkilemek suretiyle toplam talebe olan etkisi bağlamında milli geliri etkileyebilmektedir (Paya, 2012: 127). Ekonomideki dışa açıklık düzeyi ve döviz kurlarının para politikasına duyarlılığı kanalın etkinliği ile doğrudan ilişkilidir.

Hisse Senedi Fiyatları Kanalı; Faiz oranlarındaki değişime dayalı bir para politikasının hisse senedi talebini etkilemesi sonucunda ortaya çıkan hisse senedi fiyatları kanalı, Tobin’in Q teorisi ve servet etkisi mekanizmaları ile açıklanmaktadır.

Tobin'in Q teorisi konuyu, para politikası değişikliğinin firmaların piyasa değerlerini belirleyen hisse senedi fiyatlarını ve dolayısıyla ekonomideki yatırım düzeyini etkilemesi ile açıklamaktadır. Örneğin, para arzındaki artış, bireylerin hisse senedi talebini artırmak suretiyle hisse senedi fiyatlarının yükselmesini sağlayarak firmaların piyasa değerlerini yükseltecektir. Piyasa değeri yükselen firmalar için yatırım yapmak daha cazip hale gelecek ve yatırım harcamalarının artışı da toplam talebi ve doğal olarak milli geliri artıracaktır (Mishkin, 2016: 676).

Dayanak noktası Modigliani'nin yaşam boyu gelir hipotezi olan servet etkisi ise hisse senedi fiyatları üzerinden işleyen bir diğer kanal olarak para politikasındaki değişimin finansal servet içindeki hisse senedi fiyatlarını artırmak ve ardından değişen yaşam boyu gelir yaklaşımının tüketim harcamalarını değiştirmesi suretiyle ortaya çıkmaktadır. Diğer bir ifadeyle, servet etkisinde, finansal servet değerindeki artışın sahiplerini zenginleştirmesi, ardından tüketim harcamalarındaki artışla da toplam hasılanın yükselmesi ifade edilmektedir (Paya, 2013: 126).

Öteyandan Tobin'in Q teorisinin konut ve arazi piyasasına uyarlandığı *konut ve arazi fiyatları kanalının* da literatürde ayrı bir başlık altında incelendiği ifade edilebilir (Özyurt, 2015: 344).

Kredi Kanalı: Geleneksel faiz oranı kanalının öngördüğü para ve tahvilin yanı sıra kredileri de analize dahil eden bir parasal aktarım mekanizması kanalıdır. Kanalın ortaya çıkışında, finansal kriz ve kırılganlıklar, kredi tahsisleri ve borçların geri dönmemesi gibi etmenler çerçevesinde Keynesyen faiz oranı kanalı ile ilgili açıklamaların yetersizliği etkili olmuştur. Kredi kanalı paracı yaklaşımın bir alternatifi değil, tamamlayıcısı konumundadır (Özyurt, 2015: 345). Kredi kanalı yaklaşımında, para politikası reel ekonomiyi banka kredileri kanalı (dar kredi kanalı) ve bilanço kanalı (geniş kredi kanalı) aracılığıyla etkileyebilmektedir.

Banka Kredi Kanalı; Para politikasının banka rezervleri üzerindeki etkisi aracılığıyla değişen kredi olanaklarının toplam hasılayı etkilemesini ifade eder. Örneğin, genişletici para politikası uygulaması, banka rezervlerini ve mevduatlarını artırarak bankaların kredi verme imkanlarında genişleme sağlamakta, ardından kredi miktarındaki artışa bağlı olarak yatırım ve tüketim harcamalarında, dolayısıyla toplam talepte ve neticede toplam hasılda artış sağlamaktadır. Kanalın etkili işleminde, firmaların banka kredileri dışında alternatif finansman olanakları ve para politikasının kredi arzını etkileyebilme gücü önemli rol oynamaktadır (Kasapoğlu, 2007: 27). Yaklaşım, halka açılarak finansman sağlama imkanı olmayan KOBİ'ler için kredilerin tek dış finansman kaynağı olduğu ve bu işletmelerin krediye bağımlı görüldüğü üzerine kuruludur (Paya, 2013: 127).

Bilanço Kanalı; Faiz oranlarının firmaların bilançoları üzerindeki etkisi aracılığıyla para politikasının reel ekonomiye etkisini inceleyen parasal aktarım mekanizması kanalıdır. Bilanço kanalı, banka borçlularının bilanço pozisyonu ile ilgilidir. Yaklaşımında para politikası, firmaların

net değer ve likidite çerçevesinde bilanço yapılarını etkileyerek, borçlanma maliyetleri ve kredi imkanları değişimi çerçevesinde konu ele alınmaktadır (ECB, 2008: 87). Örneğin, genişletici bir para politikası uygulamasında, firma portföyündeki finansal varlıkların değerinin artması firmanın değerini yükseltmekte, firmaya kredi verenlerin talep ettiği teminat tutarındaki yükselmeye paralel ters seçim ve ahlaki tehlike kaynaklı risklerin düşmesini sağlayacaktır. Bu çerçevede genişleyen kredilerle firmaların yatırım harcamaları, dolayısıyla toplam talep ve toplam hasıla artışı sağlanacaktır.

Öteyandan literatürde gerek bağımsız birer alt başlıkla gerekse bilanço kanalı genel işleyişine ilave şekilde “nakit akım kanalı”, “beklenmeyen fiyat düzeyi kanalı” ve “hanehalkı likidite etkisi kanalı” ile de toplam hasılanın etkilenebileceği aktarım mekanizmaları yer almaktadır (Paya, 2013: 127; Özyurt, 2015: 349). Nakit akım kanalı, nominal faiz oranlarının dikkate alındığı bir yaklaşımla para politikasındaki değişimin firmaların nakit akışlarına etkisi bağlamında incelerken; beklenmeyen fiyat düzeyi kanalı para politikasındaki değişimin fiyatlar genel düzeyi üzerindeki etkisi çerçevesinde konuyu ele almaktadır. Hanehalkı likidite etkisi ise para politikasındaki değişimin hane halkının konut ve dayanıklı tüketim harcamalarını etkilemesi bağlamında analiz edilmektedir.

Beklentiler Kanalı: Faiz oranı gibi ekonomik göstergelerde iktisadi karar birimlerinin gelecekte meydana gelebilecek değişim öngörülerini aracılığıyla çalışan aktarım mekanizması kanalıdır. Kanalın işleyişinde merkez bankalarının güvenilirliği (yüksek kredibilite) ve şeffaflığı etkili olmaktadır. Beklentilerin yönlendirilmesinde ekonomik kararların daha çok uzun vadeli beklentilere dayalı olduğu göz ardı edilmemelidir (Strasser, 2018: 7). Bu kapsamda örneğin, geleceğe yönelik beklentilerin aşağı yönlü olması, hisse senedi fiyatını ve dolayısıyla hanehalkı serveti ile firma net değerinin düşürerek tüketim ve yatırım harcamalarını ve doğal olarak üretimi düşürmektedir.

Yukarıda özet olarak ele alınan parasal aktarım mekanizması kanalları ve kanallara ait işleyişin üretim özelinde Gayrisafi Yurtiçi Hasılaya (GSYİH) etkisi, Şekil 1’de bir bütün olarak verilmiştir. Şekilden görüleceği üzere para politikası otoritesi tarafından alınan bir karar faiz, diğer varlık fiyatları ve kredi kanalları aracılığıyla reel ekonomiyi etkileyerek yatırım, konut alımı, dayanıklı tüketim harcamaları ve net ihracat faaliyetleri aracılığıyla toplam hasılayı etkileyebilmektedir.

Şekil 1: Parasal Aktarım Mekanizması Kanalları ve İşleyişi

Geleneksel Faiz Oranı Kanalı	Diğer Varlık Fiyatları Kanalı			Kredi Kanalı				
	Döviz Kuru	Tobin'in Q Teorisi	Servet Etkisi	Banka Kredi	Bilanço	Nakit Akımları	Beklenmeyen Fiyat Seviyesi	Hanehalkı Likidite Etkisi
Para Politikası								
↓	↓	↓	↓	↓	↓	↓	↓	↓
Reel Faiz Oranları	Reel Faiz Oranları	Varlık Fiyatları	Varlık Fiyatları	Banka Mevduatı	Varlık Fiyatları	Nominal Faiz Oranları	Beklenmeyen Fiyat Seviyesi	Varlık Fiyatları
	↓	↓	↓	↓	↓	↓	↓	↓
	Döviz Kuru	Tobin'in Q'su	Finansal Servet	Banka Kredileri	Ahlaki Risk, Ters Seçim	Nakit Akımları	Ahlaki Risk, Ters Seçim	Finansal Servet
					↓			
					Ahlaki Risk, Ters Seçim	Borç Verme Faaliyeti	Borç Verme Faaliyeti	Finansal Sıkıntı Olasılığı
					↓			
↓	↓	↓	↓	↓	↓	↓		
Yatırım Konut Alımı Dayanıklı Tüketim Harcamaları	Net İhracat	Yatırım	Tüketim	Yatırım Konut Alımı	Yatırım	Yatırım	Yatırım	Konut Alımı Dayanıklı Tüketim Harcamaları
↓	↓	↓	↓	↓	↓	↓	↓	↓
GAYRİSAFİ YURTIÇİ HASILA								

Kaynak: Mishkin, 2016: 675.

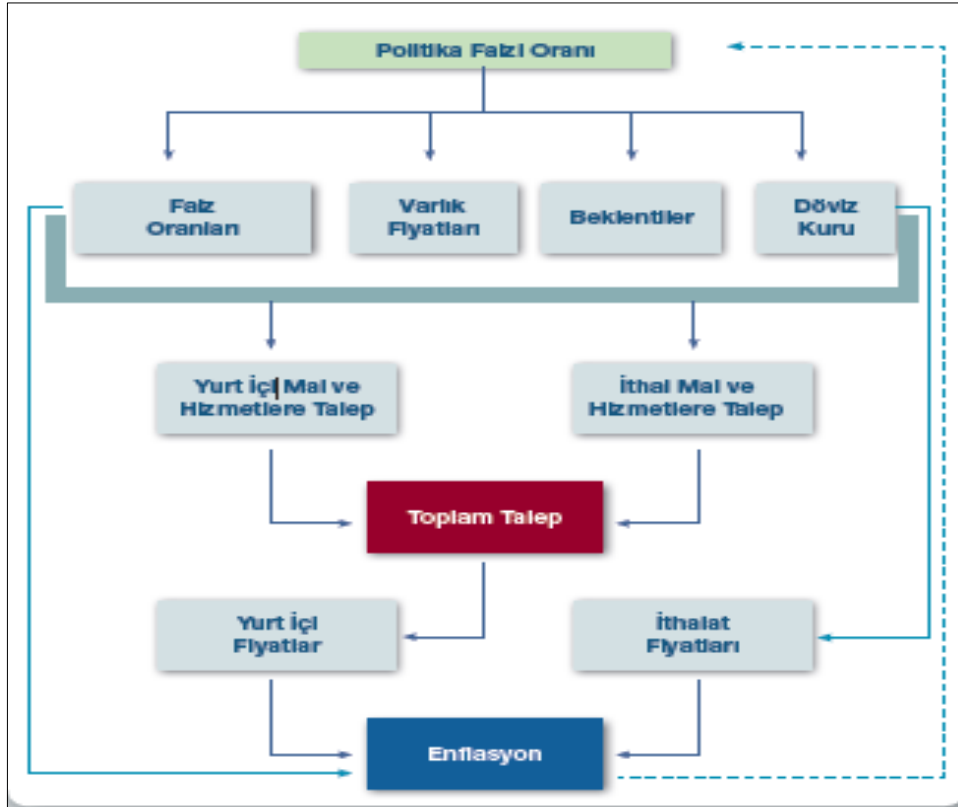
Para politikası aktarımının analizine yönelik çalışmalardan Türkiye ve Avrupa Birliği uygulamaları eşliğinde ele alınanlar bir sonraki alt başlıkta ayrıntılı incelenecektir. Bununla birlikte konuyla ilgili son zamanlarda yapılan çalışmalarda ortaya çıkan ampirik bulgular özetle şu şekilde paylaşılabilir:

Juniora, Rossib ve Cunhac (2019) tarafından Brezilya'da 2002- 2017 dönemi için ele alınan çalışmada, servet etkisinin emlak fiyatları üzerinden etkili olduğu, kamu borcu ve hisse senedi piyasasında ise etkili olmadığı bulgusu paylaşılmaktadır. Anis, Putra, Alfarina ve Azhar (2019) tarafından Endonezya ve Tayland açısından 2006 -2018 dönemi için ele alınan çalışmada Endonezya'da merkez bankası faiz oranlarının enflasyonu etkilemede önemli rol oynadığı; Tayland'da kısa dönemde enflasyonun etkili olduğu ve genel olarak enflasyonun politika belirlemede etkili olduğu yönünde bulgular paylaşılmaktadır. Ascari ve Haber (2019)

tarafından ABD’de 1969 – 2007 dönemi için para politikası şoklarının aktarım mekanizmasının sabit fiyat teorisinin lehine bazı istatistiksel kanıtlar sunduğu paylaşılmaktadır. Bir diğer çalışmada ise gelişmekte olan ekonomiler açısından para politikası şokunun reel faaliyetlere ve enflasyona zayıf bir şekilde aktarıldığı paylaşılmakta ve kırılğan finansal sistem, düşük finansal entegrasyon düzeyi ve zayıf kurumlar bu durumun nedenleri arasında gösterilmektedir (Bhattacharya, Tripathi and Chowdhury, 2019: 2).

Öteyandan Şekil 2’de ise basitleştirilmiş parasal aktarım mekanizması yer almaktadır. Basit parasal aktarım mekanizmasının işleyişinde, politika faiz oranının piyasa faiz oranları, varlık fiyatları, beklentiler ve döviz kuru aracılığıyla toplam talep üzerinden enflasyona etkisi yer almaktadır.

Şekil 2: Basitleştirilmiş Parasal Aktarım Mekanizması

Kaynak: Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası [TCMB], 2013: 4.

Para politikalarının reel ekonomiyi ne kadarlık süre içinde ve ne düzeyde etkilediği hususunda mekanizmayı etkileyen faktörler iki grupta değerlendirilmektedir (Özyurt, 2015: 353). Söz konusu değerlendirmelerden ilki merkez bankaları tarafından doğrudan kontrol edilebilen kısa vadeli faiz oranları ve zorunlu karşılıklar gibi araçların mevduat-kredi faizleri, varlık fiyatları ve döviz kurları gibi değişkenlere etkisi çerçevesinde ele alınmaktadır. İkincisi ise toplam talebin oluşumunda belirleyici etkisi nedeniyle firmalar ve hanehalkının likidite

durumları ile harcama kararları arasındaki ilişkiye dayandırılmaktadır. Sözkonusu gruplama bağlamında literatürde öne çıkan parasal aktarım mekanizmasını etkileyen faktörler; resmi müdahaleler, ekonominin fiyatlama mekanizması, finansal sistemin yapısı, finansal sözleşmelerin vade yapısı, bankacılık sisteminin finansal durumu, sermaye hareketleri, finansman kaynakları, hanehalkı ve firmaların finansal koşulları şeklinde sıralanmaktadır (Kasapoğlu, 2007: 32; TCMB, 2013: 8).

4. Türkiye ve Avrupa Birliği'nde Parasal Aktarım Mekanizması Uygulamalarının İşleyişi ve Etkinliği

Bir ekonomide geçerli finansal sistemin yapısı, sermaye piyasalarının gelişmişlik düzeyi, ekonominin dışa açıklık durumu, merkez bankacılığının beklentileri yönetebilme gücü gibi birçok faktör kuşkusuz parasal aktarım mekanizmasının etkinliğini belirleyebilmektedir. Bu çerçevede herhangi bir aktarım mekanizması kanalının tüm ülke ve ekonomiler açısından benzer etkinliğe sahip olacağını veya bir ekonomi için farklı dönemler açısından benzer sonuçlar doğuracağını ifade etmek mümkün gözükmemektedir. Bu çerçevede Türkiye ve Avrupa Birliği parasal aktarım mekanizmasında kanalların etkinliği açısından farklılıklarla karşılaşmak doğal bir durumdur. Türkiye ve Avrupa Birliği parasal aktarım mekanizması uygulamalarının etkinliği literatür eşliğinde Tablo 1'de verilmiştir.

Literatürde Türkiye'de parasal aktarım kanallarının etkinliği daha çok faiz, döviz kuru, kredi, hisse senetleri fiyatları ve bilanço kanalları çerçevesinde analiz edilmiştir. Birkaç çalışmada ise konu kanal belirleme amaçlı olarak ele alınmıştır. Türkiye'de faiz kanalının etkinliğinin değerlendirilmesinde TCMB politika faizi ile piyasada en çok işlem gören devlet tahvilinin faizi arasındaki ilişkiye bakmak gerektiğini belirten Özyurt (2015: 356), ilgili verilerin incelenmesi durumunda Türkiye'de faiz kanalının etkin bir şekilde işlediğini belirtmektedir.

Tablo 1'de yer alan literatür, zaman zaman diğer kanallarla kıyaslamada etkinlik düzeyine yönelik bir takım bulgular ve kriz dönemlerinde faiz kanalının etkinliğine yönelik şüpheler paylaşsa da faiz kanalının etkin işlediğini ortaya koyarak sözkonusu durumu destekler niteliktedir.

Türkiye'de döviz kuru kanalı açısından konu ele alındığında TCMB politika faizi ile kur sepeti incelenen değişkenler arasındadır. Tablo 1'de yer alan literatürde döviz kuru kanalını inceleyen çalışmalarda Türkiye'de döviz kuru kanalının kısmen çalıştığı bulgusunu paylaşan Atgür ve Altay (2017) dışında diğer çalışmalarda etkin çalıştığı belirtilmektedir.

Tablo 1: Türkiye ve Avrupa Birliği Parasal Aktarım Mekanizması Literatürü

Yazar(lar) / Yıl	Ülke ve Dönem	Yöntem	Aktarım Kanalı	Bulgu(lar)
Kasapoğlu (2007)	Türkiye 1990:1-2006:7	VAR	Kanal belirleme amaçlı	Türkiye'de geleneksel faiz oranı kanalının çalıştığı, döviz kurunun reel aktivite üzerinde etkili olmadığı, ancak fiyatlar genel seviyesini önemli ölçüde etkilediği; hisse senedi fiyatları ve kredi kanalının varlığına ilişkin kanıt bulunamadığı şeklindedir.
Akkılıç (2007)	Türkiye 1995:1-2006:12	VAR	Faiz ve döviz kuru	Serbest kur rejimi ile birlikte döviz kurunda yapısal kırılma olduğu ve döviz kuru kanalının enflasyon hedeflemesinde faiz kanalına göre anlamlı bir politika aracı olduğu şeklindedir.
Cengiz (2007)	Türkiye 1990:1-2006:9	VAR	Kredi	Banka kredilerinin aktarım mekanizmasında önemli rol oynadığı yönündedir.
Güloğlu ve Orhan (2008)	Türkiye 1986:1-2006:1	Yapısal Vektör Hata Düzeltme Modeli	Faiz, kredi, döviz kuru ve hisse senedi fiyatları	Para politikası şoklarının faiz, döviz kuru ve fiyatlar genel düzeyi üzerinde teorik yapıya uygun etkilere sahip olduğu, Türkiye'de kredi kanalının parasal aktarım mekanizmasının zayıf olduğu ve parasal daralma şoklarının döviz kuru kanalıyla sanayi üretimi üzerinde olumlu etkilerinin olabileceği şeklindedir.
Örnek (2009)	Türkiye 1990-2006	VAR	Faiz, kredi ve döviz kuru	Türkiye'de faiz oranı ile döviz kuru kanallarının etkin çalıştığı, hisse senedi fiyatı ve banka kredi kanalları açısından ise istatistiksel olarak anlamlı sonuca ulaşamadığı şeklindedir.
Büyükkakın, Bozkurt ve Cengiz (2009)	Türkiye 1990:01-2007:09	Granger Nedensellik ve Toda - Yamamoto	Faiz	Granger nedensellik testi açısından faiz oranındaki değişimin yatırım harcamaları, fiyat düzeyi ve hasılayı; Todo-Yamamoto yöntemine göre ise yatırım harcamaları ile hasılayı etkilediği şeklindedir.
Büyükkakın, Cengiz ve Türk (2009)	Türkiye 1990:01 - 2007:09	VAR	Döviz kuru	Türkiye'de para politikası şoklarının fiyatlar üzerinde önemli bir etkiye sahip olduğu ve döviz kuru kanalının parasal aktarımda önemli rol oynadığı şeklindedir.
Butkiewicz ve Özdoğan (2009)	Türkiye 1996-2007	VAR	Faiz, döviz kuru ve kredi	Türkiye'de kriz sonrası dönemde düşük enflasyonun hedeflendiği, döviz kuru kanalı etkili iken kredi kanalının etkisinin zayıf olduğu, faiz kanalının ise reformlarla birlikte etkin olduğu şeklindedir. Sonuçların merkez bankası bağımsızlığının ve güvenilir bir politikanın önemini desteklediği ayrıca paylaşılmaktadır.
Erdoğan ve Beşbalı (2009)	Türkiye 1996:06-2006:09	VAR	Banka kredi	Türkiye'de kredi kanalının kısmen işlediği şeklindedir.
Cambazoğlu (2010)	Türkiye 1990:01-2008:11	VAR	Kredi	Türkiye'de banka kredi kanalının etkin işlediği şeklindedir
Artar (2011)	Türkiye 2003:01-2008:09	VAR	Faiz	TCMB faiz politikasının makroekonomik değişkenler üzerindeki etkisinin uzun döneme göre kısa dönemde daha önemli olduğu şeklindedir.
Cambazoğlu ve Karaalp (2012)	Türkiye 2003:01-2013:08	VAR	Döviz kuru	Türkiye'de döviz kuru kanalının ele alınan dönem açısından aktif ve etkili işlediği şeklindedir.

Tablo -1 devamı

Erdoğan (2012)	Türkiye M1 için 1990:1-2011:7 M2 ve M3 için 2005:12-2011:7	VAR	Faiz, döviz kuru, kredi ve hisse senetleri	Türkiye’de geleneksel faiz oranı kanalının etkin olarak çalıştığı, döviz kuru kanalının üretim seviyesinde belirleyici olmamakla birlikte, fiyatlar genel seviyesini önemli ölçüde etkilediği, hisse senedi fiyatları kanalı ve kredi kanalının ise etkin çalışmadığı şeklindedir.
Saraç ve Uçan (2013)	Türkiye 1990:1-2011:3	Markov Değişim Modeli	Faiz	Türkiye’de 2002 sonrası dönemde enflasyon hedeflemesi rejimiyle birlikte faiz kanalının etkinliğinin arttığı şeklindedir.
Arabacı ve Baştürk (2013)	Türkiye 2001:05-2008:05	VAR	Faiz	Türkiye’de öncesine kıyasla 2004 sonrası dönemde mali baskınlık probleminin ortadan kalkmış olmasına bağlı olarak faiz oranı kanalının çok daha etkin işlediği şeklindedir.
Yıldırım (2013)	AB Ülkeleri (12 ülke) 2003-2010	Panel Veri	Kredi	Para politikası faiz oranlarının kredi hacmi üzerinde anlamlı bir etkiye sahip olmadığı şeklindedir.
Duman (2016)	Türkiye 2003 – 2015	VAR	Döviz kuru	Döviz kuru kanalının Türkiye’de etkin olduğu şeklindedir.
Atgür ve Altay (2017)	Türkiye, Meksika ve Endonezya 2002 -2016	VAR	Döviz kuru	Döviz kuru kanalının Türkiye’de kısmen çalıştığı, Meksika ve Endonezya’da ise çalışmadığı şeklindedir.
Gül (2017)	Türkiye 2005-2014	Panel Veri	Bilanço	Firma bilanço kanalının para politikası üzerinden ziyade daha geniş diğer finansal koşullar üzerinden çalıştığı şeklindedir.
Atgür ve Altay (2018)	Türkiye 2002:I-2013:II Endonezya 2001:I-2013:I	VAR FAVAR	Faiz	VAR Modeli etki-tepki fonksiyonu sonuçlarına göre Türkiye’de ve Endonezya’da faiz kanalının kısmen çalıştığı; FAVAR Modeli etki-tepki fonksiyonu sonuçları ise, faiz kanalının Endonezya’da kısmen çalıştığı şeklindedir.
Akdeniz ve Çatık (2019)	Türkiye 1992:1-2015:12	TVP-VAR	Faiz, döviz kuru, hisse senedi ve kredi	Faiz oranı kanalının enflasyon hedeflemesine geçişle birlikte etkin çalıştığı ve finansal koşullar endeksinin iktisadi faaliyetlerin iyi bir öngörücüsü olabileceği şeklindedir.
Bhattacharya, Tripathi ve Chowdhury (2019)	Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler (40 ülke ve 30 ampirik çalışma)	Meta Analiz	Tüm aktarım kanalları	Çeşitli finansal göstergelerle yakalanan finansal gelişme derecesinin, para politikası aktarımının büyüklüğünde ve zamanlamasındaki değişiklikleri açıkladığı şeklindedir.
Biantli ve Sohrabji (2019)	Euro Bölgesi (orijinal 12 üye) 2002 -2016)	VAR	Kredi	Sıkı para politikasının çıktıda beklenen bir düşüşe yol açtığı, ancak şaşırtıcı bir şekilde fiyatları artırdığı ve ayrıca açıklarla borç yükünün yüksek olmasının Euro bölgesi orijinal 12 ülkesi için para politikası aktarımını etkilediği şeklindedir.
Binici, Kara ve Özlü (2019)	Türkiye 2000:1 – 2014:12	Panel veri	Faiz	Bankalar arası faiz oranlarının politika faiz oranlarından uzaklaşmasında, özellikle kredi ve mevduatların fiyatlandırılmasında kilit rol oynamaması nedeniyle para politikası aktarımı için açıklanan oranlardan daha etkili olduğu şeklindedir.

Tablo -1 devamı				
Okur, Akkuş ve Durmaz, (2019)	Türkiye 2005-2017	VAR	Kredi	Kredilerle rezervlerin enflasyon üzerinde parasal aktarım mekanizmasının bir kanalı olarak daha etkili bir rol oynadığı, uzun dönem sonuçlarına göre, döviz kuru ve rezervler kanalının reel GSYH'yi olumsuz yönde, kredilerin ise uzun vadeli istikrarda reel GSYH'yi olumlu yönde etkilediği şeklindedir.
Coşar (2019)	Türkiye 2007:01-2017:10	VAR	Kredi	Türkiye'de kredi kanalının etkin olmadığı şeklindedir.
Çatık ve Akdeniz (2019)	Türkiye 1986:1-2016:12	TVP-VAR	Kanallar - genel	Enflasyon hedeflemesi politikasının aktarım kanalları işleyişini belirgin şekilde etkilediği ve ayrıca finansal krizlerin para politikası şoklarının ekonomi üzerindeki etkisini büyütebileceği şeklindedir.
Mateju (2019)	OECD – EU karşılaştırması	TVP -VAR	Faiz	Para politikası aktarımının zaman içinde güçlendiği, daha güçlü para politikası aktarımının enflasyon hedeflemesiyle ilişkili olduğu ve ayrıca bankacılık krizleri döneminde, aktarımın zayıf ve çıktı maliyetlerinin yüksek olduğu şeklindedir.
Afonso ve Leite (2019)	Euro bölgesi 2014:05-2018:01 Portekiz 2011:01-2018:01	TLTRO Panel Veri	Banka kredi	Euro bölgesi için hedefli uzun vadeli finansman işlemleri ile reel ekonomiye verilen kredi miktarı arasında pozitif bir ilişkinin bulunduğu, Euro bölgesi ve Portekiz için banka kredisi arzında rekabetin istatistiksel olarak anlamlı bir sonuç vermediği şeklindedir.
Kim ve Other (2019)	Euro bölgesi (Fransa, Almanya, İtalya ve İspanya) 2000-2015	ARDL	Kredi	Genişletici bir para politikası şokunun, finansal olmayan şirketlerin kredi riskinde kısa vadede bir artışa yol açtığı, kredi kanalının işlevsizliğinin kriz sonrası dönemden kaynaklanmış olabileceği, dönem için genişletici para politikası şoklarının kötüleşen ekonomik beklentilerin bir işareti olarak yorumlanmış olabileceği ve ECB'nin uzun vadeyi hedeflemesi durumunda kriz ülkeleri için olumsuz etkinin ortadan kalktığı şeklindedir.

Türkiye'de kredi kanalının etkinliğine yönelik literatürde farklı bulgular paylaşılmaktadır. Bu kapsamda etkinliğin olmadığı yönündeki Kasapoğlu (2007), Örnek (2009), Erdoğan (2012), Yıldırım (2013) ve Coşar (2019) tarafından ele alınan çalışmalara karşılık etkinin kısmen veya zayıf olduğu Güloğlu ve Orhan (2008), Butkiewicz ve Özdoğan (2009) ile Erdoğan ve Beşballı (2009) tarafından ele alınan çalışmalar ve kredi kanalının etkin işlediği yönünde Cengiz (2007), Cambazoğlu (2010) ile Okur, Akkuş ve Durmaz (2019) tarafından ele alınan çalışmalar yer almaktadır.

Tablo 1'de yer alan literatür bulgularından hareketle Türkiye'de hisse senedi fiyatları kanalının etkin çalışmadığı belirtilebilir.

Avrupa Birliği için parasal aktarım kanallarının etkinliği açısından Tablo 1'de yer alan literatür bulguları incelendiğinde, genel olarak faiz ve kredi kanallarının çalışıldığı ve her iki kanalın da etkin işlediği ifade edilebilir. Konuyla ilgili olarak Euro'nun piyasaya girmesinden sonra ele

alınan parasal aktarım mekanizmasına yönelik ampirik çalışmaları değerlendiren Binatlı ve Sohrabji (2019: 84) Poghosyan ve de Haan (2007)'a atfen birlikteki finansal bütünleşmenin henüz tamamlanmadığına dair bulgu; Barigozzi ve diğ. (2014)'e atfen ülkelerin gelişmişlikleri arasında farklılıkların olduğu; Boivin ve diğ. (2008)'e atfen avro öncesi dönemde ülkeler arasında görülen parasal aktarım mekanizmasındaki heterojenlik bulgusunun, avro sonrası dönemde homojenlik getirdiği bulgusunu ve Peersman ve Smets (2001)'e atfen Kısa vadeli faiz oranındaki (sıkı para politikası) bir artışın GSYİH ve enflasyonda düşüşe yol açacağı tespitlerine yer vermektedir.

Bu bulgular yanında, Euro bölgesindeki para politikası aktarım mekanizmasının Euro'nun yürürlüğe girmesinden sonra yaşanan gelişmelerden etkilendiği ve para politikasının ekonomi üzerindeki genel etkilerinde meydana gelen değişikliklerle ilgili ampirik kanıtların belirsiz olduğu yönünde de paylaşım bulunmaktadır (ECB, 2010: 91; 96).

Konuyla ilgili literatürde yer alan diğer bilgi ve bulgular şu şekilde özetlenebilir. Beyler, at al. (2017) tarafından "parasal aktarım kanalları" ile "makro" ve "mikro" ihtiyati politikaların birbirleriyle ilişkileri çerçevesinde ele alınan çalışmada ise üç politika alanı arasında sürekli bilgi paylaşımının, çelişkili etkileri önlemek ve daha iyi politika sonuçları elde etmek için çok faydalı olduğu bulgusu paylaşılmaktadır.

Altavilla, Andreeva, Boucinha and Holton (2019) tarafından para politikası, kredi kuruluşları ve Euro bölgesinde banka borç verme kanalı çerçevesinde ele alınan çalışmada kriz döneminde stresli finansal sistem ve zayıf banka bilançoları bağlamında politika faiz indiriminin firmalara ve hanehalklarına aktarımın zayıf olduğu, geleneksel olmayan para politikası önlemlerinin ise para politikası aktarımını düzeltmeye yardımcı olduğu yönünde bulgular paylaşılmaktadır. Çalışmada ayrıca, son dönem para politikası önlemlerinin banka karlılığı üzerindeki etkisinin, makroekonomi ve varlık kalitesi üzerindeki tüm etkiler göz önüne alındığında güçlü olmadığı şeklinde bulguya yer verilmektedir.

Neri and Siviero (2019) tarafından AMB'nin standart dışı para politikası önlemlerini motivasyonlar, etkinlik ve riskler bağlamında ele alınan çalışmada 2008-2014 arasında, para politikası aktarım mekanizmasının doğru işleyişinin korunması ve özel sektöre kredi sağlanmasının geleneksel para politikasının sınırlarını zorladığı ve 2015 yılında deflasyon riskinin Avrupa Merkez Bankası'nın büyük ölçekli bir varlık alım programı başlatmasına neden olduğu paylaşılmaktadır.

5.Sonuç

Parasal aktarım mekanizması, para politikası otoritesince gerçekleştirilen karar değişiminin enflasyon ve toplam hasılayı etkileme sürecini açıklamaya çalışan bir mekanizmadır. Diğer bir

ifadeyle merkez bankaları tarafından uygulanan parasal politikaların ekonomik faaliyetler üzerindeki etkisi parasal aktarım mekanizmaları aracılığıyla gerçekleşmektedir. Örneğin merkez bankasının faiz oranına ilişkin alınan bir para politikası kararı aktarım mekanizması aracılığıyla ekonomik faaliyetleri ve enflasyonu etkileyebilmektedir. Literatürde parasal aktarım mekanizması kanalları olarak, geleneksel faiz kanalı, diğer varlık fiyatları kanalı (döviz kuru ve hisse senedi fiyatları), kredi kanalı (banka kredi ve bilanço), beklentiler kanalı şeklinde sınıflandırılmaktadır.

Son yıllarda çok sayıda çalışmayla ele alınan parasal aktarım mekanizması gündemdeki yerini ve önemini korumaktadır. Çünkü parasal aktarım mekanizması genel olarak ekonomik yapıyı özelde ise fiyatlar genel düzeyinin belirleyicisi olması nedeniyle bireylerin ve işletmelerin beklentilerinin de belirleyici konumundadır.

Bir ülke veya ekonomide parasal aktarım mekanizmasının etkinliğini o ülke ve ekonomideki finansal sistemin yapısı, sermaye piyasalarının gelişmişlik düzeyi, ekonominin dışa açıklık durumu, merkez bankacılığının beklentileri yönetebilme gücü gibi birçok faktör tarafından belirlenebilmektedir. Bu nedenle herhangi bir aktarım mekanizması kanalının tüm ülke ve ekonomiler açısından benzer etkinliğe sahip olacağı öngörüsü mümkün gözükmemektedir. Bu bağlamda Türkiye ve Avrupa Birliği parasal aktarım mekanizmasında kanalların işleyişi ve etkinliği açısından farklılık doğal durmaktadır.

Bu çalışmada incelenen literatür bulguları ışığında, Türkiye’de faiz kanalı ile az sayıdaki çalışma bulgusu istisna tutulursa döviz kuru kanalının etkin çalıştığı, kredi kanalının etkinliğine yönelik literatürde farklı bulguların yer aldığı ve hisse senedi fiyatları kanalının ise etkin çalışmadığı belirtilebilir.

Avrupa Birliği için parasal aktarım kanallarının etkinliği açısından ise genel olarak faiz ve kredi kanallarının analizlerde çalışıldığı ve her iki kanalın da etkin işlediği bulguları paylaşılmaktadır. Konuyla ilgili son dönem çalışmalarından Neri and Siviero (2019) tarafından yapılan değerlendirmede AMB’nin 2008-2014 arasında, para politikası aktarım mekanizmasının doğru işleyişinin korunması ve özel sektöre kredi sağlanmasının geleneksel para politikasının sınırlarını zorladığı belirtilmektedir.

Parasal aktarım mekanizması kanalları ve literatürde ele alınan çalışmalar bir bütün olarak değerlendirildiğinde beklentiler kanalı ile ampirik çalışmaların yapılabileceği önerisi gelecek çalışmalar için paylaşılabilir.

Kaynakça

Afonso, A. and Leite, J. S. (2019). *The Transmission of Unconventional Monetary Policy to Bank Credit Supply: Evidence from the TLTRO*. REM Working Paper Series, No: 065.

Akdeniz, C., ve atık, A. N., (2019). Parasal Aktarım Mekanizmalarının İşleyişinde Finansal Koşulların Önemi: TVP-VAR Modellerinden Bulgular, *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, sayı 34, Denizli, 73-96.

Akkılıç, S. (2007). *Parasal Aktarım Mekanizması ve Türkiye’de Döviz Kuru Kanalı*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Altavilla, C., Andreeva, D.C., Boucinha, M and Holton, S. (2019). *Monetary policy, credit institutions and the bank lending channel in the Euro area*. ECB, Occasional Paper Series, No: 222.

Anis, A., H. S. Putra, N. Alfarina and Z. Azhar (2019). “Analysis of the Effectiveness of Monetary Policy Transmission (Evidence in Indonesia and Thailand)”. *Advances in Economics, Business and Management Research*, 97, 76-84.

Arabacı, Ö. ve Baştürk, M. F. (2013). Faiz Oranı Kanalının 2001-2008 Döneminde Türkiye’de Etkinliğinin Değerlendirilmesi. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*,13(2), 15-33.

Artar, O. (2011). Türkiye’de Para Politikası Kanallarının Makroekonomik Değişkenler Üzerindeki Etkisi: Vektör Otoregresyon (VAR) Analizi. *Marmara Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 1, 1-17.

Ascari, G. And Haber, T. (2019). *Sticky prices and the transmission mechanism of monetary policy: A minimal test of New Keynesian models*. Department of Economics Discussion Paper Series, Number 869, Oxford.

Atgür, M. ve Altay O. (2017). Parasal Aktarım Mekanizması Döviz Kuru Kanalının VAR Modeli Yöntemine Göre Analizi: Türkiye, Meksika ve Endonezya Ülke Örnekleri. *Maliye Finans Yazıları*, (108), 27-48.

Atgür, M. ve Altay O. (2018). Yeni Para Politikası Arayışları Bağlamında Parasal Aktarım Mekanizması Faiz Kanalının İşleyişi: Türkiye ve Endonezya Ülke Örnekleri. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 14 (3), 601-624.

Bernanke, Ben S. and Mark Gertler (1995). Inside the Black Box: The Credit Channel of Monetary Policy Transmission. *Journal of Economic Perspectives*, 9(4), 27–48.

Beyer, A. at al. (2017). *The transmission channels of monetary, macro- and microprudential policies and their interrelations*. ECB, Occasional Paper Series, No: 191.

Bhattacharya, R., S. Tripathi and S. R. Chowdhury (2019). *Financial structure, institutional quality and monetary policy transmission: A Meta-Analysis*. National Institute of Public Finance and Policy New Delhi, NIPFP Working paper series: No. 274.

Binatli, A.O. and N. Sohrabji (2019). Monetary Policy Transmission in the Euro Zone. *Athens Journal of Business & Economics*, 5(1), 79-92.

- Binici, M. H. Kara and P. Özlü (2019). Monetary transmission with multiple policy rates: evidence from Turkey. *Applied Economics*, 51:17, 1869-1893,
- Butkiewicz, J. L. and Özdoğan, Z. (2013). *Financial crisis, monetary policy reform and the monetary transmission mechanism in Turkey*. Working Paper Series, 13-08 University of Delaware, Department of Economics.
- Büyükakın, F., Cengiz, V., ve Türk, A. (2009). Parasal aktarım mekanizması: Türkiye’de döviz kuru kanalının VAR analizi. *Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 1(24), 171-198.
- Büyükakın, F., H. Bozkurt ve V. Cengiz (2009). Türkiye’de Parasal Aktarımın Faiz Kanalının Granger Nedensellik ve Toda-Yamamoto Yöntemleri ile Analizi. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, (33), ss.101-118.
- Cambazoğlu, B. (2010). *Parasal Aktarım Mekanizması Kredi Kanalı: Kuram ve Türkiye Örneği*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Aydın: Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Cambazoğlu, B., ve Karaalp, H.S. (2012). Parasal aktarım mekanizması döviz kuru kanalı: Türkiye örneği. *Yönetim ve Ekonomi*, 19(2), 53-66.
- Cengiz, V. (2007). *Parasal Aktarım Mekanizmasında Kredi Kanalının Etkinliği Üzerine Bir Analiz: Türkiye Örneği (1990 – 2006)*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Kocaeli: Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Cengiz, V. (2009). Parasal Aktarım Mekanizması İşleyişi ve Ampirik Bulgular. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Sayı: 33, 225-247.
- Coşar, E. (2019). *Parasal Aktarım Mekanizmaları: Kredi Kanalı ve Türkiye Örneği*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Çatık, A.N. ve Akdeniz, C. (2019). The evolution of the monetary transmission channels in Turkey: evidence from a TVP-VAR model. *Applied Economics Letters*, 26(13), 1072-1079.
- Duman, Y. K. (2016). Parasal Aktarım Mekanizması Döviz Kuru Kanalı: Türkiye. *Uluslararası Hakemli Ekonomi Yönetimi Araştırmaları Dergisi*, Sayı:9, 1-24.
- ECB (2008). The Role Of Banks In The Monetary Policy Transmission Mechanism. *Monthly Bulletin*, August, 85-98.
- ECB (2010). Monetary Policy Transmission In The Euro Area, A Decade After The Introduction Of The Euro, *Monthly Bulletin*, May, 85-98.
- Erdoğan, S. ve Beşballı, S.G. (2009). Türkiye’de Banka Kredileri Kanalının İşleyişi Üzerine Ampirik Bir Analiz. *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 11(1), 28-41.

- Erdoğdu, A. (2012). *Parasal Aktarım Mekanizmalarının İşleyişi ve Etkinliği: Türkiye Uygulaması*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul: Kadir Has Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Gül, S. (2017). *Türkiye’de Parasal Aktarım Kanallarının İşleyişi: Bilanço Kanalı*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul: Yıldız Teknik Üniversitesi.
- Güloğlu, B. ve Orhan, S. (2008). Türkiye’de Parasal Aktarım Mekanizmalarının Makroekonomik Etkileri. *İktisat, İşletme ve Finans*, 23(268), 94-118.
- Juniora J. L. Rossi – C. Rossib at. al (2019). Transmission of monetary policy through the wealth channel in Brazil: Does the type of asset matter? *Research in International Business d Finance*, 50, 279–293.
- Kasapoğlu, Ö. (2007). *Parasal Aktarım Mekanizmaları: Türkiye İçin Uygulama*. Uzmanlık Yeterlik Tezi, Ankara: TCMB – Piyasalar Genel M¼d¼rl¼đ¼.
- Keyder, Nur ve Evrim İ. Ertunga (2012). *Para Teori – Politika – Uygulama*. Ankara: Seçkin Yayıncılık ve Dağıtım
- Kim, C.H. ve Other, L. (2019). *The Short-Run Effect of Monetary Policy Shocks on Credit Risk And Analysis of the Euro Area*. Discussion Papers, DIW Berlin.
- Macit, D. ve Durgun Ö. (2019). Parasal Aktarım Mekanizmasının Reel Ekonomi Üzerine Etkisi: Uluslararası Kredi Kanalına Yönelik Bir Literat¼r Araştırması. *Balkan Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(15), 77–87.
- Mateju, J. (2019). What Drives the Strength of Monetary Policy Transmission? *International Journal of Central Banking*, September, 59-87.
- Mishkin, F.S. (2007). *Para, Bankacılık ve Finansal Piyasalar İktisadı*. Sekizinci Baskıdan Çeviri (N. Engin – çev.), Pearson Addison Wesley.
- Mishkin, F.S. (2014). *Para Politikası Stratejisi*. (Ö. F. Çolak ve A. Zengin çev.) Efil Yayınevi
- Mishkin, F.S. (2016). *The Economics of Money, Banking, and Financial Markets*. England – Edinburg: Pearson Education Limited.
- Neri, S. And Siviero, S. (2019). *The non-standard monetary policy measures of the ECB: motivations, effectiveness and risks*. Questioni di Economia e Finanza, Occasional Papers, No: 486.
- Okur, F., Akkuş Ö. ve Durmaz A.(2019) The effectiveness of the monetary transmission mechanism channel in Turkey. *Eastern Journal of European Studies*, 10(1), 161-180.
- Örnek, İ. (2009). Türkiye’de Parasal Aktarım Mekanizması Kanallarının İşleyişi. *Maliye Dergisi*, Sayı: 156, 104-125.
- Özbilen, ř. (2016). *Paranın Kitabı*. Ankara: Gazi Kitabevi.
- Özyurt, H. (2015). *Para Teorisi ve Politikası*. Trabzon: Celepler Matbaacılık

Paya, M. M. (2013). *Para Teorisi ve Para Politikası*. İstanbul: Türkmen Kitabevi

Saraç, T. B. ve Uçan, O. (2013). The Interest Rate Channel in Turkey: An Investigation with Kalman Filter Approach. *International Journal of Economics and Financial*, 3(4): 874-884.

Strasser, G. (2018). *The monetary policy transmission mechanism in the euro area*. ECB Central Banking Seminar. Frankfurt am Main,(11 July)

TCMB (2013). *Parasal Aktarım Mekanizması*. Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası İdare Merkezi, Ankara.

Bank of England (1999). *The transmission mechanism of monetary policy*. www.bankofengland.co.uk (Erişim: 27.10.2019)

Yıldırım, D. Ç. (2013). The Effectiveness Of The Credit Channel in The Eurozone. *International Journal Social Sciences*, 7(6), 1251-1264.

Finansal Yeniliklerin Para Talebi Üzerine Etkileri*

Seyfettin ARTAN¹
Elif Duygu KULLUKÇU²

Öz

Para talebi fonksiyonunun istikrarlı ve iyi tanımlanmış olması para politikası uygulayıcılarının daha etkin kararlar almasını sağlamaktadır. Bu amaçla, etkin para politikası uygulayabilmek için para talebinin belirleyicilerinin neler olduğu literatürde sıklıkla tartışılmaktadır. Tartışmanın temelinde bilgi ve iletişim teknolojilerindeki gelişmelere bağlı olarak özellikle 2000'li yıllardan sonra çeşitlenen finansal yeniliklerin para talebini nasıl etkilediği ya da etkileyeceği yer almaktadır. Bu çalışmada, finansal yeniliklerin para talebi üzerindeki olası etkileri BRICS-T için 2000-2018 dönemi, G7 ülkeleri ve üst orta gelir ülkeler için 1997-2016 dönemi için panel veri analiz kapsamında incelenmiştir. Elde edilen bulgular, finansal yeniliklerin para talebi üzerinde pozitif yönlü etkileri olduğunu ortaya koymaktadır. Bu sonuç, gelecekte uygulanacak para politikası stratejilerini belirlemek isteyen para politikası otoritelerinin finansal yenilikleri yakından takip etmeleri gereğini ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler: Finansal Yenilik, Para Talebi, Para Politikası

JEL Sınıflandırması: E41, E52

The Effects of Financial Innovations on Money Demand

Abstract

Stable and well-defined function of money demand enables monetary policy implementers to make more effective decisions. For this purpose, the determinants of money demand for effective monetary policy are frequently discussed in the literature. The basis of the discussion is how financial innovations, which have diversified since the 2000s depending on the developments in IT technologies, affected or will affect the demand for money. In this study, for the BRICS-T 2000-2018 period and also for G7 and upper middle-income countries 1997-2016 period, were examined in panel data analysis for the possible effects of financial innovation on money demand. The results obtained indicate that financial innovations have positive effects on money demand. This result reveals the necessity of closely monitoring financial innovations by monetary policy authorities who wish to determine the future monetary policy strategies.

Key Words: Financial Innovation, Money Demand, Monetary Policy

JEL Classification: E41, E52

*Bu çalışma, 2. Uluslararası Sosyal Bilimler Kongresi, Gümüşhane, 7-9 Kasım 2019 tarihinde sunulmuş bildirinin gözden geçirilmiş halidir.

¹Prof. Dr., Karadeniz Teknik Üniversitesi, İİBF, İktisat Bölümü, artan@ktu.edu.tr

²Doktora Öğrencisi, Karadeniz Teknik Üniversitesi, SBE, İktisat Bölümü, elifduygukullukcu@gmail.com

1. Giriş

Finansal sektörün modern ekonomilerdeki artan önemi ve bu sektörde yaşanan hızlı büyüme oranı finansal yeniliğe karşı bir araştırma ilgisi doğurmuştur. Her ne kadar finansal yenilik kavramı hakkında birçok çalışma yapılsa da üzerinde fikir birliği sağlanan bir finansal yenilik tanımı yoktur. Finansal yenilik, genellikle saf teknolojik ilerleme olarak tanımlanmasının yanı sıra finansal düzenleme veya deregülasyon gibi politika değişikliklerini de içermektedir. Öte yandan, olumsuz anlamda finansal yenilik ise ödeme sistemindeki politika kısıtlamalarıyla ilgili olabilmektedir. Finansal yenilik için yapılan tanımlamaların odak noktası, aslında finansal yeniliğin bir şok olarak para talebini kalıcı şekilde değiştirebilmesidir. Bununla birlikte, finansal yenilikler maliyetleri ve riskleri azaltan, bireylerin taleplerini daha iyi şekilde karşılayan bir ürün, hizmet veya araç şeklinde tanımlanabilmektedir (Arrau ve Gregorio, 1991: 1-2; Frame ve White, 2002: 3).

Para talebi ve para talebinin belirleyicileri arasındaki ilişkiyi anlamak birçok makroekonomik davranış teorilerinde temel konu olarak dikkate alınmıştır. Çünkü para talebinin tahmin edilebilir ve istikrarlı olması para politikasının uygulanması açısından oldukça önemlidir. (Hye, 2009: 220; Dunne ve Kasekende, 2018: 428). Bir diğer ifadeyle, finansal yenilikler para politikası açısından ciddi sorunlar teşkil etmektedir. Para politikasının etkisini azaltmakta ve para politikası açısından oldukça büyük öneme sahip para talebini değiştirmektedir. Dolayısıyla bu konu literatürde giderek daha önemli hale gelmektedir (Odularu ve Okunrinboye, 2008: 39).

Çalışmada finansal yeniliğin para talebi üzerindeki etkisi incelenmiştir. Literatürdeki çalışmalardan farklı olarak farklı ülke grupları, farklı dönem aralıkları ve farklı finansal yenilik değişkenleri dikkate alınmıştır. Ülke grupları, BRICS-T³, G7⁴ ve üst orta gelir ülkeleri arasından seçilmiş 7 ülke⁵ şeklindedir. Dönem olarak ise BRICS-T için 2000-2018, diğer ülke grupları için ise 1997-2016 dönemi kullanılmıştır.

Çalışmanın ilerleyen bölümleri ise şu şekilde planlanmıştır. İkinci bölümde ilgili konu ile ilgili literatür taramasına yer verilmiş, üçüncü bölümde model ve veri seti tanıtılmıştır. Dördüncü bölümde analiz sonuçları sunulmuş, ardından beşinci bölümde sonuç ve değerlendirme kısmı yer almıştır.

2. Literatür Taraması

Literatürde finansal yenilik ve para talebi ilişkisini inceleyen çalışmaların genellikle zaman serisi analizi kapsamında gerçekleştirildiği görülmektedir. Bununla birlikte, finansal yenilikleri

³ BRICS-T ülkeleri Brezilya, Rusya, Hindistan, Çin, Güney Afrika ve Türkiye'dir.

⁴ G7 ülkeleri Amerika Birleşik Devletleri, Almanya, Fransa, İtalya, İngiltere, Kanada ve Japonya'dır.

⁵ Üst orta gelir ülkeleri Brezilya, Bulgaristan, Güney Afrika, Kolombiya, Malezya, Meksika ve Türkiye'dir.

ölçmek için birçok farklı değişken kullanılmakta, ilgili çalışmalardan elde edilen sonuçlar ise farklılık göstermektedir.

Finansal yenilik ve para talebi ilişkisini İtalya için inceleyen Attanasio vd. (2002), ATM (otomatik vezne makinesi) sayılarının para talebini negatif yönlü etkilediğini gözlemlemişlerdir. Hafer ve Kutun (2003) ise finansal yeniliklerin para talebi üzerindeki etkisini 1980-1998 yıllarını kapsayan dönemde Filipinler için incelemişlerdir. Çalışmada reel para balansları için M1 ve M3 para büyüklükleri, finansal yenilikler için ise kukla değişken dikkate alınmıştır. Analizde Johansen eş bütünleşme testi ve hata düzeltme modeli kullanılmıştır. Analizlerin sonucunda reel M1 ve finansal yenilikler arasında uzun dönemli ilişkinin olduğu gözlenmiş, kısa dönemde ise finansal yeniliklerin reel M1 para talebini pozitif yönlü etkilediği tespit edilmiştir.

Finansal yenilik ile para talebi arasındaki ilişkiyi İtalya için inceleyen Lippi ve Secchi (2009) ise 1994-2000 dönemine ait ATM sayılarını kullanmış olup, Attanasio vd. (2002) de olduğu gibi ilgili değişkenler arasında negatif yönlü ilişki tespit etmişlerdir.

Hye (2009), Pakistan için para talebi ile finansal yenilik arasındaki ilişkiyi araştırmıştır. 1995:M1-2007:M12 dönemini kapsayan çalışmada, finansal yenilik için M2/M1 oranı, para talebi için ise M2 geniş para arzı seçilmiştir. Yöntem olarak ise Johansen-Juselius eş bütünleşme testi ve hata düzeltme modeli kullanılmış, para talebi ile finansal yenilik arasında hem uzun hem de kısa dönemli ilişki tespit edilmiştir.

Pakistan için diğer çalışma ise Malik ve Aslam (2010) tarafından yapılmıştır. Hye (2009) olduğu gibi, para talebi ve finansal yeniliği temsilen sırasıyla M2 geniş para arzı ve M2/M1 oranı seçilmiştir. Analizde 1957-2008 dönemi için ARDL sınır testi ve hata düzeltme modeli kullanılmış, para talebi ve finansal yenilik arasındaki uzun dönemli ilişkinin istatistiksel olarak anlamsız olduğu tespit edilmiştir. Bununla beraber, değişkenler arasındaki kısa dönemli ilişkinin ise istatistiksel olarak anlamlı ve pozitif yönlü olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Odularu (2010), 1970-2004 dönemi için Nijerya'da gerçekleştirilen 1986-Yapısal Uyum Programından kaynaklı finansal yeniliklerin para talebi üzerindeki etkisini incelemiştir. Çalışmada para talebi için M2 para arzı, finansal yenilik için kukla değişken kullanılmıştır. Analizde Engle-Granger eş bütünleşme testi uygulanmış, analiz sonucunda ise finansal yeniliğin para talebi üzerindeki etkisi istatistiksel olarak anlamsız bulunmuştur.

Oktayer (2011), Türkiye için yapmış olduğu çalışmada 1991:Q1-2010:Q4 dönemi için finansal yeniliklerin para talebi üzerindeki etkisini incelemiştir. Çalışmada Johansen eş bütünleşme testi ve VECM Granger nedensellik testi uygulanmıştır. Finansal yenilik olarak sadece kredi kartlarının toplam işlem hacmi kullanılmış, hem M1 para stoku hem de dolaşımdaki para üzerindeki etkisi analiz edilmiştir. Analizlerin sonucunda, finansal yenilik arttıkça para

talebinin azaldığı tespit edilmiştir. Ancak bu negatif yönlü etkinin, dolaşımdaki para üzerinde daha fazla olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Panel eş bütünleşme yöntemini kullanarak, 1990-2005 dönemi için Japonya'da finansal yeniliğin para talebi üzerindeki etkisini inceleyen Nagayasu (2012), finansal yeniliklerin para talebini negatif yönde etkilediğini tespit etmiştir. Çalışmada kullanılan finansal yenilik değişkeni, banka sayıları ve ATM sayılarından türetilmiştir. Reel para talebi ise vadesiz mevduatlar tarafından temsil edilmiştir.

Kasekende ve Nikolaidou (2015) ise Kenya için yapmış oldukları çalışmada, 2000:Q1-2014:Q2 dönemini dikkate almışlar ve finansal yenilik olarak mobil paranın para talebine olan etkisini ARDL sınır testi ile analiz etmişlerdir. Analizde finansal yenilikleri temsilen M2/M1 oranı, M3/M1 oranı ve mobil para için kukla değişken kullanılırken, para talebini temsilen de reel M1, M2 ve M3 para arzları kullanılmıştır. Elde edilen bulgulara göre, mobil paranın para talebi üzerindeki etkisi istatistiksel olarak anlamlı ve pozitifdir.

Hindistan'da 2005-2014 dönemi için finansal yeniliklerin para talebi üzerindeki etkilerini EKK yöntemini kullanarak inceleyen Radhiha vd. (2016), çalışmada para talebi için dolaşımdaki para miktarını, finansal yeniliği temsilen ise ulusal elektronik para transfer sistemini ve banka kartı işlemlerini dikkate almışlardır. Çalışmanın sonucunda elektronik ödeme sistemlerinin kullanımı arttıkça nakit para talebinin azaldığı tespit edilmiştir.

Aliha vd. (2017) ise GMM panel veri yöntemini kullanarak 215 ülke için finansal yeniliklerin para talebi üzerindeki etkilerini araştırmışlardır. Çalışmada 2004-2013 dönemini kapsayan ATM sayısı ve dolaşımdaki para miktarı kullanılmıştır. Analiz sonucunda ise ATM sayılarındaki artışın reel para talebini istatistiksel olarak anlamlı ve negatif yönlü etkilediği ifade edilmiştir.

Sahraaltı Afrika ülkeleri için finansal yeniliklerin para talebi üzerindeki etkisini panel veri analizi ile inceleyen Dunne ve Kasekende (2018), çalışmada 1980-2013 dönemini seçmişlerdir. Finansal yeniliği temsilen M2/M1 oranı, ATM sayısı, bankalar tarafından özel sektöre verilen krediler ve ticari banka şubeleri kullanılırken, para talebi için reel M1 para arzı kullanılmıştır. Sonuç olarak finansal yeniliklerde meydana gelen bir artışın reel para talebini hem kısa hem de uzun dönemde istatistiksel olarak anlamlı ve negatif yönlü etkilediği ortaya konmuştur.

Nijerya için yapılan bir diğer çalışma da Nakorji ve Asuzu (2019) aittir. Çalışmada 2010:Q1-2018:Q2 dönemine ait veriler kullanılmış ve ilgili değişkenler ARDL modeli ile test edilmiştir. Finansal yenilik için kullanılan değişkenler ATM sayısı, internet bankacılığı, mobil ödemeler, elektronik fatura ve mobil nakit ile gerçekleştirilen işlemlerin toplamı iken, para talebi için de M3 geniş para arzı kullanılmıştır. Elde edilen sonuçlar Odularu (2010) aksine, istatistiksel olarak anlamlı ve pozitif yönlü bulunmuştur.

3. Model ve Veri Seti

Çalışmada finansal yeniliklerin para talebi üzerindeki etkileri BRICS-T, G7 ülkeleri ve üst orta gelir ülkeler arasından seçilen 7 ülke için analiz edilmiştir. BRICS-T ülkeleri için yapılan analizde 2000-2018 dönemi, G7 ülkeleri ve seçilmiş 7 üst orta gelir ülkeleri için 1997-2016 dönemi dikkate alınmıştır.

Finansal yeniliklerin para talebi üzerindeki etkisini analiz etmek için panel veri yöntemi kullanılmıştır. Bu doğrultuda, M2 ve M3 para büyüklüklerinin bağımlı değişken olarak kullanıldığı her bir ülke grubu için 7 ayrı model oluşturulmuştur. Gerek teorik yapı gerekse Hausman test istatistikleri dikkate alınarak BRICS-T ve G7 ülkeleri için sabit etkiler modeli, üst orta gelir ülkeleri için ise tesadüfi etkiler modeli kullanılmıştır.

Çalışmada her ülke grubu için 1 nolu model esas alınmıştır. 1 nolu modelde LM_{it} , logaritması alınmış M2 ve M3 para talebi tanımlarını, $LGDP_{it}$ logaritması alınmış GSYH değerini, INF_{it} enflasyon oranını, $LNEER_{it}$ logaritması alınmış nominal efektif döviz kurunu, FIN_{it} ise M2/M1 oranı, M3/M1 oranı, ATM sayısı, bankalar tarafından özel sektöre yurtiçi kredi, özel sektöre yurtiçi kredi ve finansal sektör tarafından sağlanan yurtiçi krediler şeklinde tanımlanan 6 farklı finansal yenilik göstergesini göstermektedir. e_{it} ise normal dağıldığı varsayılan hata terimlerini ifade etmektedir.

$$LM_{it} = \beta_0 + \beta_1 LGDP_{it} + \beta_2 INF_{it} + \beta_3 LNEER_{it} + \beta_4 FIN_{it} + e_{it} \quad (1)$$

Analizde kullanılan değişkenler ve değişkenlerin elde edildiği kaynaklar Tablo 1'de verilmiştir.

Tablo 1: Modelde Kullanılan Değişkenler

Değişkenin Adı	Değişkenin Tanımlanması	Değişkenin Elde Edildiği Kaynak
M1	Dolar cinsinden M1 para arzı	IMF, FED
M2	Dolar cinsinden M2 para arzı	IMF, FED
M3	Dolar cinsinden M3 para arzı	Dünya Bankası
GDP	GSYH, sabit 2010 \$	Dünya Bankası
INF	Enflasyon, GSYH deflatör (%)	Dünya Bankası
NEER	Nominal efektif döviz kuru	Dünya Bankası
M2/M1	M2/M1 oranı	Dünya Bankası
M3/M1	M3/M1 oranı	Dünya Bankası
ATM	Otomatik vezne makineleri (100.000 yetişkin başına)	Dünya Bankası
DCPB	Bankalar tarafından özel sektöre yurtiçi kredi (GSYH'nın %'si)	Dünya Bankası
DCPS	Özel sektöre yurtiçi kredi (GSYH'nın %'si)	Dünya Bankası
DCPF	Finansal sektör tarafından sağlanan yurtiçi kredi (GSYH'nın %'si)	Dünya Bankası

4. Analiz Sonuçları

4.1. BRICS-T İçin Analiz Sonuçları

BRICS-T için finansal yeniliklerin para talebi üzerindeki etkisi panel veri analizi kapsamında sabit etkiler modeli ile tahmin edilmiştir. Model sonuçları Tablo 2’de sunulmuştur.

Tablo 2: BRICS-T Ülkelerine Ait Model Sonuçları

	Model 1 (FEM)	Model 2 (FEM)	Model 3 (FEM)	Model 4 (FEM)	Model 5 (FEM)	Model 6 (FEM)	Model 7 (FEM)
<i>LM2</i> (<i>BD</i>)	Katsayı	Katsayı	Katsayı	Katsayı	Katsayı	Katsayı	Katsayı
LGDP	0.0081 (0.0877)	0.0473 (0.0748)	0.0292 (0.0797)	-0.1058 (0.0702)	-0.0163 (0.0627)	0.0701 (0.0577)	-0.1012 (0.0698)
INF	0.0496 ^a (0.0041)	0.0348 ^a (0.0043)	0.0391 ^a (0.0044)	0.0374 ^a (0.0036)	0.0098 (0.0053)	0.0159 ^a (0.0041)	0.0388 ^a (0.0035)
LNEER	-1.2679 ^a (0.2272)	-1.8365 ^a (0.2167)	-1.5358 ^a (0.2149)	-1.3062 ^a (0.1773)	-0.8839 ^a (0.1676)	-1.5141 ^a (0.1505)	-1.2212 ^a (0.1768)
M2/M1		0.6554 ^a (0.1138)					
M3/M1			0.2807 ^a (0.0643)				
ATM				3.6633 ^a (4.9777)			
DCPB					0.0004 ^a (0.0000)		
DCPS						0.0001 ^a (0.0000)	
DCPF							1.6144 ^a (2.1777)
Sabit	22.827 ^a (1.1135)	24.448 ^a (0.9863)	23.421 ^a (1.0183)	23.302 ^a (0.8709)	20.309 ^a (0.8423)	24.785 ^a (0.7521)	22.860 ^a (0.8660)
R ²	0.77	0.84	0.81	0.86	0.88	0.90	0.86
Ülke Sayısı	6	6	6	6	6	6	6

Not: ^a, ^b ve ^c sırasıyla %1, %5 ve %10 seviyelerindeki istatistiksel anlamlılık düzeyini göstermektedir. Parantez içindeki değerler ise standart hata değerlerini ifade etmektedir.

Tablo 2’de yer alan modellerde görüldüğü üzere, finansal yenilik olarak tanımlanan M2/M1, M3/M1, ATM, DCPB, DCPS ve DCPF değişkenleri pozitif ve %1 seviyesinde istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur. Buna göre, finansal yeniliklerde meydana gelecek bir artış LM2 olarak tanımlanan para talebini artırmaktadır. Bununla birlikte, ilgili modellerin hepsinde LGDP, gelir değişkeni istatistiksel olarak anlamsız tespit edilmiştir. LNEER, nominal efektif

döviz kuru ise negatif ve istatistiksel olarak %1 seviyesinde anlamlı bulunmuştur. Denilebilir ki, BRICS-T’de gelirin para talebine herhangi bir etkisi yokken, nominal efektif döviz kurundaki bir artış para talebini azaltmaktadır.

Tablo 3’te ise bağımlı değişken olarak LM3 para büyüklüğü kullanılmış, finansal yeniliklerin para talebi üzerindeki etkisi sabit etkiler modeli ile tahmin edilmiştir.

Tablo 3: BRICS-T Ülkelerine Ait Model Sonuçları

	Model 1 (FEM)	Model 2 (FEM)	Model 3 (FEM)	Model 4 (FEM)	Model 5 (FEM)	Model 6 (FEM)	Model 7 (FEM)
<i>LM3</i> (<i>BD</i>)	Katsayı	Katsayı	Katsayı	Katsayı	Katsayı	Katsayı	Katsayı
LGDP	-0.0144 (0.0619)	0.0416 (0.0747)	-0.0105 (0.0603)	-0.0166 (0.0570)	-0.0175 (0.0481)	-0.0010 (0.0426)	-0.0179 (0.0567)
INF	0.0477 ^a (0.0030)	0.0343 ^a (0.0043)	0.0439 ^a (0.0033)	0.0369 ^a (0.0037)	0.0144 ^b (0.0047)	0.0210 ^a (0.0032)	0.0374 ^a (0.0036)
LNEER	-1.3731 ^a (0.1767)	-1.8554 ^a (0.2164)	-1.3317 ^a (0.1727)	-1.6442 ^a (0.1742)	-1.1741 ^a (0.1393)	-1.5419 ^a (0.1224)	-1.6044 ^a (0.1696)
M2/M1		0.6635 ^a (0.1136)					
M3/M1			0.0785 ^c (0.0306)				
ATM				1.7222 ^a (3.9714)			
DCPB					0.0003 ^a (0.0004)		
DCPS						0.0001 ^a (0.0000)	
DCPF							7.9688 ^a (1.7714)
Sabit	28.478 ^a (0.8741)	28.767 ^a (0.9847)	28.144 ^a (0.8604)	30.010 ^a (0.8786)	26.862 ^a (0.7072)	29.906 ^a (0.6154)	29.813 ^a (0.8529)
R ²	0.83	0.84	0.84	0.85	0.89	0.92	0.86
Ülke Sayısı	6	6	6	6	6	6	6

Not: ^a, ^b ve ^c sırasıyla %1, %5 ve %10 seviyelerindeki istatistiksel anlamlılık düzeyini göstermektedir. Parantez içindeki değerler ise standart hata değerlerini ifade etmektedir.

Tablo 3’te yer alan modellere göre tüm finansal yenilik değişkenleri pozitif ve istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur. Bununla birlikte, M3/M1 değişkeni %10 düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı bulunurken, diğer finansal yenilik değişkenleri %1 seviyesinde istatistiksel olarak

anlamli bulunmuştur. Bir diğ er ifadeyle, finansal yeniliklerin artması LM3 para talebini artırmaktadır.

4.2. G7 Ülkeleri İç in Analiz Sonuçları

Tablo 4 ve 5, G7 ÷lkelerine ait sabit etkiler kapsamında çözülen modelleri göstermektedir. Öncelikle LM2'nin bağımlı değışken olduğu modeller çözülmüş, M2/M1, M3/M1 ve DCPS değışkenleri istatistiksel olarak anlamsız bulunmuştur. ATM ve DCPF değışkenleri %1 seviyesinde pozitif ve anlamlı, DCPB değışkeni ise pozitif ancak %10 seviyesinde anlamlı olarak tespit edilmiştir.

Tablo 4: G7 Ülkelerine Ait Model Sonuçları

	Model 1 (FEM)	Model 2 (FEM)	Model 3 (FEM)	Model 4 (FEM)	Model 5 (FEM)	Model 6 (FEM)	Model 7 (FEM)
<i>LM2</i> (<i>BD</i>)	Katsayı	Katsayı	Katsayı	Katsayı	Katsayı	Katsayı	Katsayı
LGDP	3.1704 ^a (0.1486)	3.0942 ^a (0.1530)	3.1204 ^a (0.1496)	1.7402 ^a (0.3420)	3.1412 ^a (0.1673)	3.1553 ^a (0.1827)	2.3335 ^a (0.1549)
INF	-0.0622 ^a (0.0119.)	-0.0615 ^a (0.0118)	-0.0614 ^a (0.0118)	-0.0264 ^c (0.0112)	-0.0740 ^a (0.0138)	-0.0727 ^a (0.0141)	-0.0494 ^a (0.0107)
LNEER	-0.1403 (0.1264)	-0.2003 (0.1295)	-0.1879 (0.1278)	-0.3131 ^c (0.1519)	-0.1273 (0.1383)	-0.1455 (0.1427)	-0.1410 (0.1029)
M2/M1		-0.0656 (0.0363)					
M3/M1			-0.0644 (0.0354)				
ATM				0.0119 ^a (0.0017)			
DCPB					0.0011 ^c (0.0005)		
DCPS						0.0004 (0.0006)	
DCPF							0.0041 ^a (0.0004)
Sabit	-69.527 ^a (4.2488)	-66.899 ^a (4.4503)	-67.706 ^a (4.3219)	-30.089 ^b (9.8622)	-69.231 ^a (4.8724)	-69.506 ^a (5.2555)	-46.370 ^a (4.4668)
R ²	0.80	0.81	0.81	0.70	0.79	0.78	0.88
Ülke Sayısı	7	7	7	7	7	7	7

Nor: ^a, ^b ve ^c sırasıyla %1, %5 ve %10 seviyelerindeki istatistiksel anlamlılık düzeyini göstermektedir. Parantez içindeki değışkenler ise standart hata değışkenlerini ifade etmektedir.

Tüm modellerde LGDPC değişkeninin pozitif ve %1 seviyesinde anlamlı olduğu, LNEER değişkeninin ise anlamsız olduğu gözlenmiştir. Buna göre, G7 ülkelerinde gelirin para talebi üzerinde etkisi olduğu, nominal efektif döviz kurunun ise para talebini etkilemediği tespit edilmiştir.

Tablo 5'te LM3 bağımlı değişken olarak kullanılmış ve G7 ülkeleri için finansal yeniliklerin para talebi üzerindeki etkisi sabit etkiler modeli kapsamında analiz edilmiştir. Model sonuçlarına göre, M2/M1 ve M3/M1 hariç diğer finansal yenilik değişkenleri pozitif ve istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur. Örneğin, Tablo 5'te yer alan Model 4, modele ait tüm değişkenlerin istatistiksel olarak anlamlı, finansal yenilik olarak ATM değişkeninin ise para talebi üzerindeki etkisinin pozitif yönlü olduğunu göstermektedir.

Tablo 5: G7 Ülkelerine Ait Model Sonuçları

	Model 1 (FEM)	Model 2 (FEM)	Model 3 (FEM)	Model 4 (FEM)	Model 5 (FEM)	Model 6 (FEM)	Model 7 (FEM)
<i>LM3</i> (<i>BD</i>)	Katsayı	Katsayı	Katsayı	Katsayı	Katsayı	Katsayı	Katsayı
LGDPC	3.2542 ^a (0.1296)	3.3005 ^a (0.1691)	3.2623 ^a (0.1377)	1.5956 ^a (0.2823)	3.1279 ^a (0.1379)	3.0583 ^a (0.1557)	2.4192 ^a (0.1265)
INF	-0.0574 ^a (0.0115)	-0.0630 ^a (0.0130)	-0.0576 ^a (0.0116)	-0.0226 ^c (0.0101)	-0.0707 ^a (0.0127)	-0.0653 ^a (0.0135)	-0.0496 ^a (0.0097)
LNEER	-0.1849 (0.1297)	-0.2151 (0.1431)	-0.1806 (0.1324)	-0.4261 ^b (0.1437)	-0.1888 (0.1308)	-0.1908 (0.1411)	-0.2462 ^c (0.0987)
M2/M1		-0.0213 (0.0401)					
M3/M1			0.0066 (0.0370)				
ATM				0.0132 ^a (0.0016)			
DCPB					0.0027 ^a (0.0005)		
DCPS						0.0019 ^b (0.0006)	
DCPF							0.0047 ^a (0.0004)
Sabit	-71.122 ^a (3.7403)	-72.740 ^a (4.9171)	-71.395 ^a (4.0421)	-24.817 ^b (8.1977)	-68.263 ^a (4.0524)	-66.241 ^a (4.5194)	-47.963 ^a (3.6666)
R ²	0.84	0.79	0.84	0.78	0.84	0.82	0.91
Ülke Sayısı	7	7	7	7	7	7	7

Not: ^a, ^b ve ^c sırasıyla %1, %5 ve %10 seviyelerindeki istatistiksel anlamlılık düzeyini göstermektedir. Parantez içindeki değerler ise standart hata değerlerini ifade etmektedir.

4.3. Üst Orta Gelir Ülkeleri İçin Analiz Sonuçları

Tablo 6 ve 7 ise, üst orta gelir ülkeleri arasından seçilmiş 7 ülkeye ait model sonuçlarını göstermektedir. İfade edilen 7 ülke için tesadüfi etkiler modeli çözülmüş, finansal yeniliklerin para talebi üzerindeki etkisi analiz edilmiştir.

Tablo 6: Üst Orta Gelir Ülkelerine Ait Model Sonuçları

	Model 1 (REM)	Model 2 (REM)	Model 3 (REM)	Model 4 (REM)	Model 5 (REM)	Model 6 (REM)	Model 7 (REM)
<i>LM2</i> (<i>BD</i>)	Katsayı	Katsayı	Katsayı	Katsayı	Katsayı	Katsayı	Katsayı
LGDP	3.0692 ^a (0.1078)	2.9556 ^a (0.0955)	3.0140 ^a (0.0963)	2.4740 ^a (0.2165)	2.4010 ^a (0.1540)	2.6922 ^a (0.1341)	2.7352 ^a (0.1411)
INF	-0.0012 ^a (0.0003)	-0.0011 ^a (0.0002)	-0.0012 ^a (0.0002)	-0.0073 (0.0079)	-0.0006 (0.0003)	-0.0006 ^c (0.0002)	-0.0007 ^c (0.0003)
LNEER	-0.9158 ^a (0.0701)	-0.9926 ^a (0.0618)	-0.9208 ^a (0.0620)	-0.2044 ^a (0.1349)	-0.6840 ^a (0.1247)	-0.5564 ^a (0.0952)	-0.6402 ^a (0.1144)
M2/M1		0.2374 ^a (0.0375)					
M3/M1			0.1048 ^a (0.0182)				
ATM				0.0063 ^b (0.0021)			
DCPB					0.0146 ^a (0.0022)		
DCPS						0.0110 ^a (0.0017)	
DCPF							0.0115 ^a (0.0022)
Sabit	-63.644 ^a (3.2027)	-61.110 ^a (2.9382)	-62.616 ^a (2.9412)	-51.230 ^a (5.9598)	-47.624 ^a (4.2814)	-55.925 ^a (3.7296)	-56.768 ^a (3.9351)
R ²	0.93	0.95	0.94	0.89	0.94	0.94	0.94
Ülke Sayısı	7	7	7	7	7	7	7

Not: ^a, ^b ve ^c sırasıyla %1, %5 ve %10 seviyelerindeki istatistiksel anlamlılık düzeyini göstermektedir. Parantez içindeki değerler ise standart hata değerlerini ifade etmektedir.

Tablo 6’da yer alan finansal yenilik değişkenlerinin tamamı pozitif ve istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur. Model sonuçlarına göre seçilmiş 7 üst orta gelir ülkesinde, finansal yeniliklerin artması para talebini artırmaktadır. Örneğin, Model 2’de finansal yenilik değişkeni olarak M2/M1 değişkeni modele açıklayıcı değişken olarak dâhil edilmiş, para talebine olan etkisi pozitif ve istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur. Aynı modelde LGDPC, INF ve LNEER

değişkenlerinin de istatistiksel olarak anlamlı ve sırasıyla pozitif ve negatif işaretli olduğu görülmektedir. Buna göre, gelirdeki artışın para talebini artırdığı, enflasyon ve nominal efektif döviz kurundaki artışın ise para talebini azalttığını ifade etmektedir.

Tablo 7, LM3'ün para talebi olarak kullanıldığı modelleri göstermektedir. Analiz sonuçlarına göre, Tablo 6'da olduğu gibi tüm finansal yenilik değişkenleri pozitif ve istatistiksel olarak anlamlı tespit edilmiştir.

Tablo 7: Üst Orta Gelir Ülkelerine Ait Model Sonuçları

	Model 1 (REM)	Model 2 (REM)	Model 3 (REM)	Model 4 (REM)	Model 5 (REM)	Model 6 (REM)	Model 7 (REM)
<i>LM3 (BD)</i>	Katsayı	Katsayı	Katsayı	Katsayı	Katsayı	Katsayı	Katsayı
LGDP	2.9969 ^a (0.1189)	2.8801 ^a (0.1074)	2.9250 ^a (0.1004)	2.3720 ^a (0.2348)	2.2244 ^a (0.1584)	2.4724 ^a (0.1404)	2.5635 ^a (0.1491)
INF	-0.0012 ^a (0.0003)	-0.0011 ^a (0.0003)	-0.0012 ^a (0.0002)	-0.0090 (0.0087)	-0.0006 (0.0003)	-0.0006 ^c (0.0002)	-0.0008 ^c (0.0003)
LNEER	-0.9828 ^a (0.0774)	-1.0624 ^a (0.0696)	-0.9890 ^a (0.0646)	-0.3388 ^c (0.1469)	-0.7854 ^a (0.1316)	-0.6504 ^a (0.1002)	-0.7459 ^a (0.1221)
M2/M1		0.2478 ^a (0.0422)					
M3/M1			0.1385 ^a (0.0190)				
ATM				0.0064 ^b (0.0023)			
DCPB					0.0167 ^a (0.0023)		
DCPS						0.0137 ^a (0.0018)	
DCPF							0.0138 ^a (0.0024)
Sabit	-61.241 ^a (3.4912)	-58.647 ^a (3.2283)	-59.915 ^a (3.0342)	-47.717 ^a (6.4524)	-42.387 ^a (4.4043)	-49.632 ^a (3.8967)	-51.687 ^a (4.1538)
R ²	0.92	0.93	0.94	0.87	0.93	0.94	0.93
Ülke Sayısı	7	7	7	7	7	7	7

Not: ^a, ^b ve ^c sırasıyla %1, %5 ve %10 seviyelerindeki istatistiksel anlamlılık düzeyini göstermektedir. Parantez içindeki değerler ise standart hata değerlerini ifade etmektedir.

Kontrol değişkeni olarak modellere dâhil edilen gelir ve döviz kuru, tüm modellerde istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur. Buna göre gelirdeki artış para talebini artırırken, döviz kurundaki

artış ise para talebini azaltmaktadır. Enflasyon ise model 4 ve 5 hariç diğer modellerde negatif yönlü ve istatistiksel olarak anlamlı olduğu gözlenmiştir.

5.Sonuç

Çalışmada finansal yeniliklerin para talebi üzerindeki etkisi panel veri analizi kapsamında incelenmiştir. Bunun için sabit etkiler modeli ve tesadüfi etkiler modeli kullanılmıştır. Analizde dikkate alınan dönem BRICS-T lkeleri için 2000-2018 yıllarını, G7 lkeleri ve seçilmiş üst orta gelir ülkeleri için 1997-2016 yıllarını kapsamaktadır. BRICS-T ve G7 lkeleri için sabit etkiler modeli, üst orta gelir ülkeleri arasından seçilen yedi ülke için tesadüfi etkiler modeli ile tahmin edilmiştir. Bu doğrutuda finansal yeniliklerin farklı ülke gruplarının para talebi üzerindeki rolünü açıklamak için yedi ayrı model kurulmuştur. Analizde finansal yeniliği temsilen altı farklı finansal yenilik değişkeni kullanılmış, bunun yanında kontrol değişkeni olarak gelir, enflasyon ve döviz kuru modele dâhil edilmiştir.

Çalışmada yapılan analizler sonucunda elde edilen bulgular, genel olarak finansal yeniliklerin para talebi üzerindeki etkisinin pozitif yönlü olduğunu ortaya koymaktadır. Bununla birlikte finansal yeniliğin para talebi üzerindeki etkisinin ülke gruplarına göre farklılık gösterdiğini ifade etmek mümkündür. Buna göre, üst orta gelir ülkeleri arasından seçilen yedi ülkede analizde kullanılan tüm finansal yenilik değişkenleri pozitif yönlü ve istatistiksel olarak anlamlı tespit edilmiştir. Dolayısıyla, finansal yeniliklerdeki büyümenin bireylerin daha fazla likit varlıklara yneldeğini ve para talebini artırdığı ifade edilebilmektedir. Bu sonuçlar, finansal yenilik ile para talebi arasında pozitif yönlü ilişki bulan Hafer ve Kutun, 2003; Malik ve Aslam, 2010; Kasekende ve Nikolaidou, 2015; Nakorji ve Asuzu, 2019 bulguları ile paralellik göstermektedir.

Elde edilen bulgular, finansal yeniliklerin para talebi üzerinde önemli etkileri olduğunu yönündedir. Bu sonuç, gelecekte uygulanacak para politikası stratejilerini belirlemek isteyen para politikası otoritelerinin, finansal yenilikleri yakından takip etmeleri gereğini ortaya koymaktadır. Çünkü para talebi fonksiyonun istikrarlı ve iyi tanımlanmış olması para politikası uygulayıcılarının daha etkin kararlar almasını sağlamaktadır.

Kaynakça

Aliha, P. M. vd. (2017). Investigating the Effect of Financial Innovations on Demand for Money on a World Scale: A Systems GMM Panel Data Approach. *Journal of Global Business and Social Entrepreneurship*, 3(5), 181-188.

Arrau, P. ve De Gregorio, J. (1991). Financial Innovation and Money Demand. International Economics Department, *The World Bank Working Paper*, WPS 585, 1-44.

Attanasio, O. P. vd. (2002). The Demand for Money, Financial Innovation, and the Welfare Cost of Inflation: An Analysis with Household Data. *Journal of Political Economy*, 110(2), 317-351.

- Dunne, J. P. ve Kasekende, E. (2018). Financial Innovation and Money Demand: Evidence from Sub-Saharan Africa. *South African Journal of Economics*, 86(4), 428-448.
- Frame, W. S. ve White, L. J. (2002). Empirical Studies of Financial Innovation: Lots of Talk, Little Action?. *FRB of Atlanta Working Paper Series*, Working Paper 2002-12, 1-38.
- Hafer, R. W. ve Kutan, Ali M. (2003). Financial Innovation and the Demand for Money: Evidence from The Philippines. *International Economic Journal*, 17(1), 17-27.
- Hye (2009). Financial Innovation and Demand for Money in Pakistan. *The Asian Economic Review*, 51(2), 219-228.
- Kasekende, E. ve Nikolaidou, E. (2014). Financial Innovation and Money Demand with a Focus on Mobile Money: The case of Kenya. http://scholar.googleusercontent.com/scholar?q=cache:pr2e5oqbUpMJ:scholar.google.com/&hl=tr&as_sdt=0,5 (Erişim: 17.11.2019).
- Lippi, F. ve Secchi, A. (2009). Technological Change and the Households' Demand for Currency. *Journal of Monetary Economics*, 56, 222-230.
- Malik, Q. U. ve Aslam, Q. (2010). Effect of Financial Innovations on Demand for Money in Pakistan: An ARDL Approach. *Paradigms: A Research Journal of Commerce, Economics and Social Sciences*, 4(1), 1-23.
- Nagayasu, J. (2012). Financial Innovation and Regional Money. *Applied Economics*, 44(35), 4617-4629.
- Nakorji, M. ve Asuzu, O. C. (2019). Money Demand in the Conduct of Monetary Policy in Nigeria. *Economic and Financial Review*, 57(1), 1-22.
- Odularu, G. O. (2010). Does Financial Innovation Affect the Demand for Money in Nigeria?. *Asian Journal of Business Management Studies*, 1(1), 8-18.
- Odularu, G. O. ve Okunrinboye, O. A. (2009). Modeling the impact of financial innovation on the demand for money in Nigeria. *African Journal of Business Management*, 3(2), 39-51.
- Oktayer, A. (2011). Finansal Yenilikler ve Para Talebi. *Maliye Dergisi*, 160, 351-368.
- Radhika, K. P. vd. (2016). Financial Innovations: Empirical Evidence of Impact on Cash Demand in India. <https://www.researchgate.net/publication/323166552> (Erişim: 17.11.2019).

Finansal Teknolojilerdeki Gelişmeler: Fırsatlar ve Riskler*

Ömer Faruk KÖMÜRÇÜOĐLU¹

Haydar AKYAZI²

Öz

Finansal hizmetlerde bilgi teknolojilerini kullanarak müşterilerine çözümler üreten “FinTech” (FinTek) şirketlerinin finansal sistemdeki yeri ve önemi her geçen gün artmaktadır. Teknoloji ile finansın 19. yüzyıla kadar uzanan ilişkisinden doğmuş olan FinTek gelişmeleri, üç ayrı dönem halinde ele alınmaktadır: Kıtalararası telgraf sisteminin kullanılmasıyla başlayan ve finansal küreselleşmeyi hızlandıran “1866-1967 dönemi” Fintek 1.0, ATM’lerin kullanılması ve dijital bankacılığın gelişmesini içeren “1967-2008 dönemi” FinTek 2.0 ve nihayet doğrudan halka ve iş çevrelerine finansal ürün ve hizmetler üretebilen ve yoğun bir şekilde bilgi teknolojilerinden yararlanan start-up şirketleriyle şekillenen “2008-günümüz dönemi” de FinTek 3.0 olarak adlandırılmaktadır. FinTek şirketlerinin finansal sisteme muhtemel etkileri konusunda yabancı literatürde yoğun bir tartışma söz konusudur. Türkiye’de henüz kuluçka döneminde olduğu kabul edilen FinTek’ler; denetim, bilgi güvenliği, merkez bankacılığı ve para politikaları konularında soru işaretleri barındırmaktadır. Bu çalışmanın amacı, tüm bu gelişmeleri ve muhtemel etkileri genel ve Türkiye özelinde analiz etmektir.

Anahtar kelimeler: Finansal Hizmetler, Bilgi Teknolojileri, FinTek

JEL Sınıflandırması: G20, O33, O16

Advances in Financial Technologies: Opportunities and Risks

Abstract

“FinTech” companies, which provide solutions to their customers by using information technologies in financial services, are increasing in the financial system day by day. FinTech developments that arise from the relationship between technology and finance dating back to the 19th century are handled in three separate periods: Starting with the use of the intercontinental telegraph system and accelerating financial globalization, “the period 1866-1967”, FinTech 1.0; “the period 1967-2008”, FinTech 2.0 which included the development of using ATMs and digital banking; and finally, FinTech 3.0 “the period 2008-in progress” is shaped by start-up companies that can produce financial products and services directly to the public and business world and make extensive use of information technologies. There is intense debate in the foreign literature about the possible effects of FinTech companies on the financial system. FinTechs, which are considered yet to be in the incubation period in Turkey, have questions about auditing, information security, central banking and monetary policies. The aim of this study is to analyze all these developments and possible effects in general and in particular of Turkey.

Keywords: Financial Services, Information Technologies, FinTech

JEL Classification: G20, O33, O16

*Bu çalışma, 2. Uluslararası Sosyal Bilimler Kongresi, Gümüşhane, 7-9 Kasım 2019 tarihinde sunulmuş bildirinin gözden geçirilmiş halidir.

¹Doktora Öğrencisi, Karadeniz Teknik Üniversitesi, SBE, İktisat Bölümü, ofkomurcuoglu@outlook.com

²Prof. Dr., Karadeniz Teknik Üniversitesi, İİBF, İktisat Bölümü, hakyazi@yahoo.com

1. Giriş

2008 Küresel Krizi ile birlikte merkez bankalarının temel amacı olan fiyat istikrarı yanına finansal istikrar da eklenmiştir. Yine aynı dönemde ekonomiler daha dijital hale gelmiş ve yeni teknolojilerin kullanımıyla bu süreç hızlanmıştır. Bununla beraber son on yıllık dönemde akıllı telefonlar ve internet kullanımı da çok ciddi bir şekilde artış göstermiştir. Hem toplumun hem de ekonominin bu dönüşümü yaşadığı süreçte (Toplum 5.0, Endüstri 4.0), finansal hizmetler de teknolojiyle yakın bir ilişki içine girmiştir. Bu dönemde FinTek'ler finansal hizmetleri geleneksel bankacılık sisteminin sunduğundan çok daha hızlı, esnek ve toplumun daha büyük bir çoğunluğunu kapsayacak şekilde sunmaya başlamıştır. Öte yandan FinTek'ler hala yerleşik ve sağlam bir zemine oturtulamadığından çeşitli riskler ve belirsizlikler de barındırmaktadır. Örneğin finansal aracı kurumların ve merkez bankalarının etkinliğini zedeleyebileceğinden fiyat ve finansal istikrar konusunda bir takım sorunlar oluşurabileceği, hususu literatürde tartışılmaktadır.

Gelecek yıllarda, teknolojinin gelişimine paralel olarak, FinTek'lerin yaşamımızda daha aktif rol oynaması beklenmektedir. Nakitsiz toplum yaratma hedefi ve bankacılığın geleneksel yapısından koparak teknoloji odaklı hizmetler sunmaya evrilmesi gibi konular FinTek'ler aracılığıyla gelecekte daha çok karşımıza çıkacaktır. Dolayısıyla, son on yıllık dönemde önemi giderek artan FinTek'ler beraberinde getirdiği muhtemel olumlu ve olumsuz etkileriyle birlikte yakından takip edilmesi gereken bir konu olarak göze çarpmaktadır.

Çalışmanın amacı, genel ve Türkiye özelinde FinTek ile ilgili gelişmeleri ve bu gelişmelerin muhtemel olumlu ve olumsuz yönlerini ortaya koymaktır. Bu amaçla hazırlanan çalışma, FinTek'lere genel bir bakış, FinTek'lerin muhtemel yansımaları ve Türkiye'de FinTek gelişmeleri alt başlıklarıyla dizayn edilmiştir.

2. FinTek: Genel Bakış

Dünya nüfusunun yaklaşık %62'si, ne kredi kullanmak ne de tasarruflarını değerlendirmek için geleneksel bankacılık hizmetlerinden yararlanmamaktadır. Yaklaşık %38'lik bir kesimin bir banka hesabı bile yoktur. Bankalar, yüksek uyum ve altyapı maliyetlerinden dolayı bu kesime hizmet verme konusunda hevesli gözükmemektedir. Ancak, geleneksel bankacılık sisteminden uzak olan bu kesime finansal hizmetleri sağlamak finansal piyasalara derinlik ve kapsayıcılık kazandıracaktır. Bunun ise küresel kalkınmaya önemli katkılar sunabileceği ifade edilmektedir (Lee ve Low, 2018: 259).

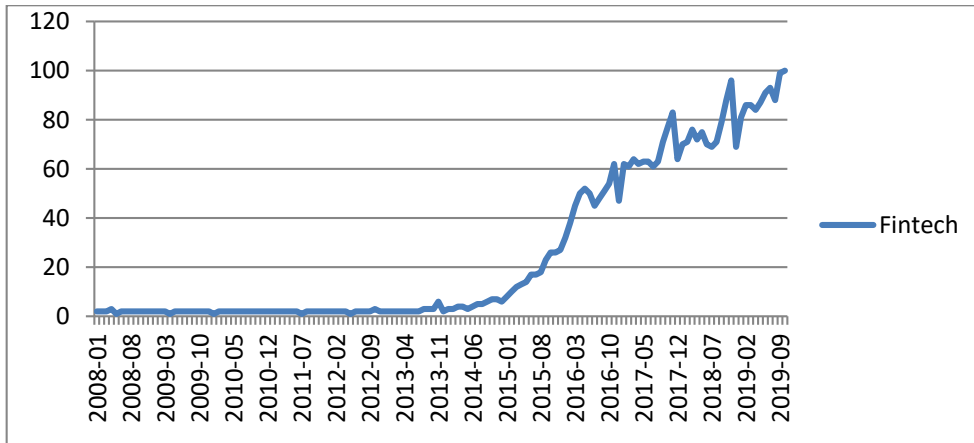
Finansal hizmetleri modern ve yenilikçi teknolojilerle birlikte sunan şirketler olarak adlandırılan "FinTech" (FinTek)³, çoğunlukla start-up'lar, müşterilerine daha fazla internet odaklı, şeffaf, kullanıcı dostu ve etkin ürünlerle ulaşmaktadır (Dorfleitner vd., 2017: 5). TCMB'nin ifadesiyle

FinTek kavramı, fonların etkin kullanımını ifade eden “finans” ile üretim için geliştirilen araç ve bilgileri ifade eden “teknoloji” kelimelerinden oluşmaktadır (Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası, [TCMB], 2016: 9).

Finansal hizmetler konusunda bilgi ve iletişim teknolojilerinden yararlanan FinTek’ler, yenilikçi iş modelleriyle birlikte geleneksel bankacılıkla ilişkisi kuvvetli olmayan kesimi de finansal sisteme dahil etmeye başlamıştır. Nitekim küresel FinTek Adaptasyon İndeksinin (Global Fintech Adoption Index) 2019 verilerine göre dünya genelindeki tüketiciler arasında FinTek hizmetlerine adaptasyon 2015 yılında %16 iken bu oran 2017 yılında %33’e ve nihayet 2019 yılında da %64’e yükselmiştir (Ernst & Young Global Limited, [EY], 2019: 5-7). FinTek’lerin sağladığı hizmetlerin benimsenmesiyle birlikte bu alana yapılan yatırımlar da hızla artmaktadır. Bu amaçla, 2017 yılında tüm dünyada yapılan toplam FinTek yatırımı 50.8 milyar dolarken; 2018 yılında, %120’lik bir artışla, 111.8 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir (Blackman, 2019).

Son yıllarda dünya genelinde gelişen FinTek ekosisteminin ilgi uyandırdığının bir başka göstergesi olarak da, Grafik 1’de verilen, FinTek kavramının Google’da yıllar içerisinde ne kadar taratıldığına dair gösterge dikkate alınabilir. Bu ilgi artışının, dünya genelinde yapılan yatırım miktarının hızla yükseldiği ve tüketicilerin FinTek hizmetlerini daha çok benimsemeye başladığı yıllara denk geldiği gözlenmektedir.

Grafik 1: Fintech Kelimesinin İnternette Taranma Sayısı (Aylık)

Kaynak: Google Trends.

Öte yandan, çerçevesi yeni yeni şekillenmeye başlayan FinTek’ler tarihsel süreç içerisinde literatürde 3 döneme ayrılmıştır:

- i. **FinTek 1.0 (1866-1967) Dönemi;** analog kullanımdan dijital kullanıma geçiş dönemini kapsamaktadır.

- ii. **FinTek 2.0 (1967-2008) Dönemi**; finansın dijitalleşme ve aynı zamanda küreselleşme sürecini ifade etmektedir.
- iii. **FinTek 3.0 (2008-devam etmekte) Dönemi**; Küresel Finansal Kriz'den günümüze kadar geçen süreçte finansal hizmetlerin ciddi bir evrimsel dönüşüm geçirdiğini ileri sürmektedir.

Literatürde bunlara ek olarak, yükselen piyasa ekonomilerindeki FinTek'lerin dönüşümünü ifade eden FinTek 3.5 döneminden de bahsedilmektedir (Arner, Barberis, Buckley, 2016). Literatürdeki bu tasnif Tablo 1'de toplu şekilde verilmiştir.

Tablo 1: FinTek'in Tarihsel Süreci

Dönem	FinTech 1.0	FinTech 2.0	FinTech 3.0	FinTech 3.5
		1866-1967	1967-2008	2008-Devam etmekte
Coğrafya	Gelişmiş Ülkeler	Dünya Genelinde	Gelişmiş Ülkeler	Gelişmekte Olan Ülkeler
Anahtar Oyuncular	Altyapı	Bankalar	Start-up Şirketleri	
Başlangıç Noktası	Küreselleşme	Teknoloji	2008 Finansal Krizi	Piyasa Reformları

Kaynak: Arner vd., 2017: 4

Teknoloji ve finansın ilişkisi 19. yüzyılın sonlarına kadar dayanmaktadır. O dönemin teknolojik yenilikleri olarak telgraf, transatlantik kablosu, buharlı gemiler ve demiryolları göze çarpıyordu. Bu teknolojik imkanlar ülkeler arasında finansal bir ilişki ağının gelişmesine olanak sağlamıştır. İlk telegrafın 1838'de kullanılmaya başlamasının ardından FinTek 1.0 döneminin başlangıcı olarak dikkate alınan yenilik ise 1866 yılında transatlantik kablosunun kullanılmaya başlanmasıdır. Böylece ülkelerin sınırlarını aşan bir altyapı sistemi kurulmuş oldu. Teknoloji-finans ilişkisini tarif eden J.M. Keynes (1920: 9) ise "The Economic Consequences of the Peace" adlı eserinde bu dönemi şöyle tanımlamıştır: "Londra sakinleri, sabah yataklarında çaylarını yudumlarken, uygun gördükleri miktarda dünyadaki birçok ürünü telefonla sipariş verebilir ve bu ürünlerin teslimatlarını evinde bekleyebilir. Aynı zamanda, dünyanın herhangi bir noktasındaki yeni girişimlerin yarattığı zenginlikten faydalanabilir ve bunları zorluk yaşamadan paylaşabilir". Daha sonra günümüz kredi kartlarının 1950 yılında kullanılmasıyla devam eden FinTek 1.0 süreci 1967 yılında ilk ATM (Automated Teller Machine) kullanımı ile birlikte yerini FinTek 2.0'a bırakmıştır (Mohamed ve Ali, 2019: 17-18; Arner vd., 2016: 9-10).

ATM ile başlayan bu yeni dönem online bankacılık faaliyetleriyle birlikte gelişmiş ve finansal hizmetler daha dijital ve küresel bir hal almıştır (Consumer International, 2017: 5). Bunun önemli bir göstergesi olarak 1987 yılında yaşanan ve "Black Monday" olarak adlandırılan borsa

çöküşü dikkate alınabilir. Çünkü bu olayla birlikte finansal piyasaların, teknoloji aracılığıyla birbiriyle ne kadar entegre hale geldiği görülmüştür. Amerika’da yaşanan borsa çöküşü dünyanın genelini de etkilemiştir. Bu dönemde dijital ve küresel hale gelen finansal piyasalarda FinTek şirketleri; transfer, ödeme, yatırım yönetimi ve kiralama gibi farklı finansal hizmetler sunmaya başlamışlardır. Bill Gates’in de 1994 yılında ifade ettiği gibi, “*bankalar değil bankacılık önemlidir*” görüşü gerçekleşmeye başlamış ve finansal hizmetler hacmini artırırken banka şubelerinin sayısında bir azalma gözlenmiştir (Arner, Barberis ve Buckler, 2017: 5-6; Mohamed ve Ali, 2019: 20-21). Bu durumun bir göstergesi olarak ABD’deki bankaların 90’lı yıllardan günümüze varlıkları 3,7 trilyon \$’dan 17,4 trilyon \$’a çıkarken; sayıları 10453’ten 5000’in altına düşmüştür. Bir başka deyişle ABD daha az ama daha büyük bankalara sahip olmuştur (Stulz, 2019: 1).

Küresel Finansal Kriz ile birlikte FinTek kavramı günümüz yapısına dönüştüğü söylenebilir. Yeni start-up ve yerleşik teknoloji şirketleri, finansal hizmetleri doğrudan kendileri sunmaya ve iş çevreleri ile tüketicilere ulaşmaya başlamıştır (Nicoletti, 2017: 17). Bununla beraber, Küresel Finansal Kriz sonucunda bankaların karlılığı ve rekabet gücü zarar görmüştür. Kriz sonrası yapılan düzenlemeler ise bir taraftan uyum maliyetlerini artırırken diğer taraftan da kredilere kısıtlama getirmiştir (Arner vd., 2017: 6). Bu durumun bir yansıması olarak, geleneksel bankacılık hizmetlerine karşı bir meydan okuma olarak da değerlendirilebilecek FinTek girişimleri, sistemin dışında kalmış kesimlere doğrudan ve düşük maliyetle ulaşmaları dolayısıyla ilgi çekmektedir (Arner vd., 2016: 15-17).

FinTek 3.0 dönemi teknolojik hizmetler sunan şirketlerin hızlı dönüşümü ve büyümesi ile şekillenmiştir. Öyle ki bu şirketler, “*umursanmayacak kadar küçük*” konumundan daha sonra, “*göz ardı edilemeyecek kadar büyük*” ve sonunda “*batamayacak kadar büyük*” konumuna çok hızlı bir şekilde erişmişlerdir (Arner vd., 2017: 7). Batı dünyasında Küresel Finansal Kriz ile tetiklenen bu süreç Doğu dünyasında ise biraz daha farklı dinamiklere dayanmaktadır. Özellikle Afrika ve Asya’da, FinTek şirketlerinin gelişmesine ülkelerin ekonomik kalkınma arayışı yol açmıştır. Bu farklılıktan kaynaklanarak, gelişmekte olan ülkelerdeki ve yükselen piyasa ekonomilerindeki gelişmeler literatürde FinTek 3.5 dönemi olarak adlandırılmaktadır (Arner vd., 2016: 20).

3. FinTek’lerin Yansımaları Üzerine Tartışmalar

Günümüzde FinTek’lerdeki gelişmelerin muhtemel yansımaları üzerine literatürde ciddi ve geniş kapsamlı bir tartışma söz konusudur. Olası bir FinTek 4.0 senaryosu için, teknolojik çözümlerin sistematize edilmesi ve yerleşik finansal sisteme FinTek şirketlerinin entegre edilmesi gibi olumlu etkiler muhtemeldir. Diğer taraftan, sistem için çeşitli tehditler de barındırmaktadır. FinTek’lerin daha yerleşik oluşu geleneksel bankacılık kesimiyle ve

tüketicilerle daha yoğun ilişkiler anlamına gelecektir. Bu da muhtemel siber suğlar konusunda kırılğan bir yapı oluşturacaktır (Nicoletti, 2017: 17-18).

3.1. FinTek'lerin Muhtemel Olumlu Yansımaları

FinTek'lerin muhtemel yansımaları konusunda çok çeşitli senaryolar hali hazırda tartışıma aşamasındadır. Bununla beraber, bu çalışmada FinTek'lerin muhtemel olumlu yansımaları: vergi gelirlerine katkısı, dūřuk işlem maliyetleri, finansal kapsayıcılık ve derinlik kapsamında değerlendirilecektir.

a)Vergi Gelirlerinde Artış: FinTek girişimleriyle birlikte teknoloji penceresinden bakıldığında ũlke sınırlarının artık daha az önem arz ettiği söylenmektedir. Ancak dūzenleyici kurumlar tarafından bakıldığında ise FinTek gibi girişimler yakından izlenmektedir. Bu durum özellikle uluslararası girişimler, mūřteri verilerinin korunması ve vergilendirme konusunda önemli görülmektedir (Nicoletti, 2017: 26). FinTek'lerin geleneksel bankacılık sistemiyle ilişkisi gelişmemiş veya sistemin dışında kalmış bireylere de hitap edecek Őekilde esnek, zm odaklı ve hızlı hizmet sunması bu manada kayıt dışılığı azaltarak ũlkelerin vergi gelirlerini artıracığı söylenmektedir (Erkmen, 2018: 1).

Vergi sisteminin anahtarının, vergiden kaçınmaya çalışan mükellefleri belirlemek olduğu ifade edilmektedir. Diğer taraftan sanal para birimlerinin ve FinTek endüstrisinin hızlı gelişimi günümüze kadar bu vergilendirme sisteminin dışında kaldığı söylenebilir. Ancak bu büyüme hızı onların vergi sistemi açısından önemini ortaya koymaktadır (Hennings, 2016). Finansal teknolojilerin gelişmesi ve kullanımının insanlar arasında yaygınlaşmasıyla birlikte yapılan işlemlerin takibi ve kayıt altına alınması kolaylaşabilecektir. İnsanların kaynaklarını ne yönde kullandıkları hakkında daha fazla bilgi sağlanacağından daha gelişmiş vergi uygulamalarına da imkn sağlaması beklenmektedir. Özetle, dünyada bir Őeyleri gizlemek daha zor hale gelecektir denilebilir (Peat, Kelly ve Broby, 2017: 5). Bunun da devletin vergi gelirlerine muhtemel bir olumlu etkisi beklenmektedir.

b)Dūřuk işlem Maliyetleri: Finansal aracı kurumlara duyulan ihtiyacın önemli bir kısmı piyasadaki aksaklıklar olan asimetrik bilgi problemine ve yüksek işlem maliyetlerine dayanmaktadır denilebilir. Finansal işlemler karmaşık ve maliyetli olabilmekte ve ayrıca gerçekleştirilecek işlemler için özel bilgi gerektirebilmektedir. Zira FinTek'ler çoęu zaman evrimii, hızlı ve esnek hizmet sağlamaları dolayısıyla işlem maliyetleri bakımından geleneksel bankalardan daha avantajlıdır denilebilir (He, Leckow, Haksar vd., 2017: 13-15). Ayrıca Batı ũlkelerinde kripto paralar için internet protokollerinde ilerlemeler gözlenmiştir, bunun da dūřuk işlem maliyetlerine ve ucuz uluslararası transferlere imkan tanıdığı söylenmektedir. Apple ve Google gibi Őirketler "Apple Pay" ve "Google Pay" gibi uygulamalarla mobil ödeme işlemlerine dâhil olmuşlardır. Doęu'da ise Baidu, Alibaba ve Tencent gibi internet endüstrisinin dev

şirketleri bankacılık ve sigorta hizmetleri sunmaya başlamıştır. Finansal hizmetlerdeki bu yenilikler sadece sektörü geliştirmekle kalmamakta, aynı zamanda banka hesabı bulunmayan ve geleneksel bankacılık hizmetlerinden uzak kalmış kesime de düşük işlem maliyetleriyle yenilikçi ve kolay uyum sağlanabilir hizmetler sunabilmektedir (Lee ve Low, 2018: 262). Bununla beraber, FinTek'lerin sağladıkları bu avantajlar ile günümüzde finansal aracı kurumların varlıklarının önemine zarar verebileceği de söylenmektedir.

c) Finansal Kapsayıcılık ve Derinlik Artışı: Öncelikle literatürde finansal derinlik kavramı, Para Arzı/GSYH oranı ve finansal sistemdeki mali araçların çeşitliliğinin artması olarak tanımlanmaktadır. Finansal kapsayıcılık ise, toplumun her kesimine daha geniş finansal hizmet seçeneklerinin ulaşmasını ifade etmektedir. Dolayısıyla, FinTek'ler ile tüketicilerin karşılıklı etkileşiminin, FinTek'lerin finansal piyasalara kapsayıcılık ve derinlik kazandırması yönünden bir başka muhtemel olumlu etkisi beklenmektedir. Küresel ölçekte internet teknolojisinin gelişmesinin finansal kapsayıcılık üzerinde önemli etkilere sahip olduğu söylenmektedir. Bu gelişmelerle birlikte, mobil ve diğer akıllı cihazlar sayesinde banka hesabı bulunmayan ve geleneksel bankacılık hizmetlerinden uzak kalmış olan kesimler dünyanın pek çok yerinden finansal hizmetlere erişebilecektir (Lee ve Low, 2018: 7-8). Teknolojik gelişmelerin müşteri tercihlerinin ve tüketim alışkanlıklarının daha iyi anlaşılmasına imkan sağlamasıyla birlikte finansal yenilikler giderek artmaktadır. İnsanların satın alma kararlarındaki temel güdüyü anlamak ve nasıl bilgi sahibi olduklarını öğrenmek herhangi bir iş sürecinde kritik öneme sahiptir. Bilişsel analitik finansal hizmet sağlayıcılarının banka hesabı bulunmayan ve geleneksel bankacılık hizmetlerinden uzak kalmış kesimlere ulaşmalarına yardımcı olması ve bu kesimin psikolojik önyargılarının belirlenmesine, anlaşılmasına ve üstesinden gelmesine imkan sağlaması yönünden önemli görülmektedir. Zira bu ilerlemeyle birlikte sistemin dışında kalmış kesimin finansal hizmetlere adapte olması ve finansal kapsayıcılığın artması beklenmektedir. Teknolojik gelişmelerin önündeki engellerin azaltılması ve her kesimin teknolojiye erişiminin kolaylaşmasıyla birlikte tüketicilere daha kişiselleştirilmiş ve daha dijital hizmetler sunulmaya başlamıştır (Mohamed ve Ali, 2019: 49).

3.2. FinTek'lerin Muhtemel Olumsuz Yansımaları

FinTek gelişmelerinin muhtemel olumsuz yansımaları ise para politikasının yürütülmesindeki güçlükler, denetim, güven ve güvenlik sorunu çerçevesinde değerlendirilecektir. Belirtmek gerekir ki, FinTek'lerin Merkez Bankacılığına ve para politikası üzerine etkileri konusunda literatür bu aşamada oldukça sınırlıdır. Ancak göz ardı edilemeyecek kadar önemli olan bu hususun gelecekteki araştırmalara daha fazla konu olması da olasıdır.

a) Para Politikasının Yürütülmesindeki Güçlükler: Bazı merkez bankaları kendi dijital paralarını çıkarmanın bankacılık sektörüne ve para politikası üzerine olası etkileri hakkında

çeşitli araştırmalar yapmış ve sonucunda dijital paranın nasıl tasarlanarak piyasaya sürüldüğüne bağlı olarak etkiler farklılık göstermiştir (Internationa Monetary Fund, [IMF], 2019: 30). Özel dijital para birimlerinin (FinTek'lerce piyasaya sürülebilir) daha fazla tanınır hale gelmesi ve potansiyel olarak çoğalması, bir bakıma, merkez bankasının kendi parasına olan talebi tahmin etmesini güçleştirebileceği ve parasal aktarım mekanizmasının işleyişini tehdit edebileceği yönünde eleştirilmektedir. Merkez bankasının kendi dijital parasını çıkarmasının bu tür özel dijital para birimlerinin olumsuz etkilerini önleyebileceği ve bir ödeme aracı olarak ikinci plana itebileceği söylenmektedir. Bununla beraber henüz tomurcuklanma döneminde olan bu muhtemel etkilerin bir tehdit olarak merkez bankalarının karşına çıkması orta vadede olası görülmektedir (He vd., 2017: 44). Lee ve Teo (2015: 13)'nın çalışmalarında vurguladığı üzere; teknolojik yeniliklerin ve özellikle dijital para sistemlerinin merkezi olmayan yapısı herhangi bir kurum tarafından kontrolünü zorlaştırmaktadır. Bu da hükümetlerin ve para politikasının genellikle dengesiz olduğu gelişmekte olan ülke ekonomileri için dikkat edilmesi gereken bir husus olarak karşımıza çıkmaktadır.

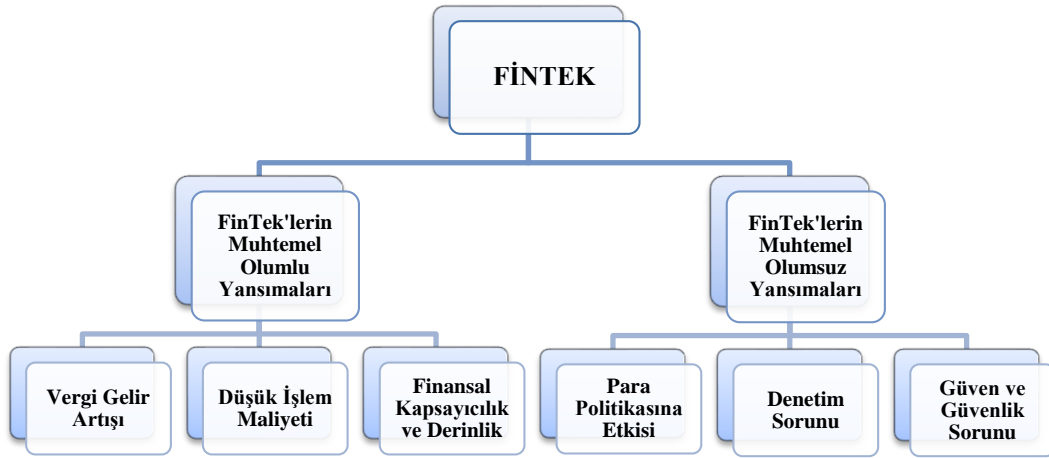
Öte yandan FinTek'lerin parasal bağlamdaki bir diğer etkisi de; finansal hizmetlerde teknolojilerin yaygın kullanımı, ekonominin geneli ve para politikası üzerindeki merkez bankası kontrolünü sınırlandırabilir ve son kredi verme merci özelliğini zedeleyebilir olmasıdır. Merkez bankasının yürüttüğü para politikası, genellikle bir konjonktür devresi boyunca finansal istikrara doğrudan etki ederek olumlu katkı sunmaktadır. Eğer bir ekonomide merkez bankası parası sınırlı kalıp onun yerine dijital paranın payı artarsa, merkez bankasının ekonomiye müdahale gücü azalacaktır. Bu durum ekonomide dolarizasyon sorununu doğurabilecektir (Financial Stability Board, [FSB], 2017: 53).

b) Denetim Sorunu: Gelişen teknolojilerin finansal istikrar konusunda muhtemel riskler yaratması, aynı zamanda bu FinTek hizmetlerinin düzenleyici ve denetleyici kurumların çizdiği çerçevelerin dışında hareket etmelerinden de kaynaklanabilmektedir. Ayrıca hizmetlerden yararlanan kullanıcıların bilgi gizliliği talep etmesi doğaldır. Bunu sağlamakla ve yönetmekle yükümlü kurumların denetimlerini gerçekleştirmesi, veri kontrolörlerinin olmadığı açık aė sistemlerinde, bu kurumların çeşitli sorunlarla karşılaşmasına sebep olabilmektedir (He, 2017: 15-16). FinTek girişimleri ile geleneksel bankaların birçok yönden birbirleriyle olan bağlantısı da düzenleme ve denetlemenin önemini ortaya koyarken henüz yerleşmemiş olan FinTek ekosisteminin bu anlamda takibini ve yönetimini zorlaştırmaktadır (Ancrì, 2016: 5-6). FinTek'lerin olumsuz yansımaları olarak ortaya çıkan bu düzenleme ve denetleme eksikleri, FinTek şirketlerinin çoğunun geleneksel bir finansal hizmet kuruluşu olarak kabul edilmemesinden kaynaklanmaktadır. Bu durum göz önüne alındığında, FinTek hizmetlerinin birçoğunda mevcut mevzuatların geçerli olmadığı ve bunun kötüye kullanım riski doğurduğu ifade edilmektedir (Pejkovska, 2018: 32).

c) **Güven ve Güvenlik Sorunu:** FinTek ekosisteminde henüz yerleşik bir düzenleme ve denetleme sisteminin olmaması beraberinde bir güven problemini de getirmektedir. FinTek ve mobil finansal hizmetler arttıkça tüketicilerin güvenini zedeleyebilecek; ayrıca dış kaynak riskleri, tüketici koruma riskleri, kara para aklama riskleri ve bilgi iletişim teknolojileri üzerinden siber suç riskleri önemli olmaya başlayacaktır (Lukonga, 2018: 21). Bunun en önemli unsuru da veri güvenliğine karşı yapılabilecek siber saldırılardır denilebilir. Başarılı bir siber saldırı, finansal hizmetlerin iptal edilmesine veya doğrudan mali kayıplara yol açarak finansal hizmet sağlayan kurumların parasal anlamda kayıp yaşamasına sebebiyet verebilir. Dolayısıyla başarılı olmuş bir siber saldırı veya böyle bir tehlikenin varlığı bile finansal hizmet sunan FinTek'lerin güvenilirliğine olumsuz etki edebilmektedir (Lukonga, 2018: 3). Finansal hizmetlerdeki teknoloji kullanımının bu karanlık yüzü siber saldırı riskleri konusunda daha fazla farkındalık yaratmaktadır. Bu farkındalık, finansal hizmetlerin sağladığı verimlilik artışı ile beraberinde getirdiği bu güven sorunlarından hangisinin daha baskın olduğu konusunda yeniden üzerine düşünülmesine yol açmaktadır (Caruana, 2016: 2).

FinTek'lerin ekonomi üzerindeki muhtemel yansımaları Şekil 1'de özet olarak verilmiştir.

Şekil 1: FinTek'lerin Muhtemel Yansımaları

4. Türkiye'deki FinTek Gelişmeleri

Deloitte, Bankalararası Kart Merkezi (BKM) ve FinTech İstanbul kuruluşlarının işbirliği ile hazırlanan "Türkiye FinTech Ekosistemi" raporu incelendiğinde, 2016 yılında bir önceki yıllardan çok daha yüksek miktarda FinTek yatırımı yapıldığı gözlenmektedir. Nitekim 2012-2016 döneminde yapılan toplam 53,2 milyon \$'lık FinTek yatırımının 29 milyon \$'ı sadece 2016 yılında gerçekleştirilmiştir. Yine aynı yılda Türkiye'deki FinTek hizmetlerinin işlem hacmi yaklaşık 20 milyar \$ iken, bu rakam ABD'de 850 milyar \$ olarak gerçekleşmiştir (Bankalararası Kart Merkezi, [BKM], 2016: 4-5).

Öte yandan KPMG ve H2 Ventures firmaları tarafından her yıl açıklanan ve FinTek alanında dünyadaki en iyi 100 şirketin belirlendiği ve “Fintech100 Raporu” olarak anılan çalışmada bu yıl Türkiye’den de 2 firma listede yer almıştır. 2017 yılındaki raporda Türkiye’den sadece Iyzico firması yer alırken, bu yıl MenaPay ve Parapara firmaları sıralamaya girmişlerdir (Güven, 2019). Ayrıca Startups.watch (2019)’un çalışmasına göre, Türkiye’deki gelişim potansiyelinin bir göstergesi olarak 2018 yılında yapılan yatırımlar arasında en çok yatırımı FinTek’ler almıştır. “Yatırım Liginde” 2018 yılında 59 milyon \$ ve 100 adet yatırımla Avrupa ülkeleri arasında, bir önceki yıla göre, 2.lig’e gerileyen Türkiye’nin gerçekleştirdiği bu yatırımlar içerisinde en büyük payı FinTek’lerin alması ekosistem için olumlu bir gösterge olarak dikkate alınabilmektedir. Yine aynı çalışmada incelenen 54 ülke arasında kişi başına düşen yatırım (KBDY) miktarı ile Türkiye 48. sırada yer almıştır. Birinci sırada yer alan ABD’de KBDY miktarı 354 \$ iken Türkiye’de 0,74 \$’dır.

Bu raporlardan hareketle Türkiye’de FinTek ekosisteminin gelişimi dünya konjonktürüyle paralellik göstererek ciddi bir gelişim süreci gösterdiğini belirtmek mümkündür. Ancak, burada paralellikten kasıt bu gelişmeleri takip etme, çeşitli adımlar atma, dünyanın gelecek projeksiyonundan kopmama anlamındadır. Zira ölçek olarak bakıldığında, yapılan yatırım miktarı, işlem hacmi ve FinTek gelişmelerinin tüketiciler tarafından benimsenmesi yönüyle, Türkiye’de FinTek ekosisteminin gelişimi önünde hala uzun bir yol olduğu söylenebilir.

Türkiye’de FinTek ekosistemi için en önemli adım, 27 Haziran 2013 tarihinde resmi gazetede yayımlanan 6493 sayılı “*Ödeme ve Menkul Kıymet Mutabakat Sistemleri, Ödeme Hizmetleri ve Elektronik Para Kuruluşları*” hakkındaki kanun ile atılmıştır. Kanunla birlikte bu kapsamda hizmet sunan ve sunmak isteyen kuruluşlara faaliyet izni alma zorunluluğu getirilmiştir. Ayrıca gerçekleştirecekleri faaliyetleri de TCMB ve BDDK nezdinde izlenmeye başlamıştır. Böylece Türkiye’de ilk defa FinTek firmalarının kanunen ve düzenleyiciler nezdinde tanınırlığı söz konusu olmuştur. Bunun da FinTek’lerin güvenilirliklerine olumlu katkılar sağlayacağı beklenmektedir (EY, 2018: 12-13).

Bir ülkedeki fiyat ve finansal istikrardan sorumlu olan merkez bankalarının da finansal sistemi etkileyebilecek gelişmeleri takip etmemeleri beklenemez. Bu bağlamda TCMB de son yıllardaki Finansal İstikrar Raporlarında (FİR) (TCMB, 2016: 9-10; TCMB, 2019: 15-19) FinTek’lerdeki gelişmeleri yakından takip edip raporlamaktadır. Öte yandan yeni açılan “TÜBİTAK 1514 – Girişim Sermayesi Destekleme Programı” ile birlikte TÜBİTAK, teknoloji tabanlı Ar-Ge ve yenilikçi faaliyetlerde bulunmak isteyen KOBİ ölçeğindeki girişimlerin fon ihtiyacını karşılaması ve teşvik etmesi FinTek ekosistemi açısından önem arz etmektedir.

Daha kapsamlı uygulamaları içeren ve Türkiye’nin geleceğine ışık tutan “11. Kalkınma Planı (2019-2023)” (T.C. Cumhurbaşkanlığı, 2019a: 41-43)’nın “mali piyasalar” başlığı altında finansal kuruluşların düzenleme ve denetleme çerçevesinin güçlendirilmesinden

bahsedilmektedir. Ayrıca blokzincir tabanlı merkez bankası parasının uygulamaya konulacağı ifade edilmektedir. Bu önemli gelişmenin aynı zamanda “2020 Yılı Cumhurbaşkanlığı Yıllık Programı” (T.C. Cumhurbaşkanlığı, 2019b: 86)’na dahil edilmesi dolayısıyla 2020 yılı içerisinde TCMB ve piyasalar açısından muhtemel önemli yansımaları beklenmektedir. Özellikle FinTek ekosistemi için de çeşitli ifadeler barındıran 11. Kalkınma Planı’nda “*güvenli bir FinTek ekosisteminin oluşumu destekleneceği, bu bağlamda ekosistemin gelişimi ve uygulamaya dair koordinasyonun tek bir kamu kurumu tarafından sağlanacağı*” belirtilmektedir.

Bu noktadan hareketle finansal piyasaları yakından ilgilendiren FinTek gelişmelerinin tek bir kamu kurumu tarafından koordine edilmesi TCMB’nin finansal istikrarı sağlama göreviyle nasıl örtüşeceği sorusunu gündeme getirebilir. Teknolojinin hızlı dönüşümünün artan önemi dikkate alınarak, elektronik para kuruluşları birliğinin ve İstanbul finans ve teknoloji üssünün kurulması gibi hedefler de Kalkınma Planı’nın önemli hedefler arasındadır.

Sonuç olarak, Türkiye’de atılan ve atılacak olan adımların çağın gerekleriyle uyumluluk içerisinde olduğu söylenebilir. Yeni adımlar düzgün koordine edildiği ve muhtemel olumsuz etkileri en aza indirildiği takdirde Türkiye’nin FinTek alanında dünya ölçeğine yaklaşması olasıdır denilebilir.

5. Sonuç ve Değerlendirme

Kıtalararası telgraf sisteminin kullanılmasıyla başlayan finansal teknolojilerdeki gelişme süreci, geldiği nokta itibarıyla özellikle parasal literatür başta olmak üzere politika uygulayıcıları arasında da artan bir şekilde ilgi odağı haline gelmiştir. Süreçle ilgili tartışmaların merkezinde, finansal teknolojilerdeki gelişmelerin muhtemel yansımalarının veya etkilerinin neler olabileceği sorusu yer almaktadır.

FinTek’lerin muhtemel olumlu yansımaları bağlamında;

- Kayıtdışılığın önlenmesine paralel olarak, *vergi gelirlerinin artabileceği,*
- Çevrimiçi hizmet sunumu dolayısıyla, finansal hizmetlere dair *işlem maliyetlerinin düşebileceği,*
- Finansal aracı ve araçların çeşitlenmesiyle birlikte, “*finansal kapsayıcılık*” ve “*finansal derinliğin*” *artabileceği* hususları öne çıkmaktadır.

Bu muhtemel olumlu gelişmelere karşılık, FinTek’lerin olumsuz bazı yansımalarının olabileceği tartışılmaktadır;

- Merkez bankası parasına olan talebin azalmasıyla birlikte, *para politikasının etkinliğinin azalabileceği,*

- Ulusal ve uluslararası mevzuatın henüz oluşturulamamasına paralel olarak, *denetim sorunlarının* yaşanabileceği,
- Denetim sorununa ilave olarak, veri güvenliğine dair siber saldırılar gibi *güvenlik sorunlarının* artabileceği bunlardan bazılarıdır.

FinTek'lerle ilgili olarak Türkiye'deki gelişmelere bakıldığında, son yıllarda FinTek şirketleri sayılarında, yatırım miktarlarında ve işlem hacimlerinde hızlı bir gelişmenin olduğu görülmektedir. Ancak, diğer ülkelerle karşılaştırıldığında, bu gelişmeler nispi olarak henüz yeterli düzeylerde bulunmamaktadır. Bununla birlikte başta Cumhurbaşkanlığı olmak üzere TCMB ve TÜBİTAK gibi diğer önemli kurumların FinTek'lerle ilgili destek ve yasal düzenlemeleri dikkate alındığında, Türkiye'de FinTek ekosisteminin istenilen düzeye hızlı bir şekilde ulaşacağını belirtmek mümkündür.

Kaynakça

- Ancrì, C. (2016). Fintech Innovation: An Overview. Board of Governors of the Federal Reserve System System, Washington D.C. <http://pubdocs.worldbank.org/en/767751477065124612/11-Fintech.pdf> (Erişim: 02.08.2019).
- Arner, Douglas vd. (2017). *Fintech and Regtech in a Nutshell, and the Future in a Sandbox*. CFA Institute Research Foundation.
- Arner, Douglas vd. (2016). The Evolution of Fintech: A New Post-Crisis Paradigm?. *University of New South Wales Law Research Series*. Research Paper No. 2015/047. 1-46. Sydney.
- BKM (2016). Türkiye Fintech Ekosistemi. <https://bkm.com.tr/wp-content/uploads/2016/12/TurkiyeFinTech-EkoSistemi-V10.pdf> (Erişim: 26.09.2019).
- Blackman, Phil (2019). Global fintech investment rockets to a record \$111.8B in 2018, driven by mega deals: KPMG Pulse of Fintech. <https://home.kpmg/xx/en/home/media/press-releases/2019/02/global-fintech-investment-hits-record-in-2018.html> (Erişim: 22.10.2019).
- Caruana, J. (2016). Financial Inclusion and the Fintech Revolution: Implications for Supervision and Oversight. Bank For International Settlements. <https://www.bis.org/speeches/sp161026.pdf> (Erişim: 31.11.2019).
- Consumers International (2017). Banking on the Future: an Exploration of FinTech and the Consumer Interest. <https://www.consumersinternational.org/media/154710/banking-on-the-future-full-report.pdf> (Erişim: 23.10.2019).
- Dorffleitner, Gregor vd. (2017). *Fintech in Germany*. İsviçre: Springer International Publishing.
- Erkmen, B. (2018). Fintech Nedir? https://www.halkbankkobigelisim.com.tr/Resources/Sites/57/images/Files/4-HALKBANK_KOBI_GELISIM-Fintech%20Nedir_Bora_Erkmen.pdf (Erişim: 01.11.2019).

EY Global Limited (2019). *Global Fintech Adoption Index 2019*. EY.

EY Türkiye (2018). Türkiye FinTech Ekosisteminin Sürdürülebilir Gelişimi için 23 Öneri. https://bkm.com.tr/wp-content/uploads/2018/02/EY_T%C3%BCrkiye-Fintech-Ekosisteminin-S%C3%BCrd%C3%BCr%C3%BClebilir-Geli%C5%9Fimi-i%C3%A7in-23-%C3%96neri.pdf (Erişim: 26.09.2019).

Financial Stability Board (2017). Financial Stability Implications from FinTech. <https://www.fsb.org/wp-content/uploads/R270617.pdf> (Erişim: 30.11.2019).

Güven, Avni (2019). 2019 Fintech100 Raporu: Listede 2 Türk Girişimi Var. <https://fintechistanbul.org/2019/11/25/2019-fintech100-raporu-listede-2-turk-girisimi-var/> (Erişim: 03.12.2019).

He, Dong vd. (2017). *Fintech and Financial Services: Initial Considerations*. IMF: Staff Discussion Note.

Hennings, P. J. (2016). As Fintech Comes of Age, Government Seeks an Oversight Role. <http://campfire-capital.com/retail-innovation/payment/fintech-government-seeks-oversight/> (Erişim: 27.11.2019).

Keynes, J. M. (1920). *The Economic Consequences of the Peace*. Londra: Macmillan & Co. Limited. <https://dspace.gipe.ac.in/xmlui/bitstream/handle/10973/24972/GIPE-005472.pdf?sequence=3&isAllowed=y> (Erişim: 23.10.2019).

Lee, David Kuo Chuen vd. (2018). *Inclusive Fintech: Blockchain, Cryptocurrency and Ico*. Singapur: World Scientific Publishing.

Lee, D. K. C. ve Teo, E. G. S. (2015). Emergence of FinTech and the LASIC Principles. *Journal of Financial Perspectives*. 3(3). 1-26.

Lukonga, I. (2018). *Fintech, Inclusive Growth and Cyber Risks: A Focus on the MENAP and CCA Regions*. IMF Working Paper 201.

Mohamed, H. ve Ali, H. (2019). *Blockchain, Fintech, and Islamic Finance*. Berlin: DG Press.

Nicoletti, B. (2017). *The Future of Fintech: Integrating Finance and Technology in Financial Services*. İsviçre: Palgrave Macmillan.

Peat, Jeremy vd. (2017). *Fintech: Hype or Reality?*. University of Strathclyde: International Public Policy Institute.

Pejkovska, M. (2018). *Potential Negative Effects of Fintech on the Financial Services Sector*. (Basılmamış Tez), Helsinki: Metropolia University of Applied Sciences.

Startups.watch (2019). Türkiye Girişim Ekosistemi 2018/2019. <https://startups-watch-production.s3-eu-central-1.amazonaws.com> (Erişim: 2.12.2019).

Stulz, R. M. (2019). Fintech, Bigtech, and the Future of Banks. NBER Working Paper No. 26312. <https://www.nber.org/papers/w26312> (Erişim: 22.10.2019).

T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı (2019a). On Birinci Kalkınma Planı (2019-2023). <http://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2019/07/OnbirinciKalkinmaPlani.pdf> (Erişim: 21.10.2019).

T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı (2019b). 2020 Yılı Cumhurbaşkanlığı Yıllık Programı. http://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2019/11/2020_Yili_Cumhurbaskanligi_Yillik_Programi.pdf (Erişim: 2.12.2019).

Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası (2016). *Finansal İstikrar Raporu*. Sayı 23. Ankara.

Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası (2019). *Finansal İstikrar Raporu*. Sayı 28. Ankara.

Bilgi Teknolojilerinin Hizmet Sektöründeki Tedarik Zinciri Üzerindeki Hizmet ve Alıcı Firma Performansına Etkisinin İncelenmesi: Erzurum İli Uygulaması*

Dilşad GÜZEL¹

Murat KARADAŞ²

Öz

Bu çalışmada hizmet sektöründe tedarik zinciri yönetimi kavramları ve modelleri ile hizmet sektöründe tedarik zinciri yönetiminin bilgi teknolojileri, hizmet performansı ve alıcı firma performansıyla ilişkileri incelenmiştir. Bu çalışmanın amacı, bilgi teknolojilerinin verimli kullanılmasının, hizmet sektöründe tedarik zinciri yönetimine etkisi ve bu etkinin de hizmet performansı ve alıcı firma performansı ile ilişkisini ortaya koymaktır. Çalışmanın uygulama bölümünde; “Erzurum Ticaret ve Sanayi Odasına” ve “Erzurum Esnaf ve Sanatkarlar Odasına” bağlı bulunan ve Erzurum ilinde faaliyet gösteren 145 hizmet işletmesinin yetkilileriyle yüz yüze görüşülerek anketler uygulanmıştır. Bilgi teknolojilerinin verimli kullanılmasının, hizmet sektöründe tedarik zinciri yönetimine etkisi ve bu etkinin de hizmet performansına ve alıcı firma performansına etkisi açıklanmıştır. Bu bağlamda geliştirilen model ve hipotez testleri yapısal eşitlik modeli ile istatistiki olarak test edilmiştir. Sonuç olarak; bilgi teknolojilerindeki verimliliğin, hizmet sektöründe tedarik zinciri yönetimini etkilediği ve bunun da hizmet performansını ve alıcı firma performansını etkilediği tespit edilmiştir. Ayrıca, hizmet performansının da alıcı firma performansını etkilediği tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Hizmet Sektöründe Tedarik Zinciri Yönetimi, Bilgi Teknolojilerinin Verimliliği, Hizmet Performansı, Alıcı Firma Performansı

Jel Sınıflandırması: M11, M31

Investigation of the Effects of Information Technologies on Service Performance and Buyer Firm Performance in the Supply Chain in Service Sector: An Application in Erzurum

Abstract

In this study, concepts and models of the supply chain management in service sector as well as the relationship between information technologies, service performance and buyer firm performance, and supply chain management in service sector are examined. The purpose of this study is to reveal the effect of efficient use of information technologies on supply chain management in the service sector and the relationship of this effect with service performance and buyer company performance. In the application section of the study; surveys were conducted by face-to-face interviews with 145 service operators in Erzurum Province, which are affiliated to Erzurum Chamber of Commerce and Industry or Erzurum Chamber of Merchants and Craftsmen. The effect of effective use of information technologies on supply chain management in service sector and its effect on both service performance and buyer performance are explained. The model and hypothesis tests developed in this context were tested statistically using the structural equation model. As a result; it is determined that the effective use of information technologies affects the supply chain management in the service sector which consequently affects the service performance and the performance of the buyer firm. In addition, service performance has also been found to affect the performance of the buyer firm.

Keywords: Supply Chain Management in Service Sector, Effectiveness of Information Technologies, Service Performance, Buyer Performance

JEL Classification: M11, M31.

*Bu çalışma, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü tarafından kabul edilen “Bilgi Teknolojilerinin Hizmet Sektöründeki Tedarik Zinciri Üzerindeki Hizmet ve Alıcı Firma Performansına Etkisinin İncelenmesi: Erzurum İli Uygulaması” isimli yüksek lisans tezinden faydalanılarak oluşturulmuştur.

1 Doç. Dr., Atatürk Üniversitesi, İİBF, İşletme Bölümü, dguzel@atauni.edu.tr

2Öğr. Gör., Atatürk Üniversitesi, Pasinler MYO, Finans Bankacılık ve Sigortacılık Bölümü, erzmurat25@hotmail.com

1.Giriş

Bu çalışmada bilgi teknolojilerinin hizmet sektöründeki tedarik zinciri üzerindeki hizmet ve alıcı firma performansına etkisi incelenmiştir. Literatürde retim yapan işletmeler için tedarik zinciri yönetimi yapısını geliştirmek amacıyla birçok çalışma yapılmıştır. Fakat hizmet sektöründe tedarik zinciri yönetimi ile ilgili fazla çalışma yapılmamıştır. Son yıllarda yapılan araştırmalarda, tedarik zincirinin odak noktasının, üretimdeki somut ürünlerin tedarik ve hareket modellemesinden, ortaklık, ikili ilişki, iletişim ağları, değer yaratma gibi daha soyut modellere doğru gittiği görülmektedir. Bununla birlikte, hizmet sektörü de yüksek, orta ve düşük gelirlilerde GSYH'deki yerini gün geçtikte artırmaktadır. Bu gelişmeler göz önünde bulundurulduğunda hizmet sektöründe, tedarik zinciri yönetiminin önemi artmaktadır. Çalışmada ilk olarak hizmet sektöründe tedarik zinciri yönetimi, bilgi teknolojileri verimliliği, hizmet performansı ve alıcı firma performansı ele alınmıştır. Daha sonra çalışmanın yöntemi, hipotezleri belirlenmiş ve araştırmanın model oluşturulmuştur. Son olarak elde edilen veriler Lisrel 8.8 programı kullanılarak analiz edilmiş ve sonuçlar yorumlanmıştır.

2. Hizmet Sektöründe Tedarik Zinciri Yönetimi

2.1. Hizmet Sektöründe Tedarik Zinciri Yönetimi

Hizmet sektöründe tedarik zinciri; hizmet üretimi gerçekleştirmek için gerekli kaynakların hareket fonksiyonlarını; bu kaynakların destek ve temel hizmetlere dönüştürülmesini ve bu hizmetlerin tüketicilere teslimatını gerçekleştiren tedarikçi, hizmet sağlayıcı, tüketiciler ve diğer destek sağlayıcılarının bir araya gelerek oluşturdukları bir ağdır (Baltacıoğlu vd., 2007: 112).

Hizmet sektöründe tedarik zinciri yönetimi; en baştaki tedarikçiden nihai müşteriye bilgi, süreç, kapasite, hizmet performansı ve fonların yönetimidir (Ellram vd, 2004). Hizmet sektörü için tedarik zinciri yönetimi, tedarik zinciri kanallarını geliştirerek hizmet işletmesinin müşteriye daha yakın olma becerisidir. Hizmet sektöründe tedarik zinciri, yanıt verme, verimlilik ve kontrol etmeyi kapsamaktadır (Kathawala ve Abdou 2003:145)

Hizmet sektöründe tedarik zincirlerinde; hizmetlerin müşterileri, müşteri-tedarikçi ilişkisi olan tüm hizmet işletmelerinin tedarikçileridir. Başka bir ifadeyle tüm hizmetlerin müşterileri birincil girdiler olarak kabul edilmektedirler. Bu girdiler müşteri akıllarını ve benlikleri, müşteri eşyalarını ve müşteri bilgilerini içerir (Sampson, 2000: 351).

2.2. Bilgi Teknolojilerinin Verimliliği

Bilgi teknolojileri tedarik zincirinde çok önemli bir role sahiptir. Çünkü diğer tedarik zinciri faktörlerinin, bütünleşmiş ve eşgüdümlü bir tedarik zinciri oluşturması amacıyla birlikte hareket etmesini mümkün kılacak bir bağlantı görevi görmektedir. Tedarik zinciri süreçlerinin işlediği

ve yöneticilerin karar almakta yararlandığı bilişim, tedarik zinciri verimliliği için büyük öneme sahiptir. Bilgi teknolojileri olmadan bir yönetici müşterilerin ne istediğini, stokta ne kadar ürün olduğunu ve ne zaman daha fazla ürün üretilmesi ya da ürünün ne zaman gönderilmesi gerektiğini bilmesi mümkün değildir. Kısaca bilgi teknolojileri, tedarik zincirinin görünürlüğünü sağlamakta ve yöneticilerin tedarik zinciri verimini artırmak için karar almalarını mümkün kılmaktadır (Chopra ve Mendl, 2007: 509).

2.3. Hizmet Performansı

Bir işletmenin rekabette üstünlük kazanacağı en geçerli yol, rakiplerine göre daha kaliteli hizmet sunmak veya başka bir ifadeyle, tüketici taleplerine cevap verebilmektir. Hizmetin soyut olması, dayanıksız olması ve değişken olmasından dolayı kalitesinin ölçülebilmesi ürün kalitesi ölçmeye göre daha zordur. Fakat yine de bir hizmet işletmesi, müşterileri tarafından nasıl değerlendirildiğinden haberdar olmak ve müşteri taleplerini daha iyi anlayabilmek için hizmet kalitesini ölçmek zorundadır. Hizmet kalitesinin ölçümü de ancak müşteri memnuniyetinin belirlenmesiyle mümkün olmaktadır (Altan ve Ediz, 2016: 697).

2.4. Alıcı Firma Performansı

Organizasyonel performans, işletmenin finansal hedeflerinin yanı sıra pazar odaklı hedeflerine ne kadar ulaştığını da ifade etmektedir. İşletmelerde ürün satın almak için tedarik zinciri yönetimi kısa vadeli ve uzun vadeli hedeflerini belirlemelidir. Bununla birlikte tedarik zincirinin tüm üyeleri pazar paylarını ve kârlarını artırmak için; verimliliği artırmayı ve envanterin çevrim süresini azaltmayı öncelikli hedef haline getireceklerdir (Li vd., 2006: 111).

3. Hizmet Sektöründe Tedarik Zinciri Yönetimi ile İlgili Bir Araştırma

3.1. Çalışmanın Yöntemi

Bu çalışmanın amacı, hizmet sektöründeki tedarik zinciri yönetiminin, iletişim teknolojisiyle olan ilişkisini de göz önünde bulundurarak, hizmet performansı ve işletme performansı ile ilişkisini inceleyerek, hizmet sektöründe daha etkin kullanılmasına katkıda bulunmaktır. İşletmeler de rekabette bir adım önde olmalarını sağlayan etmenlerden biri olan, tedarik zinciri yönetimini iyi bir şekilde gerçekleştirmelidirler. Son zamanlarda hizmet sektörünün pazardaki payının artması hizmet sektöründe de tedarik zinciri yönetiminin etkin yapılmasını gerektirmiştir. Ülkemizde faaliyet gösteren cafe, restoran ve lokanta işletmelerine ulaşabilmenin maliyet, zaman ve adres tespiti mümkün olmadığından Erzurum'daki cafe, restoran ve lokanta işletmeleri tercih edilmiştir. Bu işletmelere ulaşabilmek için Erzurum Ticaret ve Sanayi Odası ve Erzurum Esnaf ve Sanatkarlar Odasına başvurulmuştur. Araştırmanın ana küntlesini Nisan 2018 tarihi itibarıyla Erzurum Ticaret ve Sanayi Odası ile Erzurum Esnaf ve Sanatkarlar Odasına kayıtlı olan Erzurum ekonomisine büyük katkıları olan 145 adet işletme yetkilisi oluşturmuştur. Araştırmada tam sayım yöntemi kullanılmıştır.

Bu çalışmada, bilgi teknolojileri verimliliği, hizmet sektöründe tedarik zinciri yönetimi, hizmet performansı ve alıcı firma performansı ölçekleri ve Model Smith'ın 2003 yılında yaptığı çalışmadan alınmıştır.

3.2. Araştırma Hipotezlerinin ve Modelinin Oluşturulması

Çalışmada bilgi teknolojilerinin verimliliği ve hizmet sektöründe tedarik zinciri yönetiminin iş performansına ve hizmet performansına etkisi incelenmektedir. Çalışmanın hipotezleri aşağıda sıralanmıştır.

H1: Bilgi teknolojilerinin verimliliği, hizmet sektöründe tedarik zinciri yönetimini etkiler

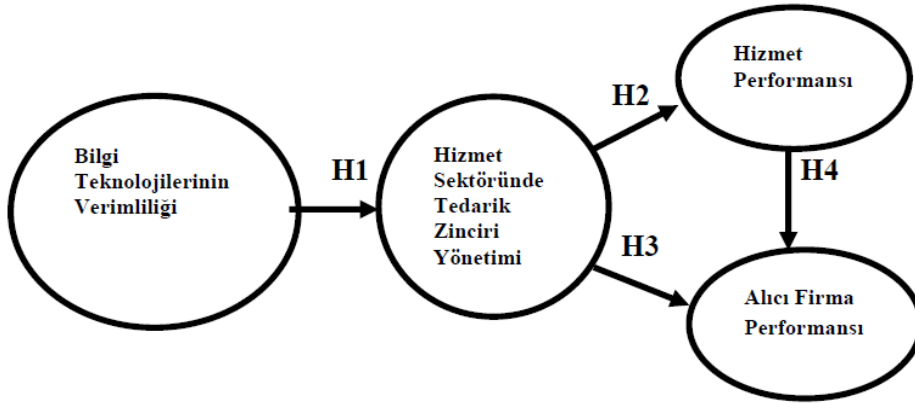
H2: Hizmet sektöründe tedarik zinciri yönetimi, hizmet performansını etkiler

H3: Hizmet sektöründe tedarik zinciri yönetimi, alıcı firma performansını etkiler

H4: Hizmet performansı, alıcı firma performansını etkiler

Çalışmada bilgi teknolojilerinin verimliliğinin hizmet sektöründeki tedarik zinciri yönetimine etkileri, hizmet sektöründe tedarik zinciri yönetiminin hizmet performansına ve alıcı firma performansına etkileri ve hizmet performansının da alıcı firma performansına etkilerini belirlemek amacıyla önerilen araştırma modeli Şekil 1.'de gösterilmiştir.

Şekil 1: Araştırma Modeli

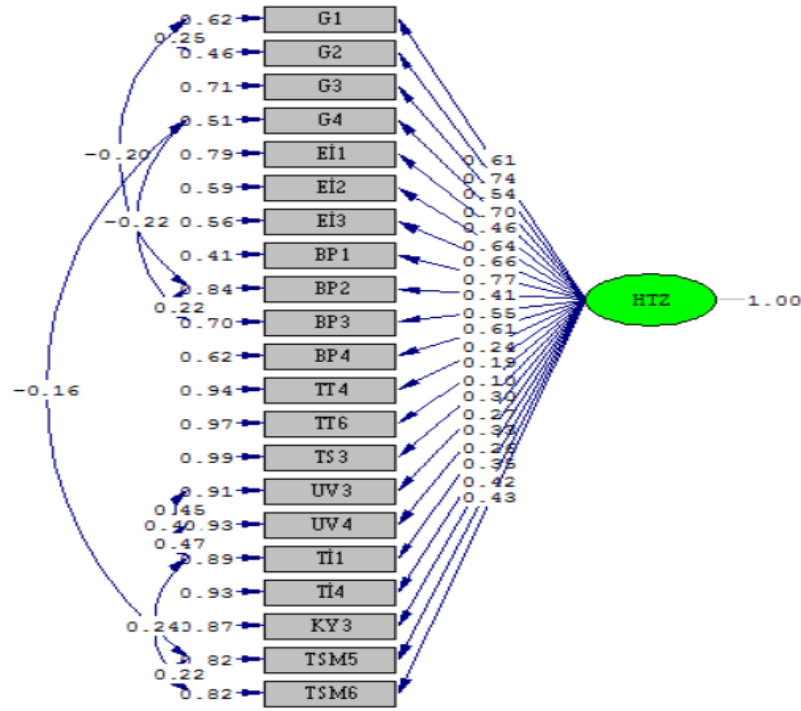
Araştırmada kullanılan ölçekler ve Model Smith'ın 2003 yılında yaptığı çalışmadan alınmıştır.

3.3. Araştırmada Kullanılan Ölçeklerin Test Edilmesi

3.3.1. Hizmet Sektöründe Tedarik Zinciri Yönetimi Doğrulayıcı Faktör Analizi

Hizmet sektöründe tedarik zinciri yönetimi ölçeğini test etmek amacıyla, doğrulayıcı faktör analizi yapılmıştır. Yapılan analiz sonuçları Şekil 2.'de gösterilmiştir.

Şekil 2: Tedarik Zinciri Yönetimi Doğrulayıcı Faktör Analizi

Chi-Square=390.47, df=179, P-value=0.00000, RMSEA=0.098

Tablo 1: Hizmet Sektöründe Tedarik Zinciri DFA Uyum İndeksleri

Uyum Ölçüleri	İyi Uyum	Kabul Edilebilir Uyum	Faktör Uyum Değerleri	DFA Sonuçları
X ²	0≤X ² ≤2df	2df≤X ² ≤3df	358≤390,47≤537	Kabul Edilebilir Uyum
X ² /df	0,05≤X ² /df≤2,00	2≤X ² /df≤3	2,18	Kabul Edilebilir Uyum
RMSEA	0≤RMSEA≤0,05	0,05≤RMSEA≤0,10	0,098	Kabul Edilebilir Uyum
NFI	0,95≤NFI≤1	0,90≤NFI≤0,95	0,92	Kabul Edilebilir Uyum
NNFI	0,95≤NNFI≤1	0,90≤NNFI≤0,95	0,93	Kabul Edilebilir Uyum
CFI	0,95≤CFI≤1	0,90≤CFI≤0,95	0,92	Kabul Edilebilir Uyum
SRMR	0≤SRMR≤0,05	0,05≤SRMR≤0,10	0,09	Kabul Edilebilir Uyum
GFI	0,95≤GFI≤1	0,90≤GFI≤0,95	0,91	Kabul Edilebilir Uyum
AGFI	0,90≤AGFI≤1	0,85≤AGFI≤0,90	0,87	Kabul Edilebilir Uyum

Tablo 1.'e bakıldığında hizmet sektöründe tedarik zinciri yönetimi ölçeği doğrulayıcı faktör analizi uyum indeksleri, kriterlere göre iyi bir uyum göstermiştir. Uyum indeksleri tablosu incelendiğinde, (X²/df) değeri 2,18 kabul edilebilir uyum aralığındadır. CFI, NFI ve NNFI değerleri kriter olan 0,90 değerinin üzerindedir. Tabloda RMSEA değeri 0.098 olup kabul edilebilir uyum aralığındadır. SRMR 0,09 kabul edilebilir uyum aralığındadır. GFI ve AGFI de kabul edilebilir uyum aralığındadır. Model uyum değerleri genel olarak değerlendirildiğinde ölçek modelinin iyi bir uyum gösterdiği ve ölçeğin kabul edilebilir olduğu görülmektedir.

Tablo 2: Hizmet Sektöründe Tedarik Zinciri Yönetimi Ölçek DFA Testi Sonuçları

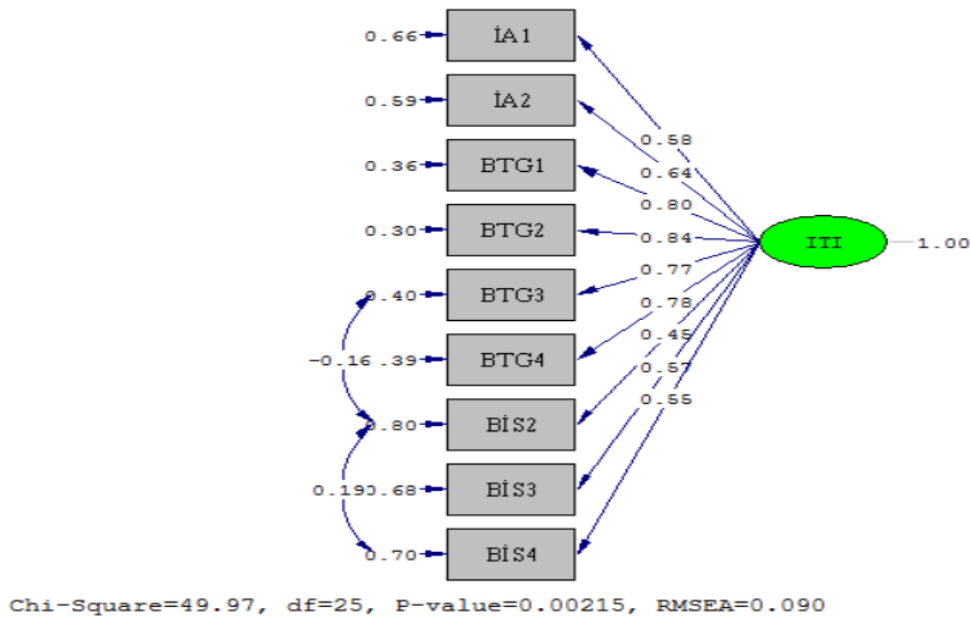
Değişkenler	Standart değer	R ²	Hata Varyansı	t değeri
Tedarikçimizin bize her zaman doğruyu söylediğine inanırız.(G1)	0,61	0,37	0,62	7,22
Tedarikçimiz, şirketimize verdiği sözü genellikle tutar. (G2)	0,74	0,55	0,46	9,22
Tedarikçimiz ticari işlerimizle ilgili bize en iyi tavsiyeleri verdiklerini biliriz. (G3)	0,54	0,29	0,71	6,22
İşletmemiz, tedarikçilerimizin samimi olduğuna güvenebilir. (G4)	0,70	0,49	0,51	8,46
Tedarikçilerimizle sık sık iletişime geçeriz (ör. Telefon, mail veya şahsen ziyaret gibi yollarla) (Eİ1)	0,46	0,21	0,79	5,20
Birimimizin tedarikçilerle iletişim sıklığı yeterlidir. (Eİ2)	0,64	0,41	0,59	7,67
Birimimizin tedarikçilerle iletişiminin tam/eksiksiz olduğuna inanıyoruz. (Eİ3)	0,66	0,44	0,56	8,02
Biz ve ana tedarikçimiz, diğer iş ortaklarını etkileyebilecek olay veya değişikliklerde birbirimizi bilgilendiririz.(BP1)	0,77	0,59	0,41	9,75
Değişen ihtiyaçlarımız doğrultusunda ana tedarikçimizi önceden bilgilendiririz. (BP2)	0,41	0,17	0,84	4,44
Biz ve ana tedarikçimiz, ticari planlamanın sağlanmasına yardım edecek bilgi alış-verişi yaparız. (BP3)	0,55	0,30	0,70	6,18
Önemli meselelerde (finansal, hizmet tasarımı, strateji, araştırma ve/veya rekabet konularında) bilgi paylaşımı yaparız. (BP4)	0,61	0,37	0,62	7,25
Hizmetlerimizde meydana gelebilecek problemleri çözmede ana tedarikçilerimiz bizimle işbirliği yapar. (TT4)	0,24	0,06	0,94	2,61
Son 5 yıldır, tedarikçilerimiz müşterilerimize sunulan toplam hizmet yüzdesinin büyük bir bölümünü sağlamaktadırlar.(TT6)	0,19	0,04	0,97	2,28
Sınırlı sayıda bir tedarikçi grubuyla yakın ilişkileri sürdürürüz(TS3)	0,10	0,01	0,99	1,98
Tedarikçiler ilişkimizi uzun vadeli bir ortaklık olarak görürler(UV3)	0,30	0,09	0,91	3,28
Tedarikçilerimizi şirketimizin bir parçası olarak görürüz(UV4)	0,27	0,07	0,93	2,94
Hizmet satın alırken genellikle resmi sözleşme yaparız.(Tİ1)	0,33	0,11	0,89	3,58
Tedarikçimizi seçerken kalite bizim için birincil kriterdir(Tİ4)	0,26	0,07	0,93	2,85
Personel kapasitemizi talep değişimine göre; yarı zamanlı, mevsimlik çalışanlar veya esnek çalışma programları kullanarak ayarlıyoruz.(KY3)	0,35	0,12	0,87	3,87
Tüketicilerimizin hizmet kalitemizle ilgili geri bildirim yapmalarını sürekli ve aktif bir şekilde teşvik ederiz(TSM5)	0,42	0,18	0,82	4,61
Gerek firmamızın gerekse tedarik zinciri üyelerimizin ilgili birimleri, ortak müşterilerimize nasıl daha iyi hizmet sunabiliriz sorusunun yanıtını bulmak üzere toplantılar yapar(TSM6)	0,43	0,18	0,82	4,73

Yapılan doğrulayıcı faktör analizi sonucunda Tablo 2.'deki değerlere bakıldığında standart değerlerin 1'den küçük, t değerlerinin ise 1,96'dan büyük olması yine R² ve hata varyans değerleri, ölçeğin uyumlu olduğunu göstermektedir.

3.3.2. Bilgi Teknolojilerinin Verimliliği Ölçeğinin Doğrulayıcı Faktör Analizi

Bilgi teknolojilerinin verimliliği ölçeğini test etmek amacıyla, doğrulayıcı faktör analizi yapılmıştır. Yapılan analiz sonuçları Şekil 3.'te gösterilmiştir.

Şekil 3: Bilgi Teknolojileri Verimliliği DFA Sonuçları

Tablo 3: Bilgi Teknolojilerinin Verimliliği DFA Uyum İndeksleri

Uyum Ölçüleri	İyi Uyum	Kabul Edilebilir Uyum	Faktör Uyum Değerleri	DFA Sonuçları
χ^2	$0 \leq \chi^2 \leq 2df$	$2df \leq \chi^2 \leq 3df$	$0 \leq 49,97 \leq 50$	İyi Uyum
χ^2/df	$0,05 \leq \chi^2/df \leq 2,00$	$2 \leq \chi^2/df \leq 3$	1,99	İyi Uyum
RMSEA	$0 \leq RMSEA \leq 0,05$	$0,05 \leq RMSEA \leq 0,10$	0,090	Kabul Edilebilir Uyum
NFI	$0,95 \leq NFI \leq 1$	$0,90 \leq NFI \leq 0,95$	0,95	İyi Uyum
NNFI	$0,95 \leq NFI \leq 1$	$0,90 \leq NFI \leq 0,95$	0,96	İyi uyum
CFI	$0,95 \leq CFI \leq 1$	$0,90 \leq CFI \leq 0,95$	0,97	İyi Uyum
SRMR	$0 \leq SRMR \leq 0,05$	$0,05 \leq SRMR \leq 0,10$	0,053	Kabul Edilebilir Uyum
GFI	$0,95 \leq GFI \leq 1$	$0,90 \leq GFI \leq 0,95$	0,92	Kabul Edilebilir Uyum
AGFI	$0,90 \leq AGFI \leq 1$	$0,85 \leq AGFI \leq 0,90$	0,85	Kabul Edilebilir Uyum

Tablo 3'de bilgi teknolojileri verimliliği ölçeği doğrulayıcı faktör analizi uyum indeksi, kriterlere göre iyi bir uyum göstermiştir. Uyum indeksleri tablosu incelendiğinde, (χ^2/df) değeri 1,99 iyi uyum aralığındadır. CFI (0,97), NFI(0,95) ve NNFI(0,96) değerleriyle iyi uyum göstermiştir.

Tablo 3’de RMSEA değeri 0.090 olup kabul edilebilir uyum aralığındadır. SRMR 0,053 kabul edilebilir uyum aralığındadır. GFI ve AGFI de kabul edilebilir uyum aralığındadır. Bütün bu model uyum değerleri genel olarak değerlendirildiğinde ölçek modelinin iyi bir uyum gösterdiği ve kullanılabilir olduğu görölmektedir.

Tablo 4: Bilgi Teknolojilerinin Verimliliği Ölçek DFA Testi Sonuçları

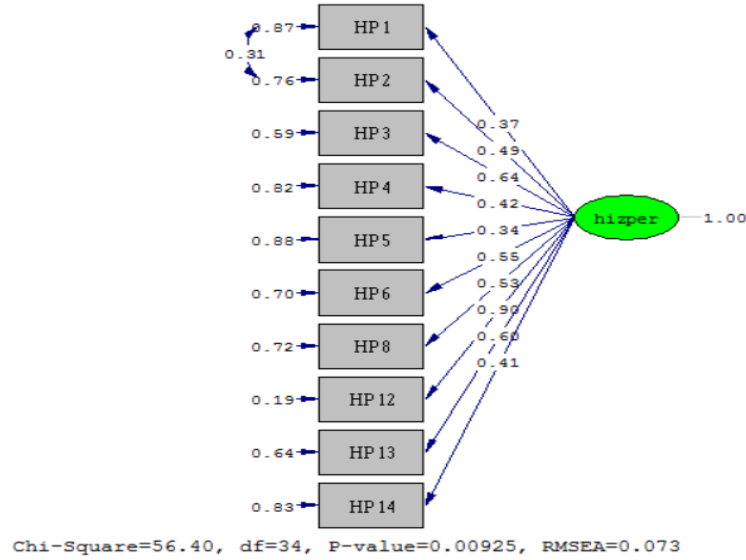
Değişkenler	Standart değer	R ²	Hata Varyansı	t değeri
Firmalar arası koordinasyon elektronik bağlantılar kullanılarak gerçekleştirilir(İA1)	0,58	0,34	0,66	6,82
Bilgi sistemlerimiz, tedarik zinciri ile yüksek oranda bütünleşmiş haldedir(İA2)	0,64	0,41	0,59	7,69
Donanım ve işletim sistemlerinin performansı bakımından(BTG1)	0,80	0,64	0,36	10,46
Ticari uygulamaların yazılım performansı bakımından(BTG2)	0,84	0,71	0,30	11,17
Bilgisayar donanımı ve ilgili ekipmanları bakımından(BTG3)	0,77	0,59	0,40	9,85
Bilgi Teknolojileri departmanında çalışan görevlilerimizin yetenek ve yeterlilikleri bakımından(BTG4)	0,78	0,61	0,39	10,01
Girdileri nihai ürün çıktısına dönüştürme (BİS2)	0,45	0,20	0,80	5,00
Hizmetin değerini artırmak veya sürekliliğini sağlamak için fazladan hizmet sağlamak(BİS3)	0,57	0,32	0,68	6,61
Tedarikçilerle etkileşim ve koordinasyon faaliyetleri(BİS4)	0,55	0,30	0,70	6,36

Yapılan doğrulamalı faktör analizi sonucunda Tablo 4.’teki değerlere bakıldığında standart değerlerin 1’den küçük, t değerlerinin ise 1,96’dan büyük olması yine R² ve hata varyans değerleri, ölçeğin uyumlu olduğunu göstermektedir.

3.3.3. Hizmet Performansı Ölçeğinin Doğrulamalı Faktör Analizi

Hizmet performansı ölçeğini test etmek amacıyla, doğrulamalı faktör analizi yapılmıştır. Yapılan analiz sonuçları Şekil 4.’te gösterilmiştir.

Şekil 4: Hizmet Performansı Doğrulayıcı Faktör Analizi

Tablo 5: Hizmet Performansı DFA Uyum İndeksleri

Uyum Ölçüleri	İyi Uyum	Kabul Edilebilir Uyum	Faktör Uyum Değerleri	DFA Sonuçları
χ^2	$0 \leq \chi^2 \leq 2df$	$2df \leq \chi^2 \leq 3df$	$0 \leq 56,40 \leq 68$	İyi Uyum
χ^2/df	$0,05 \leq \chi^2/df \leq 2,00$	$2 \leq \chi^2/df \leq 3$	1,66	İyi Uyum
RMSEA	$0 \leq RMSEA \leq 0,05$	$0,05 \leq RMSEA \leq 0,10$	0,073	Kabul Edilebilir Uyum
NFI	$0,95 \leq NFI \leq 1$	$0,90 \leq NFI \leq 0,95$	0,92	Kabul Edilebilir Uyum
NNFI	$0,95 \leq NFI \leq 1$	$0,90 \leq NFI \leq 0,95$	0,93	Kabul Edilebilir Uyum
CFI	$0,95 \leq CFI \leq 1$	$0,90 \leq CFI \leq 0,95$	0,95	İyi Uyum
SRMR	$0 \leq SRMR \leq 0,05$	$0,05 \leq SRMR \leq 0,10$	0,064	Kabul Edilebilir Uyum
GFI	$0,95 \leq GFI \leq 1$	$0,90 \leq GFI \leq 0,95$	0,92	Kabul Edilebilir Uyum
AGFI	$0,90 \leq AGFI \leq 1$	$0,85 \leq AGFI \leq 0,90$	0,87	Kabul Edilebilir Uyum

Tablo 5'e bakıldığında hizmet performansı ölçeği doğrulayıcı faktör analizi uyum indeksi, kriterlere göre iyi bir uyum göstermiştir. Uyum indeksleri Tablo 5 incelendiğinde, (χ^2/df) değeri 1,66 iyi uyum aralığındadır. CFI (0,95) değeriyle iyi uyu aralığındadır. NFI(0,92) ve NNFI(0,93) değerleriyle kabul edilebilir uyum aralığındadırlar. Tablo 5. de RMSEA değeri 0.073 olup kabul edilebilir uyum aralığındadır. SRMR 0,064 kabul edilebilir uyum aralığındadır. GFI ve AGFI de kabul edilebilir uyum aralığındadır. Bütün bu model uyum değerleri genel olarak değerlendirildiğinde ölçek modelin iyi bir uyum gösterdiği ve hizmet performansı ölçeğinin kabul edilebilir olduğu görülmektedir.

Tablo 6: Hizmet performansı Ölçek DFA Testi Sonuçları

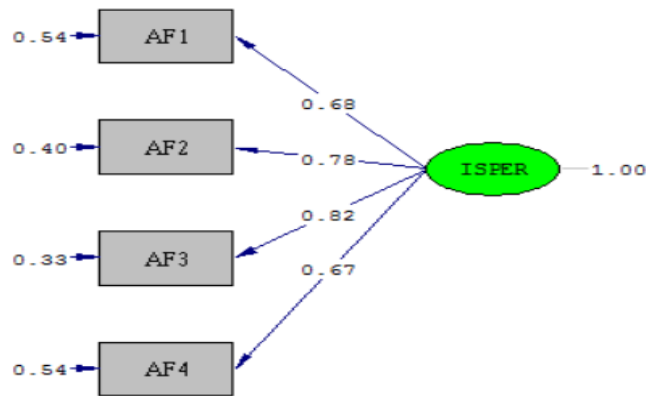
Değişkenler	Standart değer	R ²	Hata Varyansı	t değeri
Çalışanların müşteri ihtiyacına yönelik bilgisi(HP1)	0,37	0,14	0,87	3,95
Hizmet kalite standartları(HP2)	0,49	0,24	0,76	5,49
Müşterilerin hizmetlerimize olan güveninin düzeyi(HP3)	0,64	0,41	0,59	7,49
Çalışanların nezaketi(HP4)	0,42	0,18	0,82	4,60
Müşteri talepleriyle ilgilenirken esnek davranabilmek (Bireysel ihtiyaçlara inebilmek) (HP5)	0,34	0,12	0,88	3,69
Hizmetin erişilebilir olması (çalışma saatleri bakımından) (HP6)	0,55	0,30	0,70	6,27
Verilen hizmetin güvenilirliği(HP8)	0,53	0,28	0,72	5,97
Müşteriyi tutma (kaybetmeme) oranı(HP12)	0,90	0,81	0,19	11,92
Müşteri şikâyetlerinin çözüme kavuşma düzeyi(HP13)	0,60	0,36	0,64	6,96
Bireysel müşteriyle ilgilenme düzeyi(HP14)	0,41	0,17	0,83	4,51

Yapılan doğrulayıcı faktör analizi sonucunda Tablo 6'daki değerlere bakıldığında standart değerlerin 1'den küçük, t değerlerinin ise 1,96'dan büyük olması yine R² ve hata varyans değerleri, ölçeğin uyumlu olduğunu göstermektedir.

3.3.4. Alıcı Firma Performansı Ölçeğinin Doğrulayıcı Faktör Analizi

Alıcı firma performansı ölçeğini test etmek amacıyla, doğrulayıcı faktör analizi yapılmıştır. Yapılan analiz sonuçları Şekil 5'te gösterilmiştir.

Şekil 5: Alıcı Firma Performansı Doğrulayıcı Faktör Analizi

Chi-Square=0.77, df=2, P-value=0.67989, RMSEA=0.000

Tablo 7: Alıcı Firma Performansı DFA Uyum İndeksleri

Uyum Ölçüleri	İyi Uyum	Kabul Edilebilir Uyum	Faktör Uyum Değerleri	DFA Sonuçları
X^2	$0 \leq X^2 \leq 2df$	$2df \leq X^2 \leq 3df$	$0 \leq 0,77 \leq 4$	İyi Uyum
X^2/df	$0,05 \leq X^2/df \leq 2,00$	$2 \leq X^2/df \leq 3$	0,385	İyi Uyum
RMSEA	$0 \leq RMSEA \leq 0,05$	$0,05 \leq RMSEA \leq 0,10$	0,000	İyi Uyum
NFI	$0,95 \leq NFI \leq 1$	$0,90 \leq NFI \leq 0,95$	1,000	İyi Uyum
NNFI	$0,97 \leq NNFI \leq 1$	$0,95 \leq NNFI \leq 0,97$	1,00	İyi Uyum
CFI	$0,95 \leq CFI \leq 1$	$0,90 \leq CFI \leq 0,95$	1,00	İyi Uyum
SRMR	$0 \leq SRMR \leq 0,05$	$0,05 \leq SRMR \leq 0,10$	0,012	İyi Uyum
GFI	$0,95 \leq GFI \leq 1$	$0,90 \leq GFI \leq 0,95$	1,00	İyi Uyum
AGFI	$0,90 \leq AGFI \leq 1$	$0,85 \leq AGFI \leq 0,90$	0,98	İyi Uyum

Tablo 7.'ye bakıldığında alıcı firma performansı ölçeği doğrulayıcı faktör analizi uyum indeksi, kriterlere göre iyi bir uyum göstermiştir. Uyum indeksleri Tablo 7. incelendiğinde, (X^2/df) değeri 0,385 iyi uyum aralığındadır. RMSEA(0,385), CFI (1), NFI(1) ve NNFI(1) , SRMR(0,012), GFI(1) ve AGFI(0,98) değerleriyle iyi uyum aralığındadırlar. Bütün bu model uyum değerleri genel olarak değerlendirildiğinde ölçek modelinin iyi bir uyum gösterdiği ve kullanılabilir olduğu görülmektedir.

Tablo 8: Alıcı Firma Performansı Ölçeği DFA Testi Sonuçları

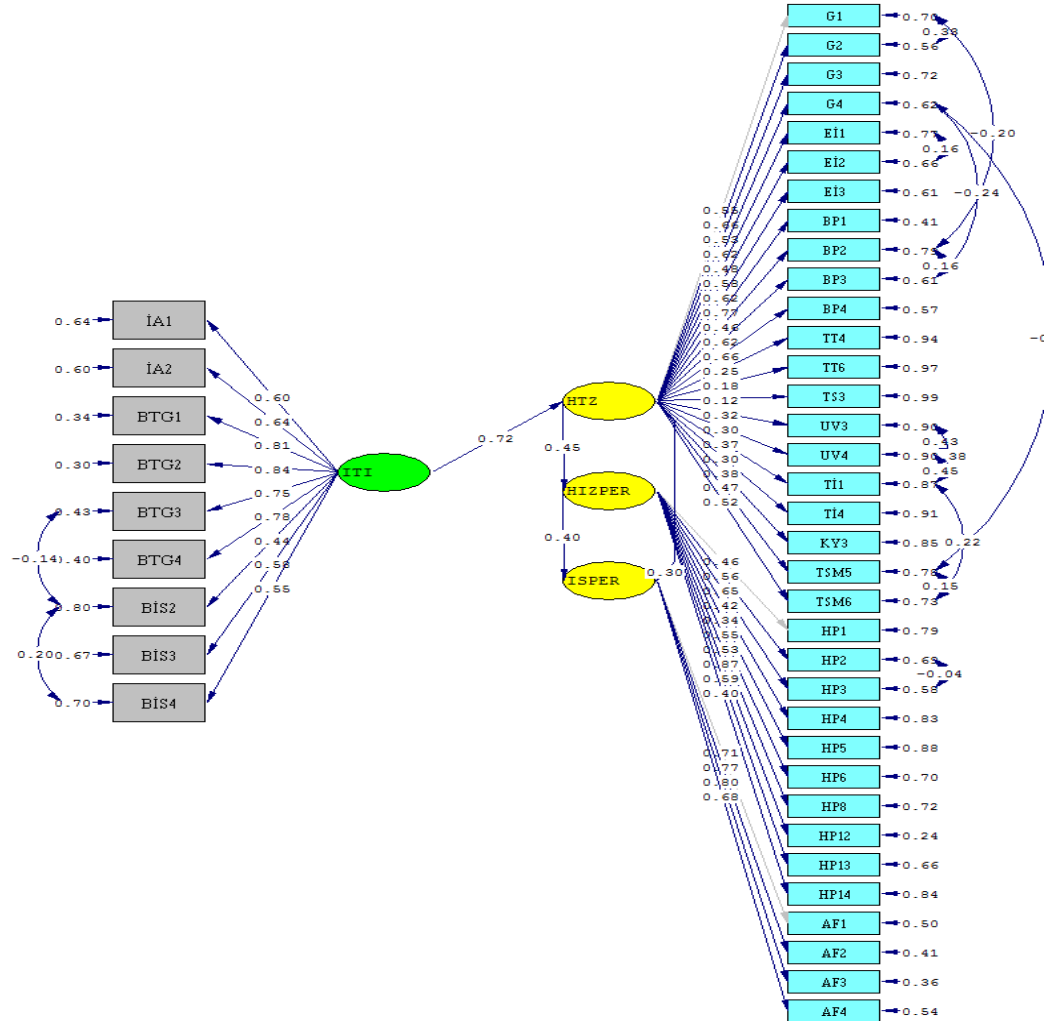
Değişkenler	Standart değer	R ²	Hata Varyansı	t değeri
Yatırımın geri dönmesi (getirisi)(AF1)	0,68	0,46	0,54	7,94
Pazar payındaki artış(AF2)	0,78	0,60	0,40	9,38
Satışlardaki artış(AF3)	0,82	0,67	0,33	10,03
Satışlardaki kâr marjı(AF4)	0,67	0,45	0,54	7,85

Yapılan doğrulayıcı faktör analizi sonucunda Tablo 8'deki değerlere bakıldığında standart değerlerin 1'den küçük, t değerlerinin ise 1,96'dan büyük olması yine R² ve hata varyans değerleri, ölçeğin uyumlu olduğunu göstermektedir.

3.4. Araştırma Modelinin Yapısal Eşitlik Modeli (Yem)

Araştırma modelinde yer alan ölçüm modellerine doğrulayıcı faktör analizi yapıldıktan sonra, bilgi teknolojilerinin verimliliği, hizmet sektöründe tedarik zinciri yönetimi, hizmet performansı ve alıcı firma performansı arasındaki ilişkileri belirlemek amacıyla yapısal eşitlik modeli analizi yapılmıştır. Yapılan analiz sonuçları Şekil 6.'da gösterilmiştir.

Şekil 6: Araştırma Modelinin Yapısal Eşitlik Modeli Analizi Sonuçları

Chi-Square=1628.31, df=884, P-value=0.00000, RMSEA=0.082

Tablo 9: Araştırma Modelinin YEM Uyum İndeksleri

Uyum Ölçüleri	İyi Uyum	Kabul Edilebilir Uyum	Faktör Uyum Değerleri	DFA Sonuçları
χ^2	$0 \leq \chi^2 \leq 2df$	$2df \leq \chi^2 \leq 3df$	$0 \leq 1628,31 \leq 1768$	İyi Uyum
χ^2/df	$0,05 \leq \chi^2/df \leq 2,00$	$2 \leq \chi^2/df \leq 3$	1,84	İyi Uyum
RMSEA	$0 \leq RMSEA \leq 0,05$	$0,05 \leq RMSEA \leq 0,10$	0,082	Kabul Edilebilir Uyum
NFI	$0,95 \leq NFI \leq 1$	$0,90 \leq NFI \leq 0,95$	0,91	Kabul Edilebilir Uyum
NNFI	$0,95 \leq NNFI \leq 1$	$0,90 \leq NNFI \leq 0,95$	0,90	Kabul Edilebilir Uyum
CFI	$0,95 \leq CFI \leq 1$	$0,90 \leq CFI \leq 0,95$	0,92	Kabul Edilebilir Uyum
SRMR	$0 \leq SRMR \leq 0,05$	$0,05 \leq SRMR \leq 0,10$	0,10	Kabul Edilebilir Uyum
AGFI	$0,90 \leq AGFI \leq 1$	$0,85 \leq AGFI \leq 0,90$	0,88	Kabul Edilebilir Uyum

Tablo 9'a bakıldığında araştırma modelinin yapısal eşitlik modeli uyum indeksleri iyi ve kabul edilebilir uyum arasında görülmektedir. Uyum indeksleri tablosu incelendiğinde, (X^2/df) değeri 1,84 iyi uyum aralığındadır. CFI(0,992), NFI(0,91) ve NNFI(0,90) değerleriyle kabul edilebilir uyum aralığındadırlar. Tablo 9.'da RMSEA değeri 0.082 olup kabul edilebilir uyum aralığındadır. SRMR (0,09) kabul edilebilir uyum aralığındadır. AGFI(0.88) de kabul edilebilir uyum aralığındadır. Bütün bu model uyum değerleri genel olarak değerlendirildiğinde ölçek modelinin uyum indeksleri aralığında olduğu ve kullanılabilir olduğu görülmektedir.

Tablo 10: Araştırma Modeli İçin YEM Sonuçları

Faktörler/maddeler	Standart Yükler	t değeri	R ²
Faktör ITI			
İA1	0,60	7,11	0,36
İA2	0,64	7,64	0,41
BTG1	0,81	10,66	0,66
BTG2	0,84	11,20	0,70
BTG3	0,75	9,56	0,56
BTG4	0,78	10,02	0,61
BİS2	0,44	4,94	0,19
BİS3	0,58	6,78	0,33
BİS4	0,55	6,40	0,30
Faktör HTZ			
G1	0,55		0,30
G2	0,66	7,97	0,43
G3	0,53	4,77	0,28
G4	0,62	5,28	0,38
Eİ1	0,48	4,40	0,23
Eİ2	0,58	5,11	0,34
Eİ3	0,62	5,35	0,38
BP1	0,77	6,08	0,59
BP2	0,46	3,80	0,21
BP3	0,62	5,30	0,38
BP4	0,66	5,54	0,43
TT4	0,25	2,55	0,06
TT6	0,18	2,17	0,03
TS3	0,12	2,03	0,01
UV3	0,32	3,19	0,10
UV4	0,30	3,02	0,09
Tİ1	0,37	3,58	0,14
Tİ4	0,30	3,04	0,09
KY3	0,38	3,71	0,14
TSM5	0,47	4,35	0,22
TSM6	0,52	4,71	0,27

Faktör HİZPER			
HP1	0,46		0,21
HP2	0,56	4,19	0,31
HP3	0,65	4,52	0,42
HP4	0,42	3,53	0,18
HP5	0,34	3,09	0,11
HP6	0,55	4,17	0,30
HP8	0,53	4,08	0,28
HP12	0,87	5,01	0,75
HP13	0,59	4,32	0,35
HP14	0,40	3,44	0,16
Faktör ISPER			
AF1	0,71		0,50
AF2	0,77	7,45	0,59
AF3	0,80	7,68	0,64
AF4	0,68	6,70	0,46
ITI → HZT	0,72		
HTZ → HİZPER	0,45		
HTZ → ISPER	0,30		
HİZPER → ISPER	0,40		

Araştırma hipotezlerinin tamamı (H1,H2,H3 ve H4) model kapsamında doğrulanmıştır.

Bilgi Teknolojilerinin Verimliliği(ITI) bağımsız gizil değişkeni ile hizmet sektöründe tedarik zinciri yönetimi(HTZ) aracı gizil değişkeni arasında istatistiksel olarak anlamlı pozitif yönde bir ilişki bulunmuştur(0,72). Bu değer ITI deki bir puanlık artışın HTZ’de 0,72 puanlık artışa neden olabileceği ya da tam tersi olarak HTZ’deki bir puanlık azalışın ITI’de 0.72 puanlık bir azalışa neden olacağını göstermektedir.

Hizmet performansı(HİZPER) bağımlı gizil değişkeni ile HTZ aracı gizil değişkeni arasında istatistiksel olarak anlamlı pozitif yönde bir ilişki bulunmuştur(0,45). Bu değer HİZPER deki bir puanlık artışın HTZ’deki 0,45 puanlık artışa neden olabileceği ya da tam tersi olarak HİZPER ’deki bir puanlık azalışın HTZ’de 0.45 puanlık bir azalışa neden olacağını göstermektedir.

HTZ aracı bağımlı gizil değişkeni ile alıcı firma performansı (ISPER) bağımlı gizil değişkeni arasında istatistiksel olarak anlamlı pozitif yönde bir ilişki bulunmuştur(0,30). Bu değer HTZ deki bir puanlık artışın ISPER’de 0,30 puanlık artışa neden olabileceği ya da tam tersi olarak ISPER’deki bir puanlık azalışın HTZ’de 0,30 puanlık bir azalışa neden olacağını göstermektedir.

HİZPER bağımlı gizil değişkeni ile ISPER bağımlı gizil değişkeni arasında istatistiksel olarak anlamlı pozitif yönde bir ilişki bulunmuştur(0,40). Bu değer HİZPER deki bir puanlık artışın

ISPER’de 0,40 puanlık artışa neden olabileceği ya da tam tersi olarak HIZPER’deki bir puanlık azalışın ISPER’de 0,40 puanlık bir azalışa neden olacağını göstermektedir.

Araştırma kapsamında ileri sürülen hipotezlerin sonuçları Tablo 11.’de verilmiştir.

Tablo 11: Hipotezlerin Sonuçları

H1	Bilgi teknolojilerinin verimliliğinin, hizmet sektöründe tedarik zinciri yönetimi üzerinde pozitif yönlü bir etkisi vardır.	KABUL
H2	Hizmet sektöründe tedarik zinciri yönetiminin, hizmet performansı üzerinde pozitif yönlü bir etkisi vardır.	KABUL
H3	Hizmet sektöründe tedarik zinciri yönetiminin, alıcı firma performansı üzerinde pozitif yönlü bir etkisi vardır.	KABUL
H4	Hizmet performansının, alıcı firma performansı üzerinde pozitif yönlü bir etkisi vardır.	KABUL

Sonuç ve Öneriler

Bu çalışmada hizmet sektöründe tedarik zinciri yönetimine bilgi teknolojileri verimliliğinin etkisinin olup olmadığı, buna bağlı olarak hizmet sektöründe tedarik zinciri yönetiminin hizmet performansına ve alıcı firma performansına etkisi araştırılmıştır. Ayrıca hizmet performansının alıcı firma performansına etkisinin olup olmadığına bakılmıştır.

Günümüzde, hizmet sektörünün dünya ekonomisine katkısı gittikçe artmakta bu da gelişmekte olan ve sanayileşmiş ülkelerin hizmet sektörüne yönelmelerine neden olmaktadır. Bu anlamda hizmet sektöründeki işletmelerde daha fazla kâr elde edebilmek ve rekabetçi koşullarda devamlılıklarını sürdürmeyi amaçlamaktadırlar. İşletmeler bunu müşteri memnuniyeti ve sadakati için hizmet süreçlerini geliştirerek gerçekleştirebilirler. Bu süreçlerin iyi bir şekilde anlaşılması işletmelerin performansını artıracaktır. Bu gelişmeler neticesinde hizmet işletmelerinin tedarik zinciri yönetimini etkin bir şekilde kullanmaları gerekmektedir. Hizmet sektöründe tedarik zinciri yönetiminin amacı, heterojen olan kaynakları rekabette avantajlı bir hale getirmektir. Hizmetlerin özelliği gereği soyut olması, üretim işletmelerinde kullanılan tedarik zinciri yönetiminin hizmet sektöründe de aynı şekilde kullanılması mümkün değildir. Hizmetin kendine özgü özellikleri olan; eş zamanlı olarak üretilip tüketilmeleri, soyut olmaları, hizmetlerin heterojen olma özelliği gereği belli bir standardının olmaması ve kullanılmayan kapasitelerin bir daha kullanılmaması yani stoklanamaması gibi nedenler hizmetlerin tedarik zinciri yönetimini farklı bir yapıda ele almayı gerektirmektedir.

Araştırmada araştırma modelini test etmek için modelde bulunan ölçeklerin hepsine doğrulayıcı faktör analizi uygulanmıştır. Bu analizler neticesinde araştırmanın modeli yapısal eşitlik modeli

ile test edilmiştir. Yapılan analiz neticesinde çıkan değerler incelenmiş ve modelin anlamlı olduğu kabul edilmiştir. Ölçeklerin değişkenleri şu şekilde ifade edilmiştir:

Hizmet sektöründe tedarik zinciri yönetimi ölçeğinde 21 ifade kullanılmıştır. Bu ifadeler hizmet sektöründe tedarik zinciri yönetimi leğinin güven, etkili iletişim, bilgi paylaşımı, tedarikçinin ticari süreçlere dahil olması, tedarikçi sayısının azaltılması, uzun vadeli ilişkiler, tedarikçi ilişkileri yönetimi, kapasite yönetimi ve tüketicilerin sürece müdahil olmasıyla ilgili sorulardan oluştuğunu göstermektedir.

Bilgi teknolojilerinin verimliliği ölçeğinde 9 ifade kullanılmıştır. Bu ifadeler bilgi teknolojilerinin verimliliği leğinin; iletişim ağları, bilgi teknolojileri geliştirme, beceri ve yeterlilikleri ve bilgi işleme sürecinin etkisi ile ilgili sorulardan oluştuğunu göstermektedir. Hizmet performansı ölçeğinde; 10 ifade kullanılmıştır. Bu ifadeler işletmelerin verdiği hizmetin performansı ile ilgili sorulardır. Alıcı firma performansı ölçeğinde; 4 ifade kullanılmıştır. Bu ifadeler alıcı firma performansını ölçmeye yönelik işletmenin finansal kaynaklarıyla ilgili sorulardır.

Araştırmanın kısıtı, örnekleme seçilirken Türkiye'deki bütün kafe, restoran ve lokanta işletmelerine ulaşabilmenin maliyet, zaman ve adres tespiti açısından oldukça zor olduğu göz önünde bulundurularak Erzurum ile sınırlandırılmış olmasıdır. Hizmet tedarik zinciri yönetimi ili ilgili bugüne kadar çok az sayıda çalışma yapılmıştır. Bu çalışmalarda hizmet tedarik zinciri yönetiminin hizmet sektörü açısından çok önemli olduğu sonucuna varılmıştır. Gelecekteki çalışmalarda hizmet tedarik zinciri yönetimiyle ilgili daha fazla çalışma yapılmasına odaklanılmalıdır. Bu araştırmadan elde edilen sonuçlara göre hizmet sektöründeki işletmelere aşağıdaki öneriler sunulabilir.

- Hizmet sektöründeki işletmeler tedarik zinciri yönetimi bilincine daha fazla varmalı ve zincir boyunca etkileşimi daha da geliştirmelidirler.
- Hizmet sektöründeki tedarik zinciri yönetiminde tedarikçilere güven artırılmalı, tedarikçilerle daha etkin iletişim halinde olunmalıdır.
- işletmeler tedarikçi ile bilgi paylaşımı yapmalı ve tedarikçinin ticari süreçlere daha fazla katılmasını sağlamalıdır.
- işletmeler tedarikçilerle yakın ilişki kurmalı ve bunu uzun vadeli bir ortaklık olarak görmelidirler.
- işletmeler hizmet ürettikleri için kapasite yönetimini iyi yapmalı talebi iyi yönetmelidirler.
- Hizmet işletmeleri tüketicileri hizmet üretim sürecine daha fazla dahil etmelidirler.
- işletmeler bilgi teknoloji konusunda iletişim ağlarını daha iyi kullanmalı, bilgi teknolojilerini daha fazla geliştirmelidirler.

- İşletmeler hizmet performansını artırmak için, çalışanların eğitimi, siparişin zamanında teslimatı, yeni ürün gibi konularda daha etkin çalışmalıdırlar. Bu iyi yapılsa işletme performansı da artacaktır.

İşletmelerin yaptıkları yatırımın en kısa zamanda karşılığını almak ve rakiplerinden daha iyi durumda olabilmek için hizmet tedarik zincirini, bilgi teknolojilerini ve hizmet performansını birbiriyle etkileşim halinde kullanmaları işletme performansını pozitif yönde artıracaktır

Kaynakça

- Altan, Ş., Ediz, A. (2016). Türkiye’de Yüksek Hızlı Tren(Yht) İçin Hizmet Kalitesinin Ölçümü. *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 18(3), 695-720.
- Baltacıoğlu, T., Ada, E., Kaplan, M. D., Yurt, Ö. ve Kaplan, Y. C. (2007). A New Framework for Service Supply Chains. *The Service Industries Journal*. 27(2), 105-124.
- Chopra, S. ve Meindl, P. (2007). *Tedarik zinciri yönetimi. Strateji, Planlama ve Operasyon*. (Çeviri Editörü: Emrah Bulut). Ankara: Nobel Yayıncılık. (2017).
- Ellram, L.M., Tate, W.L. ve Billington, C. (2004). Understanding and Managing the Services Supply Chain. *Journal of Supply Chain Management: A Global Review of Purchasing and Supply*, 40(4), 17–32.
- Kathawala, Y., Abdou, K. (2003). Supply Chain Evaluation İn The Service İndustry: A Framework Development Compared To Manufacturing. *Managerial Auditing Journal*, 18(2), 140-149.
- Li, S., Ragu-Nathan, B., Ragu-Nathan, T. S. ve Rao, S. S. (2006). The İmpact of Supply Chain Management Practices On Competitive Advantage And Organizational Performance. *Omega – The International Journal of Management Science*, 34 (2), 107-124.
- Sampson, S. E. (2000). Customer-Supplier Duality and Bidirectional Supply Chains in Service Organizations. *International Journal of Service Industry Management*, 11 (4), 348-364.
- Smith, J. D. (2013). *Towards A Theory of Services Supply Chain Management*. Doctor of Business Administration. ABD: Cleveland State University.

21. Yüzyılda Ayrılcılık: Katalan Örneği

Abdulgazi YIKICI¹

Tuğba SALMAN²

Öz

Milliyetçilik, XIX. yüzyılda Avrupa'da ortaya çıkmış, XX. yüzyılda dünyaya yayılmış siyasi bir ideolojidir. Günümüzde bazı çevrelerce milliyetçilik ideolojisinin işlevini ve etkisini kaybettiği söylene de, yakın tarihlerde dünyanın çeşitli ülkelerinde ortaya çıkan ayrılcık hareketler bu düşünceyi yanlışlığını ortaya koymaktadır. Söz konusu hareketlere heterojen bir nüfus yapısına sahip olan İspanya'da ortaya çıkan Katalan ayrılcılığı örnek olarak verilebilir. Katalanların uzun zamandan beri hak talebi ve bağımsızlık için verdikleri mücadele, ilk ortaya çıktığı zamana nazaran bugün daha pasif bir görünüme sahiptir. Mücadelenin güç kaybı yaşamasında İspanya'nın toprak bütünlüğünü korumak adına yürütmüş olduğu politikaların etkili olduğu ifade edilebilir. Çalışmanın amacı, ayrılcılığıa dair oluşturulan kavramsal ve teorik çerçeve bağlamında Katalan ayrılcılığının iç dinamiklerini ve mevcut durumunu ortaya koymaktır. Çalışma, sistematik literatür araştırması yöntemine dayanmaktadır.

Anahtar kelimeler: Milliyetçilik, Ayrılcılık, Etnik Grup, İspanya, Katalan Ayrılcılığı.

JEL Sınıflandırması: Z0

Separatist Nationalism in the 21st Century: The Catalan Case

Abstract

Nationalism is a political ideology that emerged in Europe in the 19th century and spread to the world in the 20th century. Although it is said by some circles that the ideology of nationalism has lost its function and effect, the separatist movements that emerged in various countries of the world in recent history reveal the wrongness of this idea. The Catalan separatism that emerged in Spain, which has a heterogeneous population structure, can be given as an example to these movements. The longstanding struggle of Catalans for claims and independence has a more passive appearance today than when it first emerged. It can be stated that the policies implemented by Spain in order to protect its territorial integrity are effective in the loss of power of the struggle. The aim of the study is to reveal the internal dynamics and current situation of Catalan separatism within the context of the conceptual and theoretical framework established regarding separatism. The study is based on the systematic literature search method.

Keywords: Nationalism, Separatism, Ethnic Group, Spain, Catalan Separatist.

JEL Classification: Z0

¹Arş.Gör., Karadeniz Teknik Üniversitesi, İİBF - Kamu Yönetimi Bölümü, abdulgaziikici@ktu.edu.tr

²Arş.Gör., Atatürk Üniversitesi - İİBF - Kamu Yönetimi Bölümü, tugba.salman@atauni.edu.tr

1.Giriş

Günümüz dünyasında 180'den fazla devlet olmasına rağmen, bu devletlerin çok az bir kısmı etnik açıdan homojen bir nüfus yapısına sahiptir. Bu ülkelere, Azerbaycan, Güney Kore, Libya, Portekiz Cumhuriyeti, Tunus ve Macaristan örnek olarak gösterilebilir. Mevcut devletlerin nüfus profilleri incelendiğinde, bunların %40'ından fazlasının beş veya daha fazla etnik azınlığı bünyelerinde barındırdığı görülmektedir. Çok sayıda ülke söz konusu etnik grupların birtakım imtiyazlar elde etmek adına ortaya çıkardığı ayrılıkçı hareketlere maruz kalmakta ve yakın gelecekte bu ayrılıkçı hareketlerin son bulması da olası gözükmemektedir. Literatürde, milliyetçilik ve bu bağlamda ortaya çıkan ayrılıkçı hareketler gibi konuların vadesinin dolduğuna dair kanı bulunmasına karşılık (Ryabinin, 2017: 5), günümüzde devam etmekte olan bazı ayrılıkçı hareket örneklerinde görülebileceği gibi, milliyetçilik kılık değiştirmiş olsa da günümüzde hala etkisini hissettirmektedir; milliyetçilik, küllenmiş ama sönmemiş bir ateştir. Milliyetçilik literatürünün duayen isimlerinden biri olan Benedict Anderson (1995: 17)'un sarf ettiğı "Bunca zamandır kehaneti yapılan milliyetçilik çağının sonu görünürde olmaktan çok uzak" sözü, bu görüşü destekler niteliktedir. Çünkü etnik gruplar bir zamanlar bağımsız ya da en azından özerk oldukları günlere büyük bir özlem duymaktadırlar. Bu da çatışmaların ortaya çıkmasına zemin hazırlamaktadır.

Kendi kendini yönetme anlamına gelen özerklik, ayrılıkçı hareketlerin ortaya çıkmasında önemli bir etkiye sahiptir. Özerk bir statüye sahip olan etnik grupların, özerk olmayan etnik gruplara nazaran ayrılıkçı hareketlere kalkışma olasılığının yüksek olması, söz konusu düşüncüyü desteklemektedir. Dahası, bir zamanlar belli oranda özerkliğe sahip olan ve bu özerkliğini kaybeden etnik grupların ayrılıkçı hareketlere girişme olasılıkları, diğeri iki gruba göre daha yüksektir. Bu durum etnik grupların önceden sahip oldukları özerkliğin ayrılıkçılığı teşvik ettiğı fikri ile aynı doğrultudadır (Siroky ve Cuffe, 2015: 6-7).

Bu noktada, çalışmanın özünü oluşturan ayrılıkçılık meselesine geçmeden önce, literatürde kabul görmüş belli başlı milliyetçilik kuramlarına ana hatlarıyla değinmenin gerekli ve faydalı olacağına inanılmaktadır. "İlkçilik" bu kapsamda ele alınacak ilk milliyetçilik kuramıdır. Bu kuram, milletin kökeni uzak çağlara dayandırır (Conversi, 2007: 15). Değiniilmesi gereken ikinci milliyetçilik kuramı ise "modernizm"dir. Bu kuramın taraftarları milletlerin modern zamanların bir ürünü olduğı hususunda hem fikirlerdir. Modern zaman ile anlatılmak istenen ise, gelişen modern kitle iletişiminin, milli kimliği nüfusun bütününe yaymayı mümkün hale getirdiğı zamandır (Smith, 1994: 76-77). Literatürdeki kuramlarla karşılaştırıldığında görece yeni olmasına karşılık, önemli bir desteğe sahip olan diğeri bir kuram ise "etno-sembolizm"dir. Modernite ile birlikte gelen değışim ve dönüşümü gözden kaçırılmadan, modern öncesi ve modern sosyal uyum biçimleri arasındaki sürekliliğin altını çizen kuram, milli kimliklerin oluşumunu ve devamlılığını mitler, anılar, değerler, gelenekler ve semboller üzerinden

açıklamaktadır. Başvurulan geçmiş ihtişamın altın çağı ise bunların belki de en önemlisidir (Conversi, 2007: 21-22).

Çalışmanın amacı ayrılıkçılığa dair oluşturulan kavramsal ve teorik çerçeve bağlamında Katalan ayrılıkçılığının karşılaştığı sorunları, motivasyon kaynaklarını, iç dinamiklerini ve mevcut durumunu ortaya koymaktır. Bu amaçla hazırlanan çalışmada giriş bölümünden sonra ayrılıkçılık ana hatlarıyla irdelenmiş; ayrılıkçı hareketlerin başarı şansı ile doğrudan bağlantılı olan dış destek konusu açıklanmış, akabinde ise ayrılıkçılığa taraf ve karşıt olan kuramlardan bahsedilmiştir. Son olarak ise Katalan ayrılıkçılığının durumu, ortaya çıkışından bugüne tarihsel bir akış içerisinde analiz edilmiştir.

2. Ayrılıkçılık

Uzmanların görüşüne göre, dünya XX. yüzyıl boyunca üç etnik çatışma dalgasından geçmiştir. I. Dünya Savaşı'ndan sonra imparatorlukların yıkılması birinci dalgayı; İkinci Dünya Savaşı'nın akabinde sömürgeci devletlerin çöküşü ikinci dalgayı; SSCB'nin dağılması ise üçüncü dalgayı başlatmıştır ve bu dalga henüz son bulmuş değildir (Ryabinin, 2017: 5-6). Söz konusu dalgaların hepsinde mevcut düzenin bozulmasından istifade ederek, buldukları devletten ayrılmak isteyen etnik gruplar yer almıştır.

Ayrılıkçılık, yaşadığı devlet içerisinde dil, din, kültür, etnik kimlik ve etnik köken gibi belli başlı birtakım özellikleriyle kendisini farklı gören etnik grubun, bağımsız ya da en azından özerk bir yapıya kavuşmak için giriştiği harekete verilen isimdir. Bu hareketlerin ortaya çıkmasında etnik azınlığı içerisinde barındıran devletin söz konusu gruba karşı yürütmüş olduğu dil ve din yasağı, soykırım gibi politikalar da etkili olmaktadır. Söz konusu unsurlardan birini veyahut da birden fazlasını kendisine motivasyon kaynağı yapan ayrılıkçı gruplar, yaşamakta oldukları ülkede herhangi bir müdahale olmadan, sahip oldukları farklılıkları korumak, buna ilave olarak grup özerkliklerini artırmak ve yerel yönetim yapılarındaki karar süreçlerinde etkili olmak adına bağımsızlığa kadar varan mücadelelere girmektedirler. Uluslararası arenada yaptırım gücüne sahip aktörlerin dikkatlerini çekip, desteklerini de kazanan etnik grubun amacına ulaşma olasılığı artmakta, ayrılmak istenilen devleti ise zor bir durumda bırakmaktadır (Gupta, 2013: 1).

Ayrılıkçılığın ortaya çıkmasında etkili olan faktörlerdeki çeşitlilik, hareketlerin farklı şekilde ve koşullarda oluşmasına yol açmakta, aynı zamanda da hareketlerin başarıya ulaşma şanslarını etkilemektedir. Bunun yanında ayrılıkçı etnik grupların etki potansiyellerinin belirlenmesinde, literatürde kabul gören birtakım kıstaslar bulunmaktadır. Bunlar (Kurubaş, 2002: 148; Heraclides, 1992: 401; Okan, 2001: 176-179):

- Sayı: Etnik grubun ülke sınırları içinde sahip olduğu nüfus, ayrılıkçı hareketin başarıya ulaşabilmesi için gereklidir. Fakat nüfusun büyüklüğünün yanı sıra etnik grubun, ülke içinde bulunan diğer gruplarla arasındaki sayısal oran da önemlidir.
- Yoğunluk: Bu kıstas, etnik grubun sayısal olarak ülke içinde herhangi bir bölgede mi yoksa dağınık bir halde mi bulunduğuyla ilişkilidir. lke içinde bulunan etnik grubun belli bir bölgede yoğunlaşması ve sınır komşusunda akraba toplulukların bulunması, ayrılıkçı harekete olumlu katkıda bulunmaktadır. Tam tersi durumda ise yani nüfusun ülkede dağınık bir Şekilde bulunması ve sınır komşusu devletlerde akraba toplulukların bulunmaması ayrılıkçı hareketi olumsuz yönde etkilemektedir.
- Tarihsel Süreklilik: Bununla anlatılmak istenen, ayrılıkçılık iddiasının belli bir anda ortaya çıkmamış olduğu, bir süreklilik dhilinde gerçekleştiği ve ayrılıkçılık fikrinin yeni olmamasıdır. Bununla alakalı olarak ayrılıkçı iddiaya sahip olan etnik grubun yaşanılan yerde uzun süredir ikamet ediyor olması ayrılıkçı hareketin başarı Őansını arttırmaktadır.
- Motivasyon: Etnik grubun içinde bulunduğu devlet tarafından sistematik baskı ve Őiddete maruz kalması ve ayrımcı bir muamele görmesi, etnik grubun ayrılıkçı harekette bulunmasını teşvik etmektedir.
- Dış Güdüler: Etnik grubun içinde yaşadığı ülke ile alakalı olmayıp dışardaki Őartlarla ilgilidir ve üç boyutu mevcuttur:
 - Jeopolitik Konum: Etnik grubun yaşadığı bölgenin stratejik açıdan önemli olup olmaması ile alakalıdır. Ülkenin iç kesimlerinde yer alan gruplardansa sınırda yer alan etnik grupların ayrılma olasılığı daha yüksektir.
 - İrredentizm Olanadı: Ayrılık iddiasında bulunan etnik grubun dünyanın herhangi bir yerinde akraba topluluklarının bulunup bulunmaması ile alakalı bir durumdur. Akraba topluluklardan meydana gelen bir devletin varlığı ayrılıkçı hareketin başarı Őansını artıran bir etken olarak gün yüzüne çıkmaktadır. Akraba olan bir devletin olmaması ise, tersine bir etkide bulunarak ayrılıkçılığın başarı Őansını azaltmaktadır.
 - Uluslararası Konjonktür: Ayrılma, uluslararası politik düzenin o andaki genel durumuyla da yakından alakalıdır. Yanlış bir zamanın tercih edilmesi ayrılıkçı hareketin başarıya ulaşmasını engelleyebilir. Bunun farkında olan etnik gruplar ayrılık için uygun koşulların gerekleēeceėi anları kollarlar. Uluslararası politikada bir anda patlak veren radikal değişim dönemleri etnik gruplara ayrılık için önemli bir fırsat sunmaktadır.

Şu ana kadar saydığımız ayrılıkçılığı tetikleyen faktörler ve ayrılıkçılığın etkisini belirleyen kıstaslar ayrılıkçı hareketin başlaması açısından yeterli gözükürken, sonuca ulaşmasında yeterli olmayabilir. Ayrılıkçı hareketlerin başarıya ulaşmasında “dış destek” önemli bir rol oynamaktadır.

2.1. Dış Destek

Millet oldukları iddiasıyla buldukları devletten ayrılarak bağımsız olmak isteyen etnik gruplar, içinde buldukları ülkenin birliğine ve toprak bütünlüğüne, ayrıca uluslararası sınırların değişmesine sebebiyet verebilecek bir tehdit olarak algılanır. Söz konusu durumdan dolayı ayrılıkçı hareketlere uluslararası alanda sempati duyulmaktadır. Çıkarları doğrultusunda bazı devletler ayrılmak istenilen devletin yanında yer alırken bazıları da ayrılıkçı harekete destek vermektedir. Uluslararası topluluk Biafra'nın Nijerya'dan ayrılmasını (1967) teritoryal süreklilik nedenine bağlayarak reddetmiş olmasına rağmen; Doğu Pakistan'ın arada Hindistan toprağı olduğu için Bangladeş adıyla ayrılmasını (1971) onaylamıştır (Özev, 2012: 153). Bu örnekten yola çıkarak destek veren devlet ve destek alan etnik grup arasında karşılıklı çıkar ilişkisinin mevcut olduğu söylenebilir. Destek alan etnik grubun bu ilişkiden çıkarı bağımsızlığa ya da en azından özerk bir yapıya kavuşmak iken, destek veren devletin bu ilişkiden çıkarı söz konusu ayrılıkçı hareketin kazanacağı yeni statüden birtakım imtiyazlar elde etmektir.

Devletlerin ayrılık yanlısı hareketlere yardım etmelerinin farklı nedenleri bulunmaktadır. Bunlar literatürde iki ana başlık altında toplanmıştır: Araçsal nedenler ve duygusal nedenler. Araçsal nedenlerin varlığı genel olarak, stratejik çıkarları geliştirme, rakip veya düşman olarak görülen devletlerin gücünü kontrol altına almakla birlikte onları zayıflatma, rakip veya düşman devletle hesaplaşma, etki alanlarını genişletme gibi durumlara bağlıdır. Heraclides, araçsal nedenleri ekonomik kazanç, siyasi çıkar ve stratejik avantaj elde etme, prestij, uluslararası nüfuz kaygısı ve içsel nedenler olarak saymaktadır. Duygusal nedenlerin ortaya çıkmasında ise, etnik kimlik, din, ideoloji, tarihsel haksızlığa uğrandığı düşüncesi, irredentizm gibi temel nedenlerle birlikte insani düşünceler, ırksal-kültürel yakınlık, ayrılıkçı lidere veya onun müttefiklerine duyulan kişisel bağ gibi güdülerin etkili olduğu savunulmaktadır. Bununla birlikte etnopolitik duygusal güdüler bir ulus-devletin, başka bir ulus-devletin içinde yaşayan soydaşlarına koruma, kullanma ya da onlar üzerinde hak iddia etme (irredentist) şeklindeki güdülerdir. Bu doğrultuda etnik gruplar arasındaki soy veya kan bağı durumu belirleyici olacaktır (Heraclides, 1992).

Devletler çıkarlarına göre ayrılıkçı hareketlere çeşitli şekillerde destekte bulunmaktadırlar. Bu doğrultuda verilen destekler, somut destek ve siyasi-diplomatik moral destek olarak sınıflandırılabilir. Adından da anlaşıldığı üzere somut destek, silah ve mühimmat yardımını, ulaşım-medya gibi ağlardan yararlandırmayı ve operasyonlar için üs oluşturma ve gerektiğinde askeri eğitim verilmesini içermektedir. Somut destek bu içeriğiyle ayrılıkçı hareketin başarıya ulaşip ulaşmaması noktasında büyük bir önem arz etmektedir. İkinci destek türü olan siyasi-politik moral destek ise, diplomatik baskıyla, ayrılıkçıları destekleyen kampanya tertip edilmesiyle, ayrılıkçılara uluslararası örgütler vasıtasıyla destekte bulunulması ve hepsinden önemlisi diplomatik tanıma ile kendisini göstermektedir (Heraclides, 1992: 402-403). Avrupa Ekonomik Topluluğu'nun Hırvatistan ve Slovenya'yı tanıması, tanımanın önemini ve dış desteğin ayrılıkçılık üzerindeki etkisini göstermesi açısından iyi bir örnektir (Azarkan, 2016:

156). Bu iki destek türünden hangisi verilirse verilsin, yapılacak yardım, ayrılıkçı hareketin seyrini belirleme potansiyelini içerisinde barındıracaktır.

2.2. Ayrılıkçılığın ve Ona Karşı Olmanın Kuramsal Çerçevesi

Ayrılıkçı hareketin başarıya ulaşmasında iki yönlü bir ilişkinin varlığından söz edilmiştir. Devletlerin çıkarları doğrultusunda etnik gruba destek vermesi bu ilişkinin birinci yönünü; ayrılmak istenilen devletin yanında olunması ise ikinci yönünü oluşturmaktadır. Bu iki yönlü ilişkinin varlığı, söz konusu durumlara yönelik oluşturulan kuramsal çerçeveden okunabilmektedir. Haklı Neden Kuramları, etnik grupların yanında yer alıp ayrılık iddialarını desteklerken, İngiliz Okulu açıklamalarını mevcut düzenin devamı temin edecek doğrultuda yapmaktadır.

2.2.1. Haklı Neden Kuramları

Haklı Neden Kuramları (HNK), 1648 Westfalya Barışı ile temelleri atılan egemenlik anlayışına dayanmaktadır. Bu açıdan bakıldığında devletin toprağı, artık yönetenlere değil, halka ait kabul edilmektedir. Bir devletin egemen konumunun, onun meşruiyeti ve halkına gösterdiği ve uyguladığı adil yönetim ile yakından bağlantılı olduğunu ortaya koyan HNK'ye göre ayrılmaya ahlaki olarak izin verilebilmesi için iki durumun varlığı gerekmektedir. Bunlardan ilki, bir grubun sistemli bir şekilde ayrımcılığa ya da yoğun bir sömürüye, haksızlığa, adaletsizliğe ve insan hakları ihlallerine maruz kalmasıdır. Diğeri ise bir grubun üzerinde yaşadığı topraklarla birlikte daha önceden ilhak edilmiş ya da gayrimeşru bir şekilde başka bir devletle birleştirilmiş olmasıdır. Ters durumda ayrılma hakkından bahsedilemeyecektir. Bu noktada etnik grubun ayrılmasının ahlaki olarak kabulü ve toprak talebinin geçerliliğı, ayrılmak istenilen devletin gayrimeşru olup olmaması, politik meşruiyeti, özellikle devletin, insan, toprak, özerklik ve oy haklarını yeterli düzeyde koruması olarak anlaşılan adaletin sağlanması büyük bir önem arz etmektedir. Bir devletin böyle bir koruma sağladığı durumda, hiçbir grup izinsiz bir şekilde söz konusu bu devletten ayrılamaz, dahası bu devletin toprak bütünlüğüne saygı duyulması gerekmektedir (Catala, 2013: 75-76).

Ayrılma, başlangıçta belli nedenlerin varlığında tanınan bir hak olarak istisnai bir görünüm sergilemekteyken, günümüzde HNK'nin fark edilebilir bir şekilde esnediğı görülmektedir. Kuramın önde gelen ismi Buchanan (1997: 36), kuramın özel ayrılma hakkına izin verdiğini belirtmektedir. Söz konusu özel ayrılma hakkı; devletin ayrılık talebinde bulunan etnik gruplara ayrılma hakkı tanınması (Norveç'in 1905 yılında İsveç'ten ayrılması gibi) veya devletin anayasasının söz konusu ayrılma hakkını içermesi ya da önceden bağımsız olan politik birimlerin başlangıçta oluşturduğu ve daha sonra ayrılmanın açık veya örtülü şekilde hoş görüldüğü bir anlaşma halinin varlığı durumlarında geçerlidir. Getirilen özel ayrılma hakkı analiz edildiğinde, ayrılmak için mutlaka ağır insan hakları ihlalleri ve adaletsizliklerin bulunmasının gerekmediğı sonucuna varılabilir.

2.2.2. İngiliz Okulu Kuramı

II. Dünya Savaşı sonrası dönemde İngiltere’de ortaya çıkmış bir uluslararası ilişkiler kuramı olan İngiliz Okulu Kuramı’nın temelleri; Martin Wight, Hedley Bull, Adam Watson, R. J. Vincent, James Mayall ve Robert Jackson tarafından atılmıştır (Brown ve Ainley, 2005: 50). İngiliz Okulu Kuramı temelde, Britanyalı yazarların veya onlardan esinlenen yazarların, uluslararası toplumun esas inceleme konusu olduğuna dair görüşlerini açıklamaktadır. İngiliz Okulu’na göre uluslararası toplumun temelini, benzer yaşam şekilleri veya kültürel birliktelik değil, müşterek çıkarlar oluşturmaktadır. Egemen devletlerin, başka bir otoriteye boyun eğmemek adına anarşik bir toplum düzeni oluşturmuş olmaları, İngiliz Okulu’nun temel iddiasıdır. Devletlerin, eşit egemenlik temelinde bir toplumsal düzen tesis etmeleri, İngiliz Okulu için, uluslararası ilişkilerin en büyüleyici boyutlarından biridir (Linklater, 2005: 84).

Diğer uluslararası ilişkiler teorileriyle karşılaştırıldığında, sahip olduğu eklektik yapı İngiliz Okulu’na bir özgünlük kazandırmaktadır. Şöyle ki okul, diğer kuramlardan farklı olarak aynı anda birden fazla dünya görüşünü içermekte ve bu dünya görüşlerini kendi potasında eritip kullanmaktadır (Bull, 1977: 25-26). İngiliz Okulu’na göre uluslararası toplum, çatışma ve işbirliğinin aynı anda meydana geldiği ve bunun da gözlemlenebildiği bir sosyal ve ekonomik ilişkiler toplamıdır (Devlen ve Özdamar, 2010: 46).

Uluslararası toplum, kırılğan bir yapıya sahiptir. Uluslararası toplum düzeninin devamı ve başarısı, üyelerinin istek ve iradesiyle doğrudan ilişkilidir (Ağkaya, 2016: 1061). Durumlarından memnun olan devletler düzeni korumaya çalışırken, memnun olmayanlar yayılmacı bir politika takip etmekteledir. Menfaatlerine göre devletler ittifaklar yaparlar, ittifakları bozarlar. Ayrılkçı hareketlerin ortaya çıktığı devlete destek verme veya aleyhinde hareket etme, işte bu menfaat ilişkileri temelinde şekillenmektedir. İngiliz Okulu Kuramı, temel olarak devletin de ötesinde yer alan uluslararası toplumsal yapıya vurgu yaparken, aynı zamanda toplumsal birlikteliği de savunmaktadır. Bu yönüyle İngiliz Okulu, ayrılkçı hareketlere maruz kalan devletlerin -İspanya- bu duruma karşı olmalarını açıklama ve onların bu karşı çıkışlarına kuramsal bir çerçeve oluşturma amacına hizmet etmektedir.

3. Katalan Ayrılkçılığı

Tarihin hiçbir döneminde bağımsız bir devlet statüsüne sahip olamayan Katalonya, Aragon ve Kastilya taçlarının birleşmesinden sonra İspanya’nın bir parçası haline gelmiştir. Yaklaşık 7,5 milyon nüfusu olan Katalonya’nın, İspanya’nın toprak bütünlüğünü tesis ettiği 1515 yılından bu yana sahip olduğu özerkliklerin çerçevesi sürekli değişmiştir. Bununla birlikte değişmeyen tek şey Katalanların bağımsızlık veya özerklik bağlamındaki talepleridir. Tarihsel süreç incelendiğinde, Katalonya’nın, etnik, kültürel ve dilsel yapısını ve özerk yönetim hakkını korumak için kesintisiz bir mücadele verdiği anlaşılmaktadır (Storm, 2018: 15). Ancak verilen

bu m¼cadele karşısında İspanya h¼k¼meti, birtakım yasaklama politikaları y¼r¼rl¼ge koymuştur. Katalan Ceza Kanunu'nun uygulanmasına son verilmesi, Katalanca dilinin eğitimde yasaklanması ve Katalan parasının kullanımına son verilmesi bu politikalar kapsamında y¼r¼t¼len yasaklama faaliyetlerine ¼rnek olarak g¼sterilebilir. Bu çatışma ortamında gelişen Karlist akım, Katalanların yerel ve b¼lgesel ¼zerkliklerini savunmuş, merkezi h¼k¼metin en g¼cl¼ olduğu yıllarda bile b¼lgesel farklılıkların muhafaza edilmesi ve s¼rd¼r¼lmesinde aktif bir rol oynamıştır. Bu durum Katalonya b¼lgesinde milliyetçilik anlamında b¼y¼k bir farkındalık oluşturmuştur (Yıldız, 2011: 177).

1931 yılında II. Cumhuriyetin ilan edilmesiyle birlikte var olan monarşik d¼zen yerini cumhuriyete bırakmış ve bu s¼recin akabinde aynı yıl Katalon'ya bağımsızlığını ilan etmiştir. Kurulan yeni rejimin ¼zerklik taahh¼d¼nde bulunması Katalonya'nın bağımsızlıktan vazgeçmesinde etkili olmuştur. Ertesi yıl yapılan halkoylaması sonucunda Katalonya ¼zerklik hakkını elde etmiştir. Bu ¼zerklik aynı zamanda anayasayla da korunma altına alınmıştır (Keleş, 1994: 59-63). Ancak bu durum uzun s¼rmemiř ve 4 yıl sonra iç savaş patlak vermiştir. 1936'da patlak veren iç savaşta karşı karşıya gelen tarafların birisini cumhuriyetçiler, b¼lgeselciler gibi demokratik g¼çler oluştururken, diğerini Franco'nun başını çekmiş olduğu merkezietçi ve otoriter bir devletin kurulmasından yana olanlar teşkil etmekteydi. S¼z konusu iç savaşı Franco'nun kazanmasının akabinde 1939 yılında iktidara faşist rejim gelmiştir (Real Instituto Elcano, 2019: 8).

Faşist y¼netimin iktidarda olduğu 1939-1975 yıllarında uygulanan politikalar, Katalonya için baskıcı bir ortam oluşturmuştur. Franco'nun uygulamaları hızlı bir merkezileşmeyi de beraberinde getirmiştir. Bu da Katalonya'nın ¼zerklięini bir kez daha kaybetmesine yol açmıştır. Franco, y¼netiminin ilk zamanlarında, Katalanlar belki de benzerini g¼rmedikleri k¼t¼ g¼nlere şahit olmuşlardır. "Kara g¼n" tanımlamasının ardında eğitim, edebiyat, tiyatro, radyo, sinema, hatta ¼zel telgraflar ve telefon konuşmalarına getirilen yasaklamalar yer alıyordu. Buna ek olarak getirilen resmi belgelerin Kastilyaca olma gerekliliği, Katalancayı adeta rafa kaldırıyordu ve Katalanlar için yeterince zor olan şartları içinden ¼ıkılmaz ve yaşanılmaz bir hale sokuyordu. Franco, İspanya'da reklamları, iş ve yol işaretlerini yeniden yazacak kadar ileri gitmiştir. Barcelona'daki Katalonya Meydanı'nın ismi İspanyol Meydanı olarak değiştirilmiştir. Çocukların Kastilya isimleri altında vaftiz edilmesi zorunluluğu getirilmiştir. Akabindeki s¼reçte Kastilyaca zorla resmi dil olarak ilan edilmiş, Franco ve destekçileri tarafından Katalanları k¼ç¼mseme ve aşağılamak adına bir dizi kampanya başlatılmıştır. Bu çerçevede "İmparatorluğun dilini konuş", "İspanyol isen İspanyolca konuş", "Bir bayrak, bir ¼lke, bir dil" gibi s¼zler Kastilya Dil Akademisi Real Academia Espağola tarafından da desteklenerek diktat¼rl¼ę¼n sloganı haline getirilmiştir. Franco'nun dil hususunda uygulamış olduğu bu maksatlı politikalar Katalanlar'da dil bilincinin gelişmesini tetikleymiş, dolayısıyla da Katalanca'nın ¼zel ortamlarda kullanımının ¼n¼ne geçilememiştir (Fowler, 2014: 107).

1973'te sağlık sorunları nedeniyle Franco'nun yönetimden geri plana çekilmesi ile rejimin etkinliği azalmış, 1975'te de gerçekleştirilen ölüm cezaları nedeniyle yükselen uluslararası tepki ve baskı, rejimin iyice zayıflamasına yol açmıştır. Aynı yıl içinde Franco'nun ölümü ise rejimin sonunu getirmiştir. Franco rejiminin son bulmasından sonra yönetimi devralan hükümet, yıkılan rejimden radikal bir kopuş yerine tedrici bir değişim öngörmüştür. Demokratik çevrelerin ise o baskıcı sürecin ardından böylesi bir duruma tahammülleri yoktu. Bu hoşnutsuzluk, 1976 yılında patlak veren sokak gösterileri ve grev dalgası ile kendisini göstermiştir. Birçok yerde özerklik talepleri olmasına karşın, Katalan bölgesinde bu talepler daha yoğun hissedilmiştir. Hükümetin, ortaya çıkan siyasal ve toplumsal kaosa çözüm getiremeyip düzeni yeniden tesis edememesi 1976 yılında İspanya hükümeti başkanı Arias'ın istifasıyla sonuçlanmıştır. Hükümeti kurma görevini eline alan Adolf Suarez, önceki yönetime nazaran toplumsal isteği de göz önüne alarak hızlı bir şekilde demokratik reformları uygulamaya koymuştur. 1977 yılında siyasi partilerin faaliyet göstermesinin önündeki engel kaldırılmış, akabinde yapılan seçimler değişim taraftarlarının zaferiyle sonuçlanmıştır. Katalonya'nın kendi ulusal gününü kutlamasına izin verilmiş, bunun yanı sıra Katalanların 1932 kurduğu ancak Franco tarafından tasfiye edilen özerk yürütme organı olan Generalitat'ın yeniden oluşturulmasına karar verilmiştir. Bu gelişmelere ek olarak 1978'de yürürlüğe giren Anayasa'da benimsenen özerk topluluklar modeliyle özerklik talepleri büyük ölçüde karşılanmış ve Katalanlar özerkliklerini yeniden kazanmışlardır (Esen, 2014: 333-334).

1979'da özerk bir statüye kavuşan Katalonya, 2006'da uygulamaya konulan bir dizi reformun ardından idari ve mali özerklik kazanmıştır. Bu da Katalanların özerklikle yetinmeyip, bağımsız olmaya yönelik adımlar atmasına yol açmıştır. 2010 yılında hükümet, 2006 yılında idari ve mali konularda vermiş olduğu yetki ve ayrıcalıkları daraltmış ve Katalanların İspanya içinde bir millet olarak tanınamayacağına karar vermiştir. 2012'de Avrupa'yı etkisi altına alan ekonomik kriz ise, Katalanların finansal özerklik taleplerini körüklemiş, hükümeti ise bu hususta daha radikal önlemler almaya yöneltmiştir (Çetin, 2014).

2012'de başlayan bölgesel krizin ardından Katalonya Parlamentosu, Katalonya'nın kendi geleceğini belirlemek adına bir halk oylaması yapmasını kabul etmiş, iç siyasette İspanya'dan ayrılma noktasında uzlaşmış, Ocak 2013'te Katalonya'nın siyasal bir varlık olarak kabulüne ilişkin bağımsızlık referandumunu içeren deklarasyonu onaylamıştır. Ancak Anayasa Mahkemesi'nin Katalan deklarasyonunun anayasaya aykırı olduğunu iddia etmesi üzerine deklarasyon İspanya hükümetince geçersiz sayılmıştır. Bu olaydan sonra 9 Kasım 2014 referandum tarihi olarak belirlemiştir. Merkezi hükümetin karşı çıkmasına rağmen Kasım 2014'te yapılan referanduma %35 oranında katılım sağlanmış ve referandum sonucunda bağımsız bir Katalonya için oy verenlerin oranı %80 olarak açıklanmıştır (Real Instituto Elcano, 2019: 43). Bu olayların ardından, Katalan Parlamentosu 27 Ekim 2017 tarihinde "Bağımsız Katalonya Cumhuriyeti"ni ilan etmiştir. Bağımsızlığın ilan edilmesi, gerekli şartların yerine

getirilmemesinden ve referandumun İspanya hükümeti tarafından geçersiz olduğunun ve resmi olmadığının ilan edilmesinden dolayı hukuki bir sonuç doğurmamıştır. Dahası, yeni Katalan cumhuriyetini tek bir yabancı ülke tanımamıştır. Çünkü tanımanın gerçekleşmesi, mevcut uluslararası düzen için tehlikeli bir örneğin ortaya çıkması anlamına gelecekti. Bu sebepten ötürü hiçbir ulusal hükümet, resmi onay olmadan ayrılma için referandum düzenleyen bir bölgeyi tanımak istememiştir (Storm, 2018: 21).

2013 yılında %48,5 olan ayrılma isteği, 2019 yılında Centro de Estudios de Opini n de la Generalitat de Catalunya (CEO) tarafından yapılan anketlere sonucunda, %34 olarak tespit edilmiştir. Oranlar arasında basit bir mukayese yapıldığında, Katalan ayrılıkılığına verilen desteğin süreç içerisinde azaldığı söylenebilir. Bu durumun üzerinde Katalan nüfusunun üçte ikisini içeren daha geniş metropol bölgesinde yaşayanların %19'undan fazlasının İspanya'nın diğer bölgelerinde doğması etkili olmuştur. Yabancıların aksine seçimlere katılma hakkına sahip olan bu göçmen kesimin çoğu Katalonya'nın İspanya'dan ayrılması için oy verme eğiliminde değildir. Bu da ayrılıkçıların konumunu yapısal olarak zayıflatmış ve seçim sonuçlarını Katalanların aleyhine olacak şekilde etkilemiştir (Real Instituto Elcano, 2019: 23).

Sonuu

Tarih boyunca pek çok etnik topluluk bir millet olmak adına çabalamış ancak bunu çok azı başarabilmiştir. Başaramayanlar ise küçük etnik gruplar olarak yaşamlarını idame ettirmek zorundan kalırken bir kısmı da asimile olarak kendi etnik kimliklerini yitirmişler ve h kim etnik kimliğin potasında erimişlerdir. Bugün dünyada 180'den fazla bağımsız devlet, bir o kadar da bağımsız devlet kurmak için çaba harcayan etnik grup vardır.

Günümüzde yaşanmakta olan ayrılıkçı hareketler, milliyetçiliğin sadece ekonomik ve demokratik açıdan geri kalmış bölgelerde değil, gelişmiş bölgelerde de görülebileceğini gözler önüne sermiştir. İspanya'da ortaya çıkan Katalan ayrılıkçılığı, bunun güncel örneklerinden biridir. Katalan ayrılıkçılığının ivme kazanmasında, Franco'nun faşist yönetimi sırasında maruz kalınan özellikle dil ve kültür alanındaki yasaklamalar etkili olmuştur. Motivasyon kaynağı olan faktörler doğrultusunda Katalan ayrılıkçılığının, milliyetçilik kuramlarından olan ento-sembolizm ile büyük oranda bağdaştığı görülmektedir. Çünkü söz konusu kuram da kimlik bilincinin oluşup, güçlenmesinde kültüre büyük bir önem atfetmektedir.

Katalonya'daki sosyal gerçeklik, ayrılma için uluslararası desteğin olmaması, çatışmanın ekonomik ve sosyal sonuçları ve İspanya h k metinin sahip olduğu anayasal ve siyasal nedenler Katalanların  zerklik ve bağımsızlık taleplerinin önünde önemli bir engel oluşurmaktadır. İspanya'da Katalan ayrılıkçılığının yaşadığı güç kaybı İspanya hükümeti ile geniş bir i anlaşma yapmaya yönelik koşullar yaratsa da, Katalonya halkının bağımsız bir devlet çağırısı yapmaktan ve bu konuda güçlü bir kamuoyu oluşurma amacından vazgeçmeyeceği söylenebilir.

Kaynakça

- Anderson, B. (1995). *Hayali Cemaatler*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Azarkan, E. (2016). Devletlerin Tanınmasında Dönüm Noktaları: Badinter Komisyonu ve Kosova'nın Tanınması. *İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 7(1), 143-184.
- Conversi, D. (2007). Mapping the Field: Theories of Nationalism and the Ethnosymbolic Approach. Athena S. Leoussi ve Steven Grosby (Ed.), *Nationalism and Ethnosymbolism: History, Culture and Ethnicity in the Formation of Nations* (pp. 15-30). Edinburgh, İskoçya: Edinburgh University Press.
- Çetin, H. (2014). AB'nin 2014'teki İmtihanı: Milliyetçilik. <http://turksam.org/ab-nin-2014-teki-imtihani-milliyetcilik> (Erişim: 10.01.2021).
- Esen, S. (2014). İspanya. K. Karasu (Yay. Haz.). *Kamu Yönetimi Ülke İncelemeleri içinde* (ss. 333-366). Ankara: KAYAUM.
- Fowler, S. (2014). Catalan in the Classroom: A Language Under Fire. *Hawaii Pacific University TESOL Working Paper Series*, 12, 104-115.
- Gupta, D. (2013). Separatist Movements. D.A. Snow, D. D. Porta, P.G. Klandermans, ve D. McAdam (Ed.), *The Wiley-Blackwell Encyclopedia of Social & Political Movements* (pp. 1-4). Malden, ABD: Wiley-Blackwell.
- Keleş, R. (1994). *Fransa ve İspanya'da Yerel Yönetim*. Ankara: Mahalli İdareler Eğitim, Araştırma ve Geliştirme Merkezi.
- Kurubaş, E. (2002). Irak'ta Kürt Ayrılıkçılığı ve Başarı Şansı. *Avrasya Dosyası*, 8(4), 124-159.
- Oran, B. (2001). *Küreselleşme ve Azınlık*. Ankara: İmaj Yayınevi.
- Özev, M. H. (2012). Küresel ve Bölgesel Güçlükler Karşısında Pakistan'ın Demokratikleşme Çabaları. *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, 8(16), 147-176.
- Ratcliffe, P. (2014). Ethnic Group. *Sociopedia. isa*, 1-10.
- Real Instituto Elcano (2019). The Independence Conflict in Catalonia. http://www.realinstitutoelcano.org/wps/portal/rielcano_en/contenido?WCM_GLOBAL_CONTEXT=/elcano/elcano_in/zonas_in/catalonia-dossier-elcano-october-2019 (Erişim: 17.01.2020).
- Ryabinin, Y. (2017). The Basic Causes Of The Contemporary Separatism. *Journal of Geography, Politics and Society*, 7(1), 5-9.
- Siroky, D.S. ve Cuffe, J. (2015). Lost Autonomy, Nationalism and Separatism. *Comparative Political Studies*, 48(1), 3-34.
- Smith, A.D. (1994). *Milli Kimlik*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Storm, E. (2018). Catalan Nationalism and The Failed Secession From Spain. B. D. Wever, I. Ferreras, ve P. V. Parijs (Ed.), *Multi-level Nationalism? The Catalan Question and Its Lessons for Belgium and for Europe* (pp. 15-26). Brussels, Belgium: Re-Bel. Rethinking Belgium's Institutions in the European Context.

Yıldız, M. (2011). İspanya Yönetim Sistemi'ndeki Tekçilik Ve Federalizm Tartışmalarının Değerlendirilmesi. *Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 29(2), 175-191.